

VARGA László

A HADTUDOMÁNY MŰVELŐINEK NÉHÁNY GONDOLATA A DISZCIPLÍNÁRÓL

SEVERAL DISCIPLINE RELATED ISSUES RAISED BY MILITARY EXPERTS

Amikor a fegyveres küzdelem megjelenési formáinak olyan gyors és radikális változását tapasztaljuk, mint napjainkban, akkor joggal merül fel a kérdés, hogy a hadtudomány mit tart erről. Mit tud mondani a hadtudománynak nevezett ismeretrendszer a mai fegyveres küzdelem módjáról, hogyanjáról, amit Clausewitz hadműveletnek nevez. Nem véletlen, hogy a hadtudomány elsősorban a jövő háborúját, annak jellemzőit kívánja feltárni azért, hogy abból kiindulva fogalmazhassa meg mondanivalóját a hadművelet elméletének lehetséges, vagy gyakorlatának már bekövetkezett változásairól.

We are witnesses of rapid and radical changes in appearance of the modern warfare nowadays. What is the response of the military science to that — the question presents itself rightly and it is to be answered. What can a repertory of ideas, knowledge — called military science — tell about the ways or methods of the present-day warfare those are defined by Clausewitz as operations. There is no doubt the military science aims to reveal features of the future warfare in order to formulate its messages on various changes possible in theory or completed in practice of the military operations from this starting point.

ELŐZMÉNYEK

A fegyveres küzdelem mai megjelenési formái, lehetséges jövőbeni mibenléte arra indította a hadtudomány művelőit, hogy szélesebb értelemben vizsgálják a hadtudomány helyét és szerepét napjainkban. A hadtudományt terjedelmes szócikk fogja át az 1995-ben megjelent Hadtudományi Lexikonban [1]. Nagy László a fogalom lényegét az alábbiakban foglalta össze: „Az ókor óta művelt tudományágazat, amelynek tárgyát szinte mindig a haderők és azok tevékenységi formái képezték. Összefoglalja mindazt az ismeretanyagot, amely a háború megvívásának, vezetésének művészetére és történetére vonatkozik.” [2] Nem véletlen, hogy a Magyar Tudomány Napja alkalmából (2003. november 11-én) külön konferencia foglalkozott a hadtudomány mai helyzetével (Merre tovább hadtudomány címmel) [3].

Ács Tibor — a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) IX. Gazdaság- és Jogtudományi Osztálya Hadtudományi Bizottsága 1994. évi újjáalakulásának 10. évfordulójára időzítve — egy rövidebb lélegzetű dolgozatában [4] összefoglalta a hadtudomány fejlődését, tudománytörténetét és a legutóbbi évek történéseit összegezve arra a következtetésre jut, hogy „az elmúlt 3–4 esztendőben ... végbemenő ... változások és kihívások gyakorlatilag felkészületlenül érték ... hazánkat és haderőnket is. Ezekre a változásokra és kihívásokra ... a magyar tudománytól, a hazai hadtudománytól is várnak válaszokat” [5]. A szerző véleménye szerint a hadtudományi kutatások a kihívásokra adandó válaszok mellett pragmatikus (a gyakorlatban is felhasználható) eredményeket is kell, hogy produkáljanak.

A HADTUDOMÁNY A TUDOMÁNYOK RENDSZERÉBEN

Érthető, ha a hadtudomány mai jeles képviselői megfogalmazzák gondolataikat az általuk művelt tudomány alapkérdéseiről, hiszen mint a szakirodalomból látható, a jelen körülmények között (valószínűleg egyébként, hogy ez általában is igaz) újra górcső alá kell venni a korábban mindenki által egységesen értelmezett és használt fogalmakat.

A hadtudományi kutatásról vallott legfontosabb alapvetések összefoglalására és ezekkel kapcsolatban saját gondolatainak közreadására tett kísérletet Szternák György azzal a bevallott céllal, hogy muníciót adjon a politikai és katonai felső vezetők számára. Az általa idézett Szabó Miklós szerint a „jelenkor megismeréséhez és a megfelelő válaszok kidolgozásához nélkülözhetetlen a tudomány (a hadtudomány) hozzájárulása” [6]. Ezzel együtt a hadtudomány művelői testületként is kifejezésre juttatták ebbéli elszántságukat. Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájának állásfoglalása világosan leírja azokat a célokat [7], amiket a hadtudósok a tudományos élet középpontjába kívánnak állítani.

Kőszegvári Tibor például javaslatot tesz arra, hogy a hadtudomány fogalmát hogyan lehetne (kellene) definiálni, újradefiniálni a mai körülmények között. A szerző kitarat emellett, hogy a hadtudomány önálló és a jövőben is művelendő diszciplína (amit egyébként sokan vitatnak), ugyanakkor ő is érzi az újragondolás szükségességét. Lezögezi, hogy „a korunkban lezajló fegyveres konfliktusok kezelése, a haladó emberiséget fenyegető veszélyek elhárítása megköveteli a hadtudomány művelését és továbbfejlesztését. Korunkban számos olyan problémával kell szembenéznünk a hadtudomány művelőinek, amelyek megoldása követeli a tudományos kutató, elemző és a gyakorlati megoldást nyújtó válaszokat.” [8] A hadtudomány fogalmát korábban elsősorban a háborúhoz, a fegyveres küzdelemhez kötötték. A jelenkori kihívásokat áttekintve a szerző arra a következtetésre jut, hogy itt az ideje újszerűen megadni a hadtudomány fogalmát [9] (amit egyébként a korábban említett Állásfoglalás elfogadásra és általános alkalmazásra javasol). Nevezetesen: „a hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.” Nézeteit a korábban említett konferencián előadásában [10] is megismételte.

Szternák György — elfogadva a Kőszegvári Tibor által alkotott fogalmat — az alábbiak szerint fogalmazta meg a hadtudományi kutatómunka általa legfontosabbnak tartott területeit:

- a) „Az ország biztonsága katonai veszélyeztetettségének és fenyegetettségének széles körű elemzése a NATO-tagság körülményei között. Az elemző munka során nem cserélhető fel a veszély és a fenyegetés sorrendje, még akkor sem, ha azok azonos forrásból és okból származnak.
- b) Az állam, a szövetség elégséges védelmi képessége elméletének megfogalmazása. A kutatómunka során az elégséges védelmi képességre kell helyezni a hangsúlyt, mert az állam, a szövetség nem fenyegethet más államokat és szövetségeket. Továbbá, meg kell határozni az állam viszonyát a háborúhoz, annak elkerülési módjához.
- c) A fegyveres erő reformja irányának, formájának és módjának a kidolgozása. A kutatómunkában célszerű figyelembe venni, hogy napjaink biztonsági és katonapolitikai környezetében a katonai erő kizárólag a nemzeti (szövetségi) érdekek, értékek és a biztonság védelmére hivatott. A biztonságot elsősorban nem katonai erővel és eszközökkel kell biztosítani; a fegyveres erő a háború, a fegyveres konfliktus megelőzésének ügyét kell, hogy szolgálja a jövőben.
- d) Az új követelményeknek megfelelő oktatás és kiképzés formáinak, módszereinek kidolgozása. Így lehetővé válik a védelmi szektorban dolgozók számára a szakmájukhoz, a hivatásukhoz szükséges ismeretek és gyakorlat megszerzése, folyamatos fejlesztése. Nem utolsó sorban megteremtődnek a társadalom által igényelt hadtudományi kutatómunka korszerű feltételei.”¹

Nem meglepő, hogy ez a gondolkodás nem csupán a magyar hadtudományban van jelen, hanem a nemzetközi (elsősorban NATO) közegben is. Szabó Miklós említi, hogy a Magyar Hadtudományi Társaság éves konferenciájának középpontjába a NATO helyzetének, jövőjének vizsgálatát helyezte [11]. Szenes Zoltán a konferencián tartott előadásában ugyan kritikusan szól a NATO átalakításának Magyarországra gyakorolt hatásáról, de pozitívként említi, hogy „...és szövetségi tagságunk tanulságai elemzésének hiánya egészséges pezsgést idézett elő a hadtudományi gondolkodásban és kutatásokban” [12].

¹ Szternák György gondolatai a hadtudományi kutatásról

A NATO ebben az ügyben tett erőfeszítései egyébként népszerű témának számítanak a szerzők körében. A Szép Zoltán, Horváth Zoltán szerzőpáros azonban már nem a tisztán tudományelméleti megközelítést részesíti előnyben, hanem górcső alá veszi a szövetség elméleti tételeit és szándékolt gyakorlati lépéseit [13].

VÁLTOZÁSOK A HADMŰVELETEK ELMÉLETÉBEN

Az előző fejezetben hivatkozott művek kiválóan alkalmasak arra, hogy átvezessék az olvasót a hadművelet elmélet (mint a hadtudomány sokak által legfontosabbnak tartott) területére. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy Kőszegvári Tibor szerint az orosz (korábban szovjet) forrásokban a hadtudomány meghatározásánál mindig találkozunk a „hadművészet”-tel², amelyet a „hadtudomány legfontosabb elméleti részének a hadászatot, a hadműveleti művészetet és a harcászatot felölelő elméleti területként kezelnek” [14].

A háborús és nem háborús katonai műveletekről egyre több munka jelenik meg, amelyekkel kapcsolatban Bognár Károly megállapítja, hogy „a hazai tudományos műhelyekben megindult a háború jelenlegi és belátható jövőben is korszerű fogalmának és tartalmának kialakítására irányuló tevékenység. Ez a munka azonban csak akkor lehet sikeres és eredményes, ha abban a politika, a filozófia és a hadtudomány legjelesebb művelői egyesítik erőfeszítéseiket” [15].

A hadművelet elmélet változásáról mindenekeelőtt úgy kapunk képet, ha felfigyelünk arra, hogy több szerző fejti ki gondolatait a fegyveres küzdelem legújabb kori (21. századi) formáiról. A már korábban említett Szép László, Horváth Zoltán szerzőpáros megállapítja, hogy a Szövetségben már 4. és 5. generációs hadviselésről beszélnek, továbbá, hogy a „különböző NATO-szakmai fórumokon több neves szakértő is állást foglalt amellett, hogy a futurisztikusnak tűnő elméletek azonban már hamarosan a mai háborúk, fegyveres küzdelmek alapvető elemei lesznek” [16].

A magyar források általában a fegyveres küzdelem alatt a hadtudomány tárgyát (hadászati műveleteket, hadműveleteket és a harcászati tevékenységet) értik. A kérdéskör egyik kutatója, Deák János dolgozatai egyikét [17] a jövő fegyveres küzdelmei leírásának szenteli. Abból indul ki, hogy „a jövő háborúiban és fegyveres konfliktusaiiban nem lehet majd azokkal a fegyveres erővel a feladatokat végrehajtani, illetve a feladatok végrehajtásában részt venni, amely fegyveres erőket a múlt háborúira hoztak létre, szerveztek és készítettek fel” [18]. A háborús és nem háborús műveletek általa preferált felbontása után a jövő háborúinak várható jellegét elemzi és megállapítja: „A jövő háborúiban megváltoznak a hagyományos, megszokott elképzelések ... a hadműveleti elmélet ... terén is.” [19]

Egyet lehet érteni a mű azon következtetésével, miszerint „a jövő háborúiban megváltoznak a hagyományos, megszokott elképzelések nemcsak a hadászat, hanem a hadműveleti elmélet³, valamint a harcászat során is.” [20] Nehezen vitatható azon tétele, miszerint nehéz lesz különbséget tenni a hadászat⁴ és a hadművelet⁵ elmélete között. Emellett a szerző megfogalmazza azt is, hogy a jövő háborúiban (fegyveres konfliktusokban) a hadászati-hadműveleti elvek új tartalmat nyernek (nyerhetnek).

Hasonló következtetésre jut Molnár István is, aki szintén kísérletet tesz arra, hogy megfogalmazza a jövő háborújáról alkotott nézetét. Deák Jánossal egybehangzóan azt állítja: „a hadászati, hadműveleti és harcászati síkok várhatóan jobban el fognak mosódni.” [21]

A Magyar Tudomány 2005. évi ünnepe kiemelt rendezvénye volt *A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején* címmel — a Magyar Hadtudományi Társaság, a Honvéd Vezérkar, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Katonai Felderítő Hivatal, a Katonai Biztonsági Hivatal, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum és a Biztonságpolitikai Szakkollégium közös rendezésében — megtartott tudományos szakmai konferencia, ahol a plenáris elő-

² Hadtudományi Lexikon Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. p. 467. (военное искусство)

³ Minden bizonnyal a szerző a hadműveleti művészet (Hadtudományi Lexikon Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. p. 466.) elméletét érti alatta

⁴ Hadtudományi Lexikon Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. p. 434-435.

⁵ Hadtudományi Lexikon Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. p. 465.

adókat követően három szekcióban folyt a tanácskozás. A tanácskozáson Szenes Zoltán a 21. század katonai kihívásait elemezte [22], Nagy Zoltán a NATO szempontjából vizsgálta a 21. század fegyveres küzdelmeinek irányait és kihívásait [23], míg Braun László a magyar katonai erő újszerű alkalmazásáról [24] osztotta meg gondolatait a konferencia résztvevőivel.

Anélkül, hogy a hivatkozott szerzők nézeteinek ismertetésére kitérnék, idézem a konferencia zárszavában elhangzott konklúziót. „A konferencián felmerült kérdések sora, a vita iránya jól mutatja, hogy századunk elején a biztonság, a védelem, a katonai erő építése, alkalmazása, képességei fejlesztése terén vannak olyan újszerű kérdések, amelyek elméleti megalapozásában, a gyakorlati megoldások útjainak, módjainak feltárásában, kutatásában szerepet vállal, szerepet kell, hogy vállaljon a hadtudomány, hiszen képes az előtte álló feladatok megoldásához új ismereteket adni. ... A mai konferencia is rámutatott, hogy a korábbiakhoz képest jelentősen kibővült a hadtudomány repertoárja, amelyben sok az újszerű, megválaszolandó, vagy kevésbé kimunkált kérdések sora.” [25]

A hadtudomány művelői között egyre általánosabb az a nézet, hogy a fegyveres küzdelem már magában foglalja a válságreagáló műveleteket. Ugyanakkor a szakirodalomban fellelhető a fegyveres küzdelemnek az a felosztása is, miszerint megkülönböztetünk háborús és nem háborús katonai műveleteket. A két vélemény között lényeges eltérés nincsen, csupán a katonai műveletek csoportosításában különbözik.

Az említett műveletekben megváltozott a hagyományos értelemben vett győzelem fogalma. A válságok katonai jellegű megoldásának kezdetén a válságkezeléssel megbízott, vagy az abban résztvevő államok elsősorban és általában diplomáciai eszközökkel, majd katonai megelőző intézkedésekkel (erőikivetítés, nyomásgyakorlás) törekednek a válságot kiváltó okok megszüntetésére. Továbbá tárgyalásokkal, gazdasági és más szankciók bevezetésével kényszerítik az adott állami vezetést, hogy lemondjon a válságot előidéző szándékáról. A válságreagáló műveletekben a cél nem az ellenség megsemmisítése, hanem inkább a békés rendezésre, a fegyveres konfliktus megelőzésére való törekvés, elsősorban politikai, diplomáciai és gazdasági eszközökkel. Ha ezek a megelőző intézkedések nem vezetnek eredményre, akkor általában katonai műveletre kerül sor a biztonság és a béke megteremtése érdekében. Ebben az esetben — a fegyveres küzdelem törvényeinek megfelelően — az ellenség politikai, közigazgatási, katonai vezetésének megbontása, katonai képességektől való megfosztása az elsőszámú feladat [26].

Az utóbbi években lezajlott katonai műveletek tapasztalatait figyelembe Szternák György a békekikényszerítés, a békefenntartás, a békeépítés kérdéseit vizsgálva az alábbiakat állapítja meg: „...napjainkra a fegyveres küzdelem bonyolultabb lett. A hadtudományi kutatások középpontjába kerültek a következő kérdések: milyen hatással van a fegyveres erő korábbi feladatai végrehajtására, a szervezetek működésére, a katonák kiképzésére, felkészítésére a fegyveres küzdelem tartalmának és formájának a változása, kibővülése? Ezek a műveletek (békefenntartás, békekikényszerítés) a hadtudomány tárgyát képezik-e (hadászati művelet, hadművelet, harctevékenység), vagy a fegyveres küzdelem új formái, amelyek további kutatást igényelnek a korábban lezajlott műveletekből levont tapasztalatok alapján?”⁶

Néhány esetben a következő megállapítás is megtalálható a hazai szakirodalomban: figyelembe véve a magyar fegyveres erő jelenlegi és tervezett szervezetét, hadászati, hadműveleti kérdésekkel nem kell foglalkozni a hadtudományi kutatások során — állítják néhányan a hazai kutatók közül, hiszen a magyar fegyveres erő állományában csak dandárok és zászlóaljok találhatók. Ez a nézet és vizsgálati módszer Szternák György szerint hibás, mert ez azt is jelentheti, hogy a külföldi hadászati, hadműveleti jellegű tanulmányokat sem szükséges ismerni. Véleménye szerint ezt a sajátos gondolkodásmódot az is okozhatta, hogy az utóbbi tíz-tizenöt évben a világ több államában, így hazánkban is a fegyveres erő reformja elsősorban létszámcsökkentésben nyilvánult meg. Ennek következtében felborult a haderőnemek és a fegyvernemek közötti arány, sőt fegyvernemek szűntek meg a fegyveres erőben. Ezek a változások hatással voltak és vannak a hazai hadtudomány elméletének fejlődésére, a ka-

⁶ Szternák György gondolatai a fegyveres küzdelem problémáiról

tonai felsőoktatás helyzetére még akkor is, ha időközben hazánk az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének és az Európai Uniónak is tagja lett⁷.

Hajma Lajos tapasztalatai szerint a fegyveres küzdelem, a háborús és nem háborús katonai műveletek tudományos igényű kutatása csak a hadászat, a hadművelet és a harcászat (a háború, a fegyveres küzdelem szintjei) jellemzőinek együttes vizsgálatával képzelhető el. Korábban készült értekezéseket tanulmányozva bizonyítja, hogy csak ilyen módszer alkalmazásával születtek jól hasznosítható eredmények. Továbbá — harci tapasztalatokkal rendelkező parancsnokokra hivatkozva — állítja, hogy azok a legképzettebb parancsnokok hadászati, hadműveleti kérdésekben, akik pontosan tudják, hogy mi történik harcászati szinten, a fegyveres küzdelem valamennyi fajtájában és formájában, függetlenül beosztási helyzetüktől. A fegyveres küzdelemben a harcászati szint az, ahol a döntés a parancsnok tudásával, a fegyverek erejével győzelemre vagy vesztesésre fordul. Ha a parancsnokok készség szinten hajtják végre a harcászati feladatokat és arra törekcszenek, hogy dandársztintú vezetők legyenek, hazai és szövetségi parancsnokságokon teljesítsenek szolgálatot, akkor előbb összhaderőnemi, többnemzeti hadászati ismereteket kell szerezniük, hogy világosan értsék, tudják: a nemzeti fegyveres erő hol és hogyan illeszkedik a Szövetség átfogó rendszerébe és feladataiba. A szerző a kérdés átfogó vizsgálatáról ír és állást foglal mindhárom szint fontossága mellett [27].

A fegyveres erők megváltozott feladataival kapcsolatos szakmai vita egyik területe a békefenntartás és a békekikényszerítés közötti különbség vizsgálata, elsősorban a fegyveres küzdelem szempontjából. Szakmai körökben az a vélemény, hogy mindkettőre fel kell készíteni a résztvevőket. A válságreagáló műveletekkel foglalkozó dokumentumok a békekikényszerítésen a katonai rendszabályok maradéktalan érvényesítését, a katonai műveletek végrehajtását értik. Ennek eredményeként az agresszor lemond szándékáról, vagy megfosztják képességeitől, de ez nem minden esetben jelenti a megsemmisítést. Fontos alapelv, hogy a műveletben végrehajtott tevékenység és a politikai célkitűzések összhangban legyenek. A katonai erő alkalmazása biztosítsa a megkötött egyezmények, vagy a nemzetközi közösség által megfogalmazott követelmények (feltételek) teljesítését. A békekikényszerítő műveletek fontos eleme az emberi jogok, és a polgári lakosság védelme. Az utóbbi évek konfliktusaiban az emberi jogok megsértése, a népirtás, az etnikai és vallási alapú tisztogatás gyakran előfordult. Ezért a békekikényszerítésben részt vevő, az egymással harcoló erőket szétválasztó katonai erő feladata ezek megszüntetése, akár a fegyverek alkalmazásával is.

A napjainkban zajló válságreagáló műveletek — amelyeknek többsége katonai művelet — eseményei igazolják, a békekikényszerítés, békefenntartás tapasztalatait feldolgozó vizsgálat szükségességét. Világosan meg kell fogalmazni a békekikényszerítés célját, majd a békefenntartás feladatait.

A téma kutatói⁸ szerint a békekikényszerítést a manőverező jelleg fogja jellemezni és meghatározni a jövőben is, mert ez fegyverrel végrehajtott katonai művelet, a fegyveres küzdelem tárgya. A békekikényszerítés célja lehet az ellenség (az agresszor, a szemben álló felek) összekovácsoltságának, harcképességének, vezetésének megtörése, a kezdeményezés megszerzése és folyamatos fenntartása.

A jövőben kialakulhatnak olyan válságok, konfliktusok, amikor nehéz vagy egyszerűen lehetetlen előre jelezni az érintett felek egymáshoz és a nemzetközi erőkhöz való viszonyát, a válság elmélyülésének körülményeit. Ha a békefenntartó műveletet békekikényszerítéssel kell felváltani, célszerű a nemzetközi erőket új mandátummal (felhatalmazással) ellátni. Erre azért van szükség, mert nagy valószínűséggel a feladat is változni fog. Ez a körülmény gyakorlatilag kizárja, hogy a békekikényszerítés ugyanazokkal az erőkkel teljesíthető, mint a békefenntartás. Ez fordítva is igaz. A szövetség békefenntartó erői általában könnyű fegyverzetűek, így a békekikényszerítés feladataira csak aránytalanul nagy veszteségek árán képesek. Természetesen minden válsághelyzet más és más, így nem lehetnek azonosak a megoldások sem.

A hivatkozott kutatók összegzett következtetése szerint a katonai erővel végrehajtott békekikényszerítés a fegyveres küzdelem egyik formája, amelynek sikeres megvívására a katonákat és a kötelékeket hagyományos módon kell kiképezni, felkészíteni, figyelembe véve a nemzetközi összetételt és a válságkörzet valamennyi jellemzőjét.

⁷ Szternák György gondolatai a hadtudományi kutatásról

⁸ Mások mellett Szternák György és Deák János

Kiemelt jelentősége van a béketeremtés, békekikényszerítés utáni stabilizációnak a volt hadszíntér teljes területén. Az egész katonai művelet és az esetleges személyi és anyagi veszteség hiábavaló, ha a békeépítés, a békeállapot megteremtése nem sikerül. Talán még ennél is fontosabb, hogy meg kell teremteni a lakosság számára a jövőbeni boldogulás valamennyi feltételét – írta tapasztalatai összegzésében Klaus Naumann [28].

A jövő háborús- és nem háborús katonai műveleteiben kiemelt szerepet kap a településeken, beépített területeken folyó harc, amely az állami és helyi hatalmi irányítás, az életfeltételek központja. Különösen igaz ez az elmaradott térségekre, a mostoha időjárási és természeti körülményekre vonatkozóan, mert az állam lakosságának többsége ott él. A települések lakossága, a helyi közigazgatás vezetői, a nem kormányzati szervek együttműködésre kényszerülnek (vagy nem) a műveletek parancsnokaival. Ez azt jelenti, hogy felértékelődött a civil-katonai kapcsolatok jelentősége azért, hogy a katonai művelet a lehető legsikeresebb legyen. Történelmi tapasztalat, hogy a város jelenti a legnagyobb kihívást bármilyen erő számára [29].

Szintén nem bocsátkozva a részletekbe a vonatkozó irodalom felkutatása során azt tapasztaltam, hogy a korábban leírt átfogó nézetek mellett a hadművelet elmélet változásai megjelennek abban is, hogy a hadművészet egy-egy részterületét vizsgálják a téma szakértői. Így például a hadművészet egyik részterületéről, a katonai vezetés elméletéről⁹ említék két tanulmányt, amelyek a vezetés bizonyos kérdéseivel foglalkoznak, és mintegy jelzik a hadműveleti elmélet változásait is. Szabó György például a NATO által alkalmazott tervezési folyamatba illesztve mutatja be a döntéshozatal folyamatát szabályozó alapidokumentumokat a nem háborús műveletekben, a műveleti tervezés elveit és eljárásait, valamint az elhatározás kidolgozásának lépéseit, szakaszait [30]. Örley György tanulmányában a hadművelet elmélet egyik részterületéről fogalmazza meg gondolatait, nevezetesen, hogy a katonai vezetés hogyan valósítható meg egy műveletben a mai viszonyok között. A szerző a műveleti központok útján való vezetés gyakorlatát vizsgálja a KFOR¹⁰ és az EUFOR¹¹ műveletekben [31].

KÖVETKEZTETÉSEK

A hadművelet elmélet jelenkori változásairól a hadtudomány mai művelőinek munkásságán keresztül kaphatunk képet. A MTA reformtörekvésein belül a hadtudomány is egyfajta kihívás előtt áll. Nevezetesen, hogy választ kell adnia a fegyveres küzdelem mai gyakorlata (és elmélete) által felvetett kérdésekre, ezzel is bizonyítva létjogosultságát a tudományok világában.

Az igény megfogalmazódik a hadtudomány sorsáért felelősséget érző hadtudósok oldaláról, akik jól érzékelik azt, hogy a mai kor kérdéseire adott tudományos válaszok (vagy a kérdések tudományos igényű megfogalmazása) nem kerülhetők meg. A hadtudomány attól lesz és marad tudomány, ha ezeket a kérdéseket és válaszokat meg tudja fogalmazni.

Még sürgetőbben fogalmazódik meg ez az igény a hadtudomány eredményeinek gyakorlati alkalmazói részéről, akik elsőként találkoznak szembe azzal a problémával, hogy a korábbi elvek, tézisek és az azok alapján létrehozott, kiképzett erők nem alkalmazhatók a jelenkor konfliktusainak megoldására a korábbi elvek alapján, ha egyáltalán alkalmazhatók.

Az általam feltalált szakirodalom tanulmányozása alapján azt a következtetést vonom le, hogy a tudomány mai művelői elsőrendű fontosságú kérdésként jelölik meg a jövő fegyveres konfliktusainak (háborúinak) mibenlétét, az azzal összefüggő ismeretrendszer megalkotását. Ebből vélük levezethetőnek a katonai erők generálásának, építésének, szervezésének, fenntartásának, felkészítésének és esetleges alkalmazásának (vagy nem alkalmazásának) alapkérdéseit.

A dolgozat eredményének tartom, hogy a vonatkozó szakirodalom egy részének felkutatásával és tanulmányozásával kimutattam, hogy mi az a hadtudományt érintő néhány alapkérdés, ami a mai hadtudósokat foglalkoztatja.

⁹ Hadtudományi Lexikon Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. p. 674.

¹⁰ KFOR – Kosovo Force (Koszovói Erők)

¹¹ EUFOR – European Union Force (Európai Unió Erők)

Emellett talán sikerült érzékeltetnem azt a kihívást, amivel a hadtudomány művelői akkor kerülnek szembe, amikor a fegyveres küzdelem mai megjelenési formáit kutatva akarnak tudományos eredményeket elérni. Teljesen természetes, hogy amikor a fegyveres küzdelem megjelenési formái gyökeres változásokon mennek át, akkor ez mélyreható változásokat indukál a hadművelet elméletében is. Enélkül pedig esély sincs a gyakorlatban is alkalmazható tudományos tételek megfogalmazására, azoknak a katonai felsőoktatásba vagy a tudósképzésbe való beillesztésére.

Végezetül egyetértek azokkal, akik azt mondják, hogy a magyar hadtudomány esetében (már ami a tudományos eredmények forrásait érinti) a legtöbb hivatkozás a tudományos közlésekben angol nyelvű szakirodalomból kerül ki, elvértve találni német, francia, esetleg orosz és más szerzőktől idézetet. Vélhetően a fegyveres küzdelem jellemzőinek vizsgálata nem lehet teljes, ha egyoldalúan csak az angol nyelvű irodalmat tanulmányozzuk. Szinte biztos, hogy teljesebb lenne a magyar hadtudomány, ha ismernénk a kínai, indiai, brazil és más katonatudósok kutatási eredményeit a háborúról, a fegyveres küzdelem megívásának módjairól.

Kulcsszavak: hadtudomány, fegyveres küzdelem, hadművelet, elmélet, gyakorlat

Keywords: military science, warfare, operations, theory, practice

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] *Hadtudományi Lexikon Magyar Hadtudományi Társaság*, -Budapest 1995. -pp. 447-478.
- [2.] NAGY László: *Gondolatok a hadtudományról és a Társaságról* -In. Hadtudomány 2003/3-4. szám -p. 91.
- [3.] *Merre tovább hadtudomány?* Hadtudományi Tájékoztató 2004/1. szám
- [4.] ÁCS Tibor: *Jubilál a MTA Hadtudományi Bizottsága* -In. Hadtudomány 2004/3-4. szám -pp. 53-66.
- [5.] Ref. 4. -p. 65.
- [6.] SZABÓ Miklós: *A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai* -In. Hadtudomány 2006/1-2. szám, -pp. 3-8.
- [7.] *A MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. konferenciájának állásfoglalása* -In. Hadtudomány 2007/1. szám -p. 14.
- [8.] KŐSZEGVÁRI Tibor: *A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma* -In. Hadtudomány 2007/1. szám p. 9.
- [9.] Ref. 8. -p. 13.
- [10.] KŐSZEGVÁRI Tibor: *Gondolatok a hadtudományról* -In. Új Honvédségi Szemle 2007/5. szám -pp. 35-39.
- [11.] SZABÓ Miklós: *A NATO feladatrendszerében az elkövetkező tíz évben várható változások* In. Hadtudomány 2006/4. szám -p. 6.
- [12.] SZENES Zoltán: *A NATO-transzformáció hatása Magyarországra, a Magyar Honvédségre* -In. Új Honvédségi Szemle 2007/5. szám -p. 40.
- [13.] SZÉP László, HORVÁTH Zoltán: *NATO-transzformáció – a koncepciófejlesztés és -tesztelés folyamata* -In. Új Honvédségi Szemle 2007/5. szám -pp. 19-20.
- [14.] Ref. 10. -p. 39.
- [15.] Bognár Károly: *A háború fogalmának, tartalmának múltja, jelene és jövője* -In. Új Honvédségi Szemle 2005/8. szám -p. 25.

- [16.] Ref. 13. -p. 16.
- [17.] DEÁK János: *Napjaink és a jövő háborúja* -In. Hadtudomány 2005/1. szám p. 29.
- [18.] Ref. 17. -p. 29.
- [19.] Ref. 17. -p. 45.
- [20.] Ref. 17. -p. 45.
- [21.] MOLNÁR István: *A jövő háborújáról, fegyveres konfliktusáról* -In. Hadtudomány 2005/4. szám -p. 53.
- [22.] SZENES Zoltán: *Katonai kihívások a 21. század elején* -In. Hadtudomány 2005/4. szám -p. 19.
- [23.] NAGY Zoltán: *A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai és kihívásai a NATO szemszögéből* -In. Hadtudomány 2005/4. szám -p. 13.
- [24.] BRAUN László: *A magyar katonai erő újszerű alkalmazása a 21. században* -In. Hadtudomány 2005/4. szám p. 7.
- [25.] SOLYMOSI József: *Zárszó* (A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején c. konferencián)
-In. Hadtudomány 2005/4. szám -p. 211.
- [26.] Ref. 17. -p. 10.
- [27.] HAJMA Lajos: *A háborúval kapcsolatos elméletek változásai* -In. Hadtudomány 2005/2. szám -p.30.
- [28.] NAUMANN, Klaus: *Der Gewalt nicht nachgeben* -In. Truppenpraxis 1999/11. szám -pp. 732-742, -p.799.
- [29.] SCALES, Robert H.: *Urban Warfare – A Soldier's View* -In. Military Review 2005/1. szám -pp. 9-18.
- [30.] SZABÓ György: *A NATO béketámogató műveleteinek tervezési és döntéshozatali eljárásai* -In. Hadtudomány 2005/1-2. szám -p. 65.
- [31.] ÖRLEY György: *A katonai vezetés a műveleti központok rendszerén keresztül* -In. Hadtudomány 2006/1-2. szám -p. 78.

Dr. FELHÁZI Sándor, RUSZIN Romulusz

A TŰZTÁMOGATÁS NEMZETKÖZI TAPASZTALATAI ADOPTÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGE A MAGYAR HONVÉDSÉG KÉPESSÉGEI FEJLESZTÉSÉBEN

ADAPTATION POSSIBILITIES OF FIRE SUPPORT OF INTERNATIONAL OBSERVATIONS RELATED TO DEVELOPMENT OF CAPABILITIES OF HUNGARIAN DEFENCE FORCES

A Magyar Honvédség tűzér alegységei nem rendelkeznek a szakmai feladatoknak megfelelő hadművelleti tapasztalatokkal, ezért a magyar haderő jövőbeni alkalmazásával kapcsolatban szükséges az elmúlt évtized tapasztalatainak feldolgozása, a hazai és nemzetközi ismeretanyag analízisa a fejlesztések, valamint a kiképzések tervezéséhez, valamint a szövetségben vállalt kötelezettségeink jövőbeni teljesítéséhez. A tapasztalatokat mindenképpen a szövetségeseink által a közelmúltban végrehajtott műveletek elemzésével érdemes összegezni, hiszen a legfrissebb impressziókon túl a jövőben várhatóan hasonló művelleti körülmények között kerülhetnek az erők alkalmazásra. Ezért főleg az afganisztáni és iraki műveletek megjelent tapasztalatain keresztül prognosztizálhatjuk a következő műveletekben megvalósuló tűztámogatási rendszert és alrendszerének feladatait.

Fire support elements of the Hungarian Defence Forces do not possess professional operational experiences. Therefore, it is appropriate to look into the possibilities of implementing the knowledge and experiences of the last decade of international operational experiences in Fire Support operations, and to analyze all available information in order to plan the future development and training of our Fire Support capabilities which will help us execute our international obligation. Experiences have to summarize the last or most amount operational analysis, because units of the Hungarian Defence Forces will be deployed in the same operational environments like Iraq and Afghanistan, therefore we have to focus those area missions of fire support system and subsystem.

A standard tűzérési-, tűztámogatási feladatokon túl a művelleti területeken új feladatok kerültek előtérbe. A tapasztalatokat a következő három szegmens által meghatározott témakörökben vizsgáltuk: *vezetési elemek feladatai; standard feladatokon kívüli küldetések; haderő-szervezési tapasztalatok.*

A VEZETÉSI ELEMELK FELADATAI

Afganisztánban az Operation Enduring Freedom (OEF) hadművelet VII. fázisában a 10. hadosztály 3. Lövész Dandár Harccsoport (Infantry Brigade Combat Team–IBCT) tűztámogató csoportjának alapvető feladatai kiegészültek a halálos és nem halálos eszközök alkalmazásának koordinálása mellett, az információs műveletek (Information Operations – IO), pszichológiai műveletek (Psychological Operations – PSYOPS), a közösségi ügyek (Public Affairs – PA) és a polgári-katonai műveletek (Civil-Military Operations – CMO) műveleteinek megszervezésével, és irányításával. A tűztámogató csoport feladatai tehát kiegészültek, éppen ezért nevét is megváltoztatták tűz- és más hatások támogató elemévé (Fires and Effects Cell – FEC). A kiegészítő feladatok végrehajtása közben nem lehetett elfeledkezni az alapvető feladatok végrehajtásáról — minden alárendelt halált okozó eszközökkel történő támogatása a 60 mm-es aknavetőtől az M-198 lövegig, légtér irányítási eljárási igények koordinálása, a felderítő és célazonosító eszközök, köztük a Q-36, Q-37 radarok, hangfelderítő eszközök műveleteinek koordinálása, adatok osztályozása, korai riasztások és ellentűz szekció üzemeltetése, a légi támogatási és a közvetlen légi támogatási igények megszervezése, koordinálása. Mindezen feladatokat a szükséges rugalmassággal kellett végrehajtani, miközben a legfontosabb az erők védelmének fenntartása volt.¹

¹ Adams, Terrence A.: Current operations section of the modular brigade FEC in Afghanistan –Field Artillery Journal – 2006. július-augusztus

A 180. Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék Afganisztánban a küldetések végrehajtása során alkalmazta a Hatás Alapú Műveletek (Effects-Base Operations – EBO) tervezési eljárását, kidolgozta annak részleteit, valamint a törzsbe beosztott személyek felelőségeit. A tapasztalatok azt mutatták, hogy mivel alapvetően a halált és nem halált okozó eszközök és rendszerek alkalmazását kell a parancsnok szándékának megfelelően integrálni a műveletek végrehajtásának rendszerébe, a legautentikusabb részleg a tűztámogató részleg, természetesen a tűzér szakemberek tapasztalatainak felhasználásával. Mindez azt jelenti, hogy a tűzereknek a közvetlen irányzású tűz-tervezését követően a tűztámogatás szervezése után el kell érniük a hatás alapú műveletek koordinációjának megvalósítási képességét. A Hatás Támogató Csoport (Effects Support Team – EST) parancsnoka — egy tábori tűzér tiszt — az eddigi tűztámogató feladatokon kívül kell, hogy értse annak jelentőségét, hogy a hatás alapú műveletek teljes spektrumában támogatnia kell a parancsnok jövőbeni szándékát. Ez elképzelhetetlen a polgári-katonai műveletek, a közösségi ügyek, a különleges műveletek (Special Operations – SO), a koalíciós valamint a befogadó nemzeti erők, más kormány erők (Other US Government Agencies – OGAs), illetve a műveleti tervező csoport (Operational Planning Group – OPG) képességei továbbá feladatai átfogó ismeretei nélkül.²

Az 1-37 tűzérosztály iraki hadműveletei során a hagyományos tűzérségi feladatok végrehajtásán kívüli küldetések hatékony teljesítése érdekében rendkívüli hangsúlyt fektetett a kis alegységek harcászati eljárásának kiképzésbe történő integrálására, kiváltképp beépített területen történő alkalmazás körülményei között. Mindez kiegészült az egyes katonák egyéni lőfegyver ismeretének maximális szintre emelésével, a karbantartás és a lökészség elért eredményeinek szinten tartásával. A vezetési aktusok, valamint a parancsnoki lánc működtetése során a rugalmasságra helyezték a fő hangsúlyt, így tudták elérni, hogy a katonák egyéni véleménye, ötlete megjelent az erők megóvása aktív és passzív feladatainak, rendszabályainak bevezetése során. A parancsnok és törzse realizálta, hogy a műveletek végrehajtása során minden mozgás és manőver csak harci manőverként tervezhető és hajtható végre, az adminisztratív menet fogalma a hadműveleti terület felosztásától függetlenül nem volt értelmezhető. A kommunikációs eszközök fejlődése egy olyan pluszt adott a parancsnok kezébe, amely biztosította a legteljesebb információcserét. Mindezek figyelembevételével a törzs képes volt a standard harcászati feladatokon kívül a lövés feladatok megtervezésére, megszervezésére és irányítására is.³

Az 1-7 tűzérosztály 1999 júniusától a Balkáni Békétámogató Műveletekben (Balkan Peace Support Operations) vett részt, mint az első amerikai tábori tűzérosztály (Field Artillery – FA), amely tűzfeladatot is végrehajtott a FALCON több nemzeti alkalmi harci kötelék struktúrájában. Az alkalmi harci kötelék tűzkoordinátora (Fire Support Coordinator – FSCOORD) az osztály parancsnoka volt.⁴

STANDARD FELADATOKON KÍVÜLI KÜLDETÉSEK

A 2-5. tűzérosztály az „Iraki Szabadság Hadművelet” (Operation Iraqi Freedom – OIF) befejezését követően a „Stabilitást Támogató Műveletek” (Stability and Support Operations – SASO) során ügyeltes tűzszakaszokkal támogatva a területellenőrzést végrehajtó összefegyvernemi kötelékeket, mialatt az osztály elemei járőrözési feladatokat hajtottak végre a települések rendjének fenntartása érdekében, illetve jelentős szerepet vállaltak az iraki hadsereg által hátrahagyott lőszerek összegyűjtésében és megsemmisítésében.⁵

A 4-27. tűzérosztály a harcokat követően területellenőrzési, járőrözési feladatokat hajtott végre, ellenőrző-átersztő pontokat telepített és üzemeltetett, valamint kivette részét a blokkirózások végrehajtásából is. A tűzérosztály törzsének képesnek kellett lennie mindezen feladatok megtervezésére, megszervezésére és irányítására, felhasználva saját rendelkezésre álló technikai erőforrásait a katonai döntéshozatal, valamint a feladat végrehajtásának időszakában egyaránt.⁶

Az USA B/3-6 tábori tűzér ütege az afganisztáni küldetés során az afganisztáni-pakisztáni határ közelében alapvetően az előretolt műveleti bázis tűztámogatásáért volt felelős. Az alapfeladat végrehajtása mellett a járőrök és

² Herndon, Robert B., Creighton, James L., Torres, Raphael, Bello, Louis J.: Effects-Based Operations in Afghanistan, The CJTF-180 Method of Orchestrating Effects to Achieve Objectives – Field Artillery Journal – 2004. január-február – pp. 26-30.

³ Sliwa, Steven A.: Maneuver Missions OIF 1-37 FA 3/2 SBCT – Field Artillery Journal – 2005. március-április – pp. 10-15.

⁴ Waring, James M., Royce, C. Phillip: Role and Mission of the FA in TF Falcon, Kosovo – Field Artillery Journal – 2000. május-június – pp. 22-26.

⁵ Hill, David C., Tooke, Shaun E.: A 2/5 tűzérosztály részvétele az iraki műveletekben – Field Artillery Journal – 2004. július-augusztus – pp. 24-29.

⁶ McKiernan, Brian, Patton, M Scott: A 4/27 tűzérosztály tevékenysége irakban – Field Artillery Journal – 2005. január-február – pp. 10-14.

szakasz erejű rajtaütések tűztámogatását kellett végrehajtani, valamint éjjel világító gránátok lövésével járultak hozzá a bázis védelméhez, amely segített a megfigyelésben, ugyanakkor erődemonstráló szerepe is hozzájárult az erők védelmének fenntartásához. A tűztámogatási feladatokon kívül szakasz erejű nappali és éjszakai járőrözési, gépjárműves ellenőrző-áteresztő pontok üzemeltetési, terület kordon illetve átvizsgálási feladatokat hajtott végre. Ezekben az esetekben a szakasz jobban hasonlított egy gépkocsizó lövész szakaszra, mint egy tüzér alegységre. A járőrözési feladatok során az alegység megfigyelte és felügyelte a helyi védelmi létesítmények építési munkálatait, valamint biztosította a helyi repülőter biztonságát is, melynek eredményeként több mint 4000 afgán hagyta el a területet Szaúd-Arábia felé.⁷

2003 szeptemberében újjászervezték a 3-321tüzérosztályt, melynek során 6 lövész szakaszt hoztak létre, majd tűzérosztály két hónap kiképzés és felkészítés után novembertől Afganisztánban biztosította a Tartományi Újjáépítési Csoport (Provincial Reconstruction Team – PRT) feladat végrehajtását. 2004 júliusában a sikeres küldetés befejezését követően a zászlóalj visszatért Fort Bragg-be.⁸

Az 1-141. tűzérosztály a cikk megírásakor is éppen részt vett az OIF-III. fázisában, amely során a normál tüzérségi feladatokon túl bázis védelmi feladatokat és lövész típusú járőrözési feladatokat is ellátott. Mindezek mellett honlapján a „Hagyd el Irakot jobb állapotban mint ahogy találtuk” („Let's leave Iraq better than we found it”) program keretén belül a *gyerekek a gyerekekért* jelszót felhasználva játékokat, iskolai kiegészítőket és ruhákat gyűjtöttek az iraki gyerekeknek, hogy ezzel is közelebb hozzák, elfogadtassák az USA-t az iraki lakosokkal.⁹

Az 1-37. tűzérosztály az USA haderő első Stryker dandár harccsoport részeként 2003 novemberétől 2004 októberéig vett részt az iraki hadműveletekben. A közel egy esztendő alatt az osztály számtalan műveleti területen, számos feladatot hajtott végre. Többek között működtette a dandár tűztámogatásának megvalósítását, annak részeként kiemelten az ellentűz szekciót, de részt vett a polgári-katonai együttműködés feladataiban, biztosított kulcsfontosságú hadrendi objektumokat, részt vett a fogvatartottakkal kapcsolatos műveletekben, kiképezte az iraki nemzeti gárda egyes alegységeit, valamint az erők gazdaságos kihasználásának elvét követve manőveralegységként is ellátott feladatokat, melynek keretén belül járőrözést és terület, valamint útvonal biztosítást hajtott végre, továbbá logisztikai szállítási feladatokat is megoldva képes volt a mesterséges akadályokat az ellenőrző-áteresztő pontok műszaki megerősítéséhez biztosítani saját maga illetve a dandár más alegységei számára is.¹⁰

Az 1-7. tűzérosztály 1999 júniusától a Balkáni Békátámogató Műveletekben képességeit kihasználva, együttműködve az alkalmi harci kötelék PSYOP-részlegével lenyűgöző eredményt ért el, hiszen a készenléti lövegek világító lövedékének alkalmazásával hathatósan demonstrálni tudta képességeit, amelyet megerősített a propaganda. Ennek eredményeként jelentős mértékben csökkent a kézi- és mesterlövész fegyverekkel leadott lövések száma. Az osztály ezen kívül a Joint Guardian Operation keretén belül járőrözést és területbiztosítást is végrehajtott a manővererők folyamatos támogatásán kívül.¹¹

Az 1-5 tűzérosztály tapasztalatai az OIF-II műveletek alatt igazolták azon felkészítés létjogosultságát, amelyet a bevetés előtt hajtott végre az állomány, és amelynek során számos nem hagyományos tüzérségi feladat végrehajtására is felkészítették az osztály tüzér katonáit. Begyakorolták a terület- és bázisvédelmi, a lövész támadó harc feladatokat, valamint az iraki ellenerő megölését illetve foglyul ejtését. Átvették az út és terület-felderítési valamint a járőrözési feladatokat különböző körülmények között, a katonai rendőri illetve a forgalom ellenőrző pontok feladatrendszerét. A kiképzéseket követően minden tüzér katona kiképzett lövész harcos is lett. A megszerzett képességeket aztán a második üteg alkalmazta például az egyik iraki falu fegyver feketepiacának felszámolásakor végrehajtott gépjárművel történt járőrözési feladatok során, vagy a improvizált robbanó szerkezetet (Impovi-

⁷ Huffman, James W: B/3-6 FA: 120-mm mortar battery in Afghanistan – Field Artillery Journal – 2005. január-február

⁸ XVIII Airborne Corps Artillery – Field Artillery Journal – 2004. november-december

⁹ <http://www.la.ngb.army.mil/1-141/>

¹⁰ Sliwa, Steven A.: Maneuver Missions OIF 1-37 FA 3/2 SBCT – Field Artillery Journal – 2005. március-április – pp. 10-15.

¹¹ Waring, James M., Royce, C. Phillip: Role and Mission of the FA in TF Falcon, Kosovo – Field Artillery Journal – 2000. május-június – pp. 22-26.

sed Explosive Device – IED) készítő személy elfogásakor gyalogos járőrözési és biztosítási feladatok ellátásakor. Egy másik üteg a bázis (Camp Junction City) védelme során vette hasznát a felkészítésnek, az osztály kiszolgáló ütege, valamint a törzs üteg pedig szintén a bázisvédelmi feladatokat tudta professzionális szinten teljesíteni a felkészítést követően. A kiszolgáló üteg emellett a teljes dandár kiszolgálásában aktívan közreműködött, a szakfeladatok ellátásán túl a konvoj és szállítási feladatok ellátásával egyetemben.¹²

Saját tapasztalat az iraki hadműveletek során a tüzérség rendkívül hatékony segítsége az erők megóvása szempontjából. Bagdadban, Al Rustamayah egykori bázison kapott helyett — a NATO művelet égisze alatt — az iraki katonai felsőoktatás újraindítása. A bázison működik az Iraki Katonai Akadémia (Iraq Military Academia Al Rustamayah – IMAR) valamint Vezérkari Akadémia (Joint Staff College – JFC), mindkettő több tanfolyam folyamatos működtetésével, NATO-tanácsadók közreműködésével segít az új iraki haderő felépítésében. 2007. július 06-ától egy csoport vezetésével a bázis védelméért felelős zászlóalj munkáját segítettük tanácsokkal, kiképzéssel, valamint mindezek mellett felügyeltük a bázis, azon belül is a NATO-csoport biztonságát. A bázis közvetlen közelében, csupán egy kerítéssel elválasztva, a NATO-erők részére folyamatos átjárás biztosításával működött a koalíciós erők dandár alkalmi harci kötelékének tábor, ahonnan kiindulva hajtották végre az alegységek küldetéseiket. A tábor — táborokat — az iraki szemben álló erők hetente 4-12-szer támadták, aknavető, sorozatvető rakéta valamint lövész és mesterlövész fegyverekből leadott lövésekkel. A passzív védelmi rendszabályok kiegészültek a tüzér röppálya felderítő radarok képességeinek kihasználásával, hiszen a röppályán azonosított, várhatóan a táborok területére érkező csapások azonosítása után a tábor(ok) műveleti központja meg tudta kezdeni a riasztást — sziréna és hangszóró segítségével — melynek hatására a személyi állomány a gránátok, rakéták becsapódása előtt 6-20 másodperccel óvóhelyre tudott húzódni. A radarok információit megerősítette a bázis felett lévő, ballonokon elhelyezett szenzorok által nyújtott információ, amely a támadás helyének azonosításában, illetve a járulékos veszteség minimalizálásában segített a döntéshozóknak, akik el tudták dönteni, hogy az ellentűz szekcióba kijelölt készenléti tüzér alegység, vagy a harci helikopterek hajtják végre az ellentűzet, illetve a kijelölt iraki vagy koalíciós erők gyorsreagálású készenléti alegysége (Quickly Reaction Forces – QRF) hajt végre ellentámadást.

A rendszer működött — bár alapvetően a koalíciós erők védelmére fókuszált, a mi táborunk közvetve jutott információhoz — melynek eredményeként a veszteségek minimálisra csökkentek.

HADERŐSZERVEZÉSI TAPASZTALATOK

Az afganisztáni tapasztalatokat felhasználva az USA B/3-6. tábori tüzér ütegét az afganisztáni küldetés előtt át-fegyverezték. M119 105-mm lövegei helyett 120 mm-es aknavetővel látták el az üteget, kettő tűzszakasz, szakaszonként négy-négy aknavetővel. Az átfegyverzést követően természetesen végrehajtották a szükséges átképzéseket a hadműveleti területre történő kiküldés előtt, amelyet kiegészítettek szakasz erejű járőrök és lesállást végrehajtó alegységek tűztámogatásának begyakorlásával. Az átfegyverzés legfontosabb indokait az eszköz súlya, könnyű légi szállítás lehetősége, valamint a műveleti terület természetföldrajzi adottságai képezték.¹³

Az 1-37. tüzér osztály iraki műveletei során az osztály szervezetszerű elemein kívül a célfelderítő üteg (Target Acquisition Battery – TAB), valamint a röppálya felderítő lokátorok is a tüzér osztály parancsnok alárendeltségébe tartoztak, meggyorsítva ezzel az ellentűz, valamint az erők megóvása szempontjából fontos korai előrejelzés feladatainak végrehajtását. További szervezési tapasztalata volt az osztálynak, hogy alapvetően szakasz szint alatt, vagyis géppár-lövegpár szervezetben dolgoztak, amely biztosította a nem tüzér feladatoknál azt a szükséges rugalmasságot, amely a feladat hatékonyságának növelését eredményezte. Tovább növelte az alegység képessé-

¹² Cabrey, Richard M., Thomas Douglas M.: 1-5 FA in OIF II, Maintaining FA Competencies While Deployed – Field Artillery Journal – January-February 2007 – pp. 15-19.

¹³ Huffman, James W.: B/3-6 FA: 120-mm mortar battery in Afghanistan – Field Artillery Journal – 2005. január-február

geit, hogy bár rendszeresítve alapvetően nem volt nagy mobilitású többfunkciós, átalakított gumikerekes terepjáró gépkocsijuk (High-Mobility Multipurpose Wheeled Vehicles – HMMWVs), de a kiképzést megkapták rá, ezért a műveleti területen a lövész feladatok végrehajtása során alkalmazásuk rendkívüli előnyt jelentett.¹⁴

KÖVETKEZTETÉSEK

Véleményünk szerint a szabályzatokban lefektetett alapelvek továbbá a tapasztalatok nem mondanak ellent egymásnak, sőt erősítik egymást. Mindez azt jelenti, hogy alapvetően az érvényben lévő irányadó dokumentumok alapján nem szükségeltetnek lényegi változtatások a szabályozó okmányok által meghatározott elv- és eljárásrendszerben, csupán az apró pontosításokat szükséges végrehajtani, vagy az alapokmányokban, szabályzatokban, doktrínákban, kézikönyvekben lefektetett elveket a hadszíntéren alkotó módon kell alkalmazni. Ha viszont a jövő felé nézünk, akkor mindenképpen szükséges felhasználni a tapasztalatok, valamint az elméleti ismeretek és szabályok által körülhatárolt tevékenységek teljes spektrumát, kiváltképp, mert a haderő átalakítások következtében a Magyar Honvédségen belül szinte előről tudjuk kezdeni az építkezést.

Összegezve: a tapasztalatok és az elfogadott elvrendszer alapján egyértelmű, hogy a gyorsan változó, a harci és nem harci műveletek közötti gyors átfedést, váltást igénylő harcászati kérdésekre a teljes képességű tüzér alegységek rugalmasan tudtak reagálni, képesek voltak nem csupán a tűztámogatási feladatokat illeszteni a megváltozott műveleti körülményekhez, hanem az alapkarakterisztikához nem tartozó harctevékenységi formákat is végre tudták hajtani, kihasználva a személyi állomány — parancsnokság, törzs, végrehajtók — és a rendszeresített technikai eszközök harcászati adatai által kínált lehetőségeket. Mindez azt is jelenti, hogy a műveleti területen a manőver erők parancsnoka — kiváltképp zászlóalj és dandár szinten — nem mond le, sőt igényli a tüzér alegység jelenlétét, hiszen kitűnően ki tudja használni multi-funkcionalitását úgy, hogy nem kell lemondania az alapvető biztonsági követelményekről, amelyet a tűztámogatás biztosít számára, ugyanakkor flexibilis tartalékként felhasználható erő a lövész képességek kiteljesítése érdekében.

A tüzér alegységek rendszerjellemzői közül a legnagyobb igény a technikai felderítő alegységek, célfelderítő és azonosító berendezések használata iránt mutatkozik bármely műveleti körülmény között, de jelentősége tovább erősödik a béketámogató, stabilitást teremtő műveletek esetén, hiszen ebben az esetben felértékelődik a saját valamint a baráti csapatok védelme. Mindez azt jelenti, hogy dandár szinten mindenképpen igény van valamely röppálya analízis alapján működő célfelderítő rendszerre, de az önálló táborok védelmét is csak nehezen tudja elképzelni a csapata önvédelmére, megóvására kicsit is figyelő parancsnok. Természetesen mindez csak akkor működőképes, ha az említett eszközök rendszerben működnek, és a rendszerek üzemeltetését az egyébként alapfunkciót is ellátó parancsnokságok, törzsek végzik. Ezek az eszközök mindenhol a tüzér alegység parancsnok — aki egyben a támogatásra rendelt manőver erő tűzkoordinátora is — kezében összpontosulnak.

Mindezen okokból a tüzér alegységek parancsnokságának és törzsének tovább kellett képeznie magát, hogy a szakfeladatok ellátásán kívül végre tudják hajtani a járulékos feladatokat, ugyanakkor a kor színvonalának megfelelő fejlődési tendenciák által rájuk szabott követelményeknek is meg kell tudniuk felelni, amely legjellemzőbb, legszembetűnőbb vonása, a hatás alapú műveletek kiteljesedésében mutatkozik meg. A törzsek feladatrendszerét és beosztott állomány képzését tehát ebbe az irányba kell elmozdítani, valamint struktúráját úgy szükséges kialakítani, hogy ez a munkavégzés is biztosított legyen.

A béketámogató műveletek rámutattak arra a tényre is, hogy a tüzérség legjellemzőbb és legáltalánosabb sztereotípiát igazoló eszköze a löveg is jelen kell hogy legyen a műveleti területeken. A készenléti lövegpárok, szakaszok, ütegek — a veszély és működési környezettől függő csoportosításban — jelentették azt az elrettentő, erő-demonstráló, egyes esetekben reagáló erőt, amely egyrészt biztosította a manővererők feladatai folyamatos és időbeni tűztámogatását, másrészt visszatartották a szemben álló felet a meggondolatlan akcióktól. Mivel figyelembe véve az erők megóvását, a rugalmasságot, az igénybevételek folyamatosságából következő váltási rend-

¹⁴ Sliwa, Steven A. *Mauver Missions OIF 1-37 FA 3/2 SBCT* – Field Artillery Journal – 2005. március-április – pp. 10-15.

szereket, valamint a műveleti körülmények veszélyeztetettségi fokát a tűzvezetés szintje nagyon gyakran lekerült üteg szintről tűzszakasz szintre. Ez azért is volt több esetben jó megoldás, mert mindeközben a kiegészítő — lövész — feladatok megoldását is jobban támogatta a szakasz és attól alacsonyabb szintű csoportosítás és ebben az esetben a vezetési rendet nem kellett folyamatosan változtatni, egyértelmű és átlátható maradt a vezetési lánc. A legszembetűnőbb tapasztalat azonban — amely szintén nem mond ellent a szabályzatokban lefektetett elveknek — a tűzér alegységek lövész feladatokkal, küldetésekkel történő megbízása. Nem egy-két példáról van csupán szó, hanem véleményünk szerint — figyelembe véve a megjelent publikációkat, valamint a műveleti biztonság (Operational Security – OPSEC) előírásait — általános eljárás lett az utolsó öt évben a tűzérak többfunkciós feladatellátása. Mindez természetesen csak felkészített, kiképzett állománnyal valósítható meg, amely ismerve a rendelkezésre álló technikai eszközök képességeit, hatékonyan képes ellátni a gépjárművel és anélkül történő járőrözési-, terület és útvonal ellenőrzési-, felderítési-, biztosítási-, valamint alapvető támadó- és védelmi feladatokat, és képes a bekövetkezett váratlan eseményekre, akciókra hatékonyan reagálni. Mindez igaz az alapvetően nem harcoló beosztásban lévő erőkre is, tehát a logisztikai, és (törzs)támogató alegységek katonáinak is képesnek kell lenniük az alaprendeltetésből adódó feladatokon kívül, a kiegészítő — lövész — feladatokat ellátni, mindemellett az alapfeladatok ellátási köre is, kiszélesedett, hiszen a saját alegység támogatásán kívül nem csak a felelősségi területen lévő saját és baráti erők, hanem a civil lakosság támogatásával is számolni kell.

Természetesen nem gondoljuk, hogy a tűzér kötelékek felkészítése el kell tolódjon a lövész (gyalogos) képzés irányába teljes mértékben. Meggyőződésünk, hogy egy tűzér alegységnek mindenek előtt saját alaprendeltetésből adódó feladatainak ellátására kell késznek lennie. Ez az, amit elsősorban elvár tőle a manőver erő parancsnoka. Elsősorban ezt a feladatrendszert kell maximális pontossággal és hatékonysággal ellátni, és ez az, amely predestinálja az alegységeket és annak tagjait a további feladatok hasonló színvonalú teljesítésére. A műveleti területen lévő tűzér alegységeknek készen kell állnia a tűztámogatás megvalósítására minden körülmények között, de a helyzet és szituáció, valamint a műveletek intenzitásának csökkenésével a tűzér alegységek képesek hatékonyan kivenni részüket a műveleti területen jelentkező teljes feladatrendszer teljesítéséből.

Véleményünk szerint — figyelembe véve azokat a gazdasági kereteket, amelyek a mai magyar haderő számára elérhetőek és reálisak — elsődleges feladat kell, hogy legyen az átalakuló magyar haderőben a meglévő képességek megtartása, és alkalmazhatóságának fenntartása, fejlesztési lehetőségeinek megteremtése, ezzel biztosítva az alkotmány továbbá a szövetségi kötelezettségvállalásból ránk háruló feladatokat. Célszerű a kor hadviselésének jellemzőiből levont következtetések hatására a fegyvernemi és harci támogató kötelékek multi-funkcionalitását kihasználni. A még meglévő képességekre építeni és ennek megfelelően kialakítani a közép- és hosszú távú terveket. Mindezek alapján meghatározni a kiképzési, felkészítési követelményeket, és ezáltal megvalósítani, illetve szakmailag alátámasztani azt a kijelentést, mely szerint a „Magyar Honvédség professzionális haderő”.

Kulcsszavak: Tartós Szabadság Művelete (Afganisztán), lövész dandár harccsoport, információs műveletek, pszichológiai műveletek, közösségi ügyek, polgári-katonai műveletek, tűz- és más hatások támogató eleme, hatás alapú műveletek, hatás támogató csoport, különleges műveletek, más kormányerők, műveleti tervező csoport, Balkáni Béketámogató Műveletek, tűzkoordinátor, Amerikai Egyesült Államok, Iraki Szabadság Hadművelet, Stabilitást Támogató Műveletek, tartományi újjáépítési csoport, improvizált robbanó szerkezet, Iraki Katonai Akadémia, Vezérkari Akadémia, gyorsreagálású készenléti alegység, célfelderítő üteg, nagy mobilitású többfunkciósra átalakított gumikerekes terepjáró gépkocsi

Keywords: Operation Enduring Freedom, Infantry Brigade Combat Team, Information Operation, Psychological Operations, Public Affairs, Civil-Military Operations, Fires and Effects Cell, Effects-Base Operations, Effects Support Team, Special Operations, Other US Government Agencies, Operational Planning Group, Balkan Peace Support Operations, Fire Support Coordinator, United States of America, Operation Iraq Freedom, Stability and Support Operations, Provincial Reconstruction Team, Improvised Explosive Device, Iraq Military Academia Al Rustamayah, Joint Staff College, Quickly Reaction Forces, Target Acquisition Battery, High-Mobility Multipurpose Wheeled Vehicles

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Arty P-1 (STANAG 2934) Artillery Procedures* – NATO Standardization Agency, 2003.
- A Arty P-5 (STANAG 2484) NATO Field Artillery Tactical Doctrine* – NATO Standardization Agency, 2001.
- AJP 3.4 – Non-Article 5, Crisis Response Operations* – NATO Standardization Agency, 2001.
- AJP 3.4.1. NATO Peace Support Operations Doctrine* – NATO Standardization Agency, 2001.
- AAP-6 NATO Glossary of Terms And Definitions* – NATO Standardization Agency, 2003.
- AAP-15 NATO Glossary of Abbreviations Used in NATO Documents and Publications* – NATO Standardization Agency, 2003.
- ADAMS, T. A.: *Current operations section of the modular brigade FEC in Afghanistan*. -In: [Field Artillery Journal](#), 2006. július-augusztus
- Békefenntartó kézikönyv*. MH SZFP 2004.
- CABREY, R. M., DOUGLAS T. M.: *1-5 FA in OIF II, Maintaining FA Competencies While Deployed*. -In: *Field Artillery Journal*, January-February 2007 -pp. 15-19.
- FELHÁZI Sándor, MLINÁRIK László: *A tüzérség korszerűsítésének és fejlesztésének alternatívái*. -In: *Hadtudomány* 2004/2.- szám, pp. 42-53.
- HERNDON, R. B., CREIGHTON, J. L., TORRES, R., BELLO, L. J.: *Effects-Based Operations in Afghanistan, The CJTF-180 Method of Orchestrating Effects to Achieve Objectives*. -In: *Field Artillery Journal*, January-February 2007, -pp. 26-30.
- HILL, D. C, TOOKE, S. E.: *A 2/5 tüzérosztály részvétele az iraki műveletekben*. -In: *Field Artillery Journal*, 2004. július-augusztus, -pp. 24-29.
- HUFFMAN, J. W: *B/3-6 FA: 120-mm mortar battery in Afghanistan*. -In: *Field Artillery Journal*, 2005. január-február <http://www.la.ngb.army.mil/1-141/>
- KÓSA Sándor, RUSZIN Romulusz: *A harcászati feladatok osztályozása és tartalmának meghatározása*. -In. *Hadtudomány*, 2005/3. szám. pp. 42-48.
- KOVÁCS Gyula: *Tűztámogatás és mélységi harc a béketámogató műveletekben*. -In.*Hadtudomány*, 2005/2. szám, pp. 37-45.
- McKIERNAN, B., PATTON, M. S.: *A 4/27 tüzérosztály tevékenysége iraki műveletekben*. -In. *Field Artillery Journal*, 2005. január-február, -pp. 10-14.
- SLIWA, S. A.: *Maneuver Missions OIF 1-37 FA 3/2 SBCT*. -In: *Field Artillery Journal*, 2005. március-április, -pp. 10-15.
- WARING, J. M., ROYCE, C. P.: *Role and Mission of the FA in TF Falcon, Kosovo*. -In: *Field Artillery Journal*, 2000. május-június, -pp. 22-26.
- XVIII Airborne Corps Artillery* -In: *Field Artillery Journal*, 2004. november-december

LÜKŐ Dénes

A KONFERENCIA-SOROZAT TERRORIZMUS ELLENI LÉGI MŰVELETEIVEL ÉS AZ AZOK TÁMOGATÁSÁVAL KAPCSOLATOS ELEMZÉSEK TAPASZTALATAI

*(Előadás „A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem időszerű társadalmi, katonai és rendvédelmi kérdései” című tudományos-szakmai konferencián
Budapest, 2008. november 13.)*

RESULTS OF THE CONFERENCE-SERIES ABOUT AIR OPERATIONS AGAINST TERRORISM AND ITS SUPPORTS

(Presentation on „The current social, military and law enforcement questions about the international fight against terrorism” academic-professional conference)

„A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem időszerű társadalmi, katonai és rendvédelmi kérdései” konferenciasorozat 2002-ben kezdődött a Hadtudományi Doktori Iskola által elnyert pályázat eredményeként. Az eltelt idő alatt összesen tizennégy előadás foglalkozott a légierő alkalmazásának különböző aspektusaival. Az előadások a légierő (légvédelem) terrorizmus elleni harcban történő alkalmazásának különböző területeit dolgozzák fel, ugyanakkor ezek a témák illeszthetők a légierő valamelyik műveleti fajtájához (légi felderítés, légtér ellenőrzés, légi szállítás, légi utántöltés, csapásmérés).

A légi műveletek elsődleges célja, hogy megszerezze és megtartsa az adott légtér feletti uralmat, valamint szükség esetén közvetlen légi támogatást nyújtson a saját erők számára. Ezzel a légierő megfelelő cselekvési szabadságot biztosít a katonai műveletben résztvevő erőknek. Az előadások általánosítható megállapítása, hogy a terrorizmus elleni harcban a légierő fontos szerepet játszik, és a légi hadviselés különböző módjai nélkülözhetetlen komponensei a katonai műveleteknek.

„The current social, military and law enforcement questions about the international fight against terrorism” academic-professional conference-series began in 2002 by the result of a scholarship won by the Doctoral School of Military Sciences. Since then, 14 presentations dealt with the different aspects of using the air force. The presentations are about the different fields of using the air force (air defence) in the fight against terrorism. At the same time, these topics can be joint to other operations (air reconnaissance, airspace control, airlift, air-to-air refuelling, and air attack).

The primary aim of the air operations is to get and keep control on certain airspace, and to provide air support to other forces in military operations. A general statement of these presentations is that air force has an important role in the fight against terrorism, and the different methods of air warfare are indispensable components of military operations.

A konferencia-sorozat szervezőitől azt a megítélt feladatot kaptam, hogy foglaljam össze a terrorizmus elleni légi műveletekkel és azok támogatásával összefüggő előadások általánosítható megállapításait, tapasztalatait. Ez a feladat egyszerre könnyű és nehéz. Könnyű, mert rendelkezésemre állt a témában eddig megrendezett hét konferencia előadásainak teljes anyaga. Ugyanakkor nehézséget is jelentett az összegzés, mert az előadások a légi műveletek különböző területeit ölelték fel, és nagyon kevés közös elem volt a feldolgozott témák között.

„A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem időszerű társadalmi, katonai és rendvédelmi kérdései” konferenciasorozat 2002-ben kezdődött a Hadtudományi Doktori Iskola által elnyert pályázat eredményeként. Az eltelt idő alatt összesen tizennégy előadás foglalkozott a légierő alkalmazásának különböző aspektusaival. Ezek a következők:

2002

BUNKÓCZI Sándor: *A pilótánélküli repülő eszközök alkalmazásának lehetőségei a nemzetközi terrorizmus elleni hadjáratok során*

KURTA Gábor: *A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem új dimenziói*

LÜKŐ Dénes: *A légierő lehetséges alkalmazási formái a terrorizmus elleni harcban*

RUTTAI László, KRAJNC Zoltán: *Terrorizmus, légi fenyegetettség, haderőfejlesztés*

2003

KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai aspektusai*

2004

KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc tapasztalatai*

2005

KURTA Gábor: *A légierő szerepe és lehetőségei a terrorkülönítmények felszámolásában*

LŐRINCZY Szabolcs: *A légi utántöltés és a terrorizmus elleni harc kapcsolata, követelményei*

PETŐ István: *A légierő feladatai a légi forgalom biztonságának fenntartásában*

2006

PETŐ István: *Gripenekkel a terrorizmus ellen*

2007

KRAJNC Zoltán: *Kanada terrorizmus elleni stratégiája*

OROSZ Zoltán: *Helikopterek alkalmazása a terrorizmus elleni harcban*

VARGA László: *A földi telepítésű légvédelem alkalmazási lehetőségei a terrorizmus elleni küzdelemben*

2008

OROSZ Zoltán: *A légierő alkalmazása hadműveleti területen terror csoportok felszámolására*

A rendelkezésemre álló idő nem teszi lehetővé, hogy minden előadást külön-külön elemezzek, ezért csak a bennük található általánosítható megállapításokat emelem ki. A felsorolt címekből látható, hogy az előadások a légierő (légvédelem) terrorizmus elleni harcban történő alkalmazásának különböző területeit dolgozzák fel, ugyanakkor ezek a témák illeszthetők a légierő valamelyik műveleti fajtájához. Ebből kiindulva az általánosítható tapasztalatokat az alábbi csoportosításban összegzem:

- légi felderítés, légtér ellenőrzés;
- légi szállítás;
- légi utántöltés;
- csapásmérés.

Külön szeretném kiemelni a helikopterek alkalmazásával, illetve a RENEGADE műveleti rendszerrel kapcsolatos gondolatokat.

Mielőtt rátérek az előadásomra szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a légi műveleteket több haderőnem — légierő, szárazföldi csapatok, haditengerészet, tengerészgyalogság — repülő (és légvédelmi) erői hajtják végre szoros együttműködésben a katonai művelet többi résztvevőjével. A légierőt tehát ebben az esetben nem egy haderőnemként értelmezem, hanem az adott katonai műveletben résztvevő erők egyik komponenseként.

Ezek után rátérek a légierővel kapcsolatos előadások összegzésére:

LÉGI FELDERÍTÉS, LÉGTÉR ELLENŐRZÉS

A fegyveres küzdelemben, de különösen a terrorizmus elleni harcban kulcsfontosságú feltétel a megfelelő mennyiségű és minőségű felderítési információ megléte. Ennek biztosításában a különböző szenzorok alkalmazásával a légi felderítés fontos szerepet játszik. Ezért a konferenciák előadói közül sokan foglalkoztak az E-3A AWACS¹, az E-2C HAWKEYE², az E-8B (JSTARS)³, valamint az UAV-ok⁴ alkalmazásával.

¹ AWACS – Airborne Early Warning and Control System (Repülőgép fedélzeti korai előrejelző és riasztó rendszer)

² A repülőgép-hordozóról alkalmazható AWACS

³ JSTARS – Joint Surveillance Target Attack Radar System (Összhaderőnemi megfigyelő és célra vezető radar rendszer)

⁴ UAV - Unmanned aerial vehicle (Pilótánélküli légi jármű)

Az UAV-okkal kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy nem csak felderítő, vagy az elektronikai hadviselési, hanem csapásmérési feladatokra is alkalmazhatók ezek az eszközök.

Fontos szerepet játszik a légi műveletekben a kommunikációs és információs rendszer (pl. a C4ISR)⁵. Ennek segítségével a légi és földi helyzetre vonatkozó valós-idejű információ alapján egyrészt időben szabható feladat a légi műveletben résztvevők számára; másrészt folyamatosan irányítható a terrorista célpontok pusztítása, a saját erők közvetlen légi támogatása, és a légi művelet más feladatainak végrehajtása.

A földi telepítésű légvédelem alkalmazása a terrorizmus elleni harcban elsősorban a megelőzést szolgálja. A terrorfenyegetésnek kitett objektumokhoz megfelelő időben telepített légvédelem jelenléte elrettentő, visszatartó erővel hat. Az elrettentés (visszatartás) kockázatosá teszi az elkövető számára akciója kimenetelét, reálisá teszi annak kudarcát.

LÉGI SZÁLLÍTÁS

A terroristák elleni küzdelemben a résztvevő csapatok, a hadfelszerelés gyors eljuttatása a műveleti területre alapvető követelmény. A gyorsaság, a rugalmasság elsősorban légi szállítással biztosítható. Légi szállítással az alábbi feladatok hajthatók végre:

- élőerő és felszerelés eljuttatása a műveleti körzetbe;
- légideszant csapatok eljuttatása az alkalmazási körzetbe;
- közvetítők, megfigyelők, segélyszervezetek vagy a média tagjainak szállítása;
- egészségügyi, műszaki és más szakértők szállítása;
- humanitárius segélyek szállítása;
- egészségügyi, valamint a civil lakosság légi evakuálása (MEDEVAC)⁶;
- kutatás-mentés (SAR⁷);
- harci kutatás, mentés (CSAR⁸).

Külön szeretnék szólni a kutatás-mentésről, és a harci kutatás-mentésről.

A *légi kutatás-mentésben* repülőgépek, felszíni járművek, tengeralattjárók, speciális mentő csoportok- és eszközök alkalmazására kerül sor abból a célból, hogy felkutassák és kimentsék a földön és a tengeren bajba jutott embereket, a katonai személyzetet

A *harci kutatás-mentés* feladatai konfliktus vagy háborús helyzetben kerülnek végrehajtásra. Ennek során a földre kényszerített, lelőtt vagy kényszerleszállást végrehajtott hajózó személyzet felkeresése, helyének behatárolása, azonosítása és mentése a fő cél. Ezeket a műveleteket ellenséges környezetben hajtják végre, ezért a műveletbe bevont erők sikeres alkalmazása megköveteli a pontos hírszerzést, a körültekintő tervezést és koordinációt, a kockázat analízist és a biztonságos, megbízható, gyors kommunikációt, valamint az egységek speciális felkészítését.

LÉGI UTÁNTÖLTÉS

A helikoptereket és a helyből felszálló repülőgépeket kivéve a legtöbb repülőgép számára megfelelő repülőtér szükséges. A le- és felszállópályán kívül még korszerű kiszolgáló eszközökre is szükség van, többek között üzemanyag-töltő berendezésekre. A repülőgépek csak korlátozott mennyiségű üzemanyagot képesek a fedélzetükön magukkal vinni, ez bizonyos esetekben az alkalmazhatóságukat is befolyásolja.

A légi utántöltés, vagyis üzemanyag átadása repülés közben egyik repülőgépről a másikra, csökkentheti a repülőgépek előbb említett hátrányos tulajdonságából adódó korlátokat. Egyben segítheti a légi hadműveleteket azzal, hogy megnöveli a repülőgépek repülési távolságát, rugalmasságát és a szállítható hasznos terhet. A légi utántöltéssel a következő előnyök érhetők el:

- a repülőgépek nagyobb hatótávolságon alkalmazhatók;
- a repülőgépek levegőben töltött időtartama és hatótávolsága megnövekszik;

⁵ C4ISR – Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (Vezetés, irányítás, kommunikáció, számítástechnika, hírszerzés, megfigyelés, felderítés)

⁶ MEDEVAC – Medical evacuation

⁷ SAR – Search and rescue

⁸ CSAR – Combat search and rescue

- a repülőgépek a levegőben tarthatók a csapás alóli kivonás vagy (légi készségi helyzetből) késleltetett bevetésük céljából;
- a harci repülőgépek levegőben tarthatók, így növelve lehetőségeiket az azonnali sürgősségű feladatok végrehajtására;
- a repülőgépek kevesebb üzemanyaggal szállhatnak fel, ami lehetővé teszi rövid felszállópályákról (és széttelepített helyzetből) és nagyobb fegyverterheléssel történő bevetésüket.

CSAPÁSMÉRÉS

A légi műveletek során a terrorista bázisok (kiképző táborok, búvóhelyek, raktárak), terrorista csoportok, vagy akár egy-egy terrorista személy megsemmisítése, ártalmatlanná tétele különböző pusztító eszközök alkalmazásával hajtható végre. Általánosságban elmondható, hogy a légi csapások jelentős része a műveletben résztvevő különleges erők közvetlen légi támogatására (CAS⁹) irányul. Ennek biztonságos végrehajtása pontos célfelderítést, célmegjelölést, a saját erők pontos helyének ismeretét és a precíziós fegyverek¹⁰ alkalmazását követeli meg.

A közvetlen légi támogatás során a saját erőkkel közvetlen harcérintkezésben lévő ellenséges erők ellen hajtanak végre légi csapást. Ennek alapvetően két formáját alkalmazzák:

- előkészített légi támogatás (a műveletek végrehajtása előtt tervezik): lehetővé teszi a pontos információ megszerzését a helyzetről, célobjektumokról, a részletes tervezést, az optimális fegyverzet kiválasztását, a repülőgép vezetők alapos felkészítését, a harci eszközök leghatékonyabb alkalmazását;
- azonnali légi támogatás: a művelet során váratlanul jelentkező feladat a siker biztosítása érdekében a repülőtéren, vagy a levegőben lévő repülőgépekkel hajtható végre. Szükség esetén vissza lehet fordítani a feladatukat már végrehajtott levegőben lévő repülőgépeket. Fontos követelmény, hogy a legrövidebb időn belül történjen meg a repülőgépek harcbevetése. Hátránya ennek a támogatási formának, hogy nincs lehetőség részletes tervezésre, a fegyverzet kiválasztása nem optimális és kevésbé hatékony.

A légi csapások hatékonyságát jelentős mértékben növeli, hogy a pusztítandó célpontok (objektumok, terroristák) felderítését, azonosítását követően rövid időn belül (néhány percen belül) végrehajtják a csapást. Ezt a folyamatot, illetve rugalmasságot a korábban említett felderítési, vezetési és információs rendszer képességei biztosítják. Ki kell emelnem, hogy a légi csapások végrehajtásában ((különösen a közvetlen légi támogatásban)) a helikopterek meghatározó szerepet játszanak. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a pilóta nélküli légi járműveket is egyre szélesebb körben alkalmazzák a csapások végrehajtásában.

Sajátos vonása a terroristák elleni légi támadásoknak, hogy azokat esetenként stratégiai csapásmérő eszközökkel, B-52, B-1 bombázókkal és nagy pontosságú fegyverekkel hajtják végre. Jó példa erre az afganisztáni Tora-Bora hegység barlangrendszerében megbújó terroristák ellen végrehajtott nagy erejű légi csapás.

A HELIKOPTEREK HELYE, SZEREPE

A helikopterek a vietnami háborúban és az azt követő fegyveres konfliktusokban, katonai műveletekben bebizonyították, hogy hatékonyan alkalmazhatóak különböző harcászati feladatok végrehajtásában. Ezt az alkalmazhatóságot a következő jellemzők teszik lehetővé:

- sokoldalúság;
- mozgékonyság;
- rugalmasság;
- gyors reagáló képesség;
- meglepetés. [1]

⁹ CAS – Close Air Support

¹⁰ Pl.: JDAM – Joint Direct Attack Munitions (GBU-32); SDB-Small Diameter Bomb (GBU-39)

A felsorolt jellemzők meghatározzák a helikopterek által végrehajtható feladatokat is. Ezek a feladatok a helikopter speciális jellegéből, sokoldalúságából adódóan az alábbiak lehetnek:

- légi mozgékony hadműveletek;
- csapatok és anyagok, harci-technikai eszközök szállítása;
- speciális erők érdekében végzett műveletek; légi roham és meglepés;
- közvetlen légi támogatás (Close Air Support – CAS);
- felderítés és a harcmező megfigyelése;
- tűzvezetés;
- légi vezetés és irányítás;
- légi aknatelepítés;
- elektronikai harc;
- kutatás és mentés (Search and Rescue – SAR);
- harci kutatás és mentés (Combat Search and Rescue – CSAR);
- logisztikai támogatás;
- sebesültek evakuálása (Medical Evacuation – MEDEVAC);
- belső biztonsági műveletek;
- humanitárius segélyakciók. [2]

A felsorolásból látható, hogy ezek a feladatok (elsősorban a légi szállítás, a közvetlen légi támogatás, a különleges erők érdekében végzett műveletek, a kutatás-mentés) beilleszthetők a terrorizmus ellen folytatott, korábban ismertetett valamelyik légi művelet-típusba.

A helikoptereket azonban nem csak a hadműveleti területen lehet alkalmazni, hanem egy adott ország területén belül is, az ún. belső biztonsági műveletek részeként. Abban az esetben, amikor a rendőrség erői nem elegendők az országot érintő terror veszély, valamint a beszivárgó terroristák felderítésére, elhárítására, a helikopterek (elsősorban szállító helikopterek) alkalmazására is sor kerülhet. A belső biztonsági műveletekben a helikopterek a következő feladatot hajthatják végre:

- a biztonsági terrorista ellenes erők gyors kijuttatása a veszélyeztetett körzetbe, azok biztosítása a levegőből;
- útlezárások biztosítása a terroristák feltételezett haladásának akadályozására;
- tűzseresz csoport gyors kijuttatása a helyszínre;
- közreműködés különböző terepszakaszok lezárásában a terroristák felkutatása során;
- lezárt terület felderítése vizuálisan és a fedélzetre telepített érzékelőkkel;
- személy- és anyag utánpótlás szállítása a laktanyákba, rendőrségek körzetébe (ha ez közúton nem biztosított a fenyegetettség miatt);
- tömegrendezvények megfigyelése, biztosítása;
- sérültek kimenekítése;
- fontos személyek biztosítása. [3]

RENEGADE

Az Amerikai Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadással összefüggésben egy új fogalommal ismerkedhettünk meg: ez a „RENEGADE”. Tekintettel arra, hogy a terrorista szándékkal eltérített polgári légi járművel szemben alkalmazható eljárás korábban állt rendelkezésre, ezért a NATO műveleti koncepciót dolgozott ki a Szövetség ilyen jellegű fenyegetés elleni légvédelmi képességének fokozására. A műveleti koncepció lényege a következő:

- AZ ELSŐDLEGES CÉL: a terrorcselekmény megakadályozása;
- a Szövetség légvédelmi struktúrájának megerősítése;
- a terrorista céllal eltérített polgári légi járművek elleni tevékenység biztosítása;

- széleskörű információáramlás és adatfeldolgozás végrehajtása a NATO Egységes Légvédelmi Rendszer (NATINADS) keretében;
- a döntéshozatal kizárólagos nemzeti hatáskörben van.

Egy polgári repülőgép (légi jármű) „RENEGADE”-dé történő minősítésének nagyon szigorú kritériumai vannak. Ezek a következők:

- polgári repülőgépről (légi járműről) legyen szó;
- a repülőgép (légi jármű) nemzeti légtérben, vagy felségvíz fölött tartózkodjon;
- a repülőgép (légi jármű) a repülési szabályoktól eltérő, nem várt viselkedést tanúsít.

Ha egy polgári légi jármű a fenti kritériumoknak eleget tesz, akkor a három „RENEGADE” kategória egyikébe kerül besorolásra:

- SUSPECTED – feltételezhető;
- PROBABLE – valószínűsíthető;
- CONFIRMED – egyértelmű. [4]

Lényeges kiemelni, hogy a polgári repülőgép (légi jármű) „RENEGADE”-dé történő minősítése nemzeti hatáskörben van, és azt az adott CRC¹¹ (CAOC¹²) a polgári és katonai légiforgalmi információk alapján hajtja végre. A minősítés után riasztják a NATO Integrált Légvédelmi Rendszeréhez (NATINADS¹³) tartozó, adott körzetben lévő fegyveres készségi erőket. A készségi erőket nemzeti hatáskörben NATO-eljárások és műveleti irányítás szerinti kerülnek alkalmazására az adott ország védelmi tervében foglaltak szerint. [5]

A fenti művelet akkor kezdődik, amikor a légi jármű megkapja a „RENEGADE” minősítést, és addig tart, amíg a terrorista a szándékától eltér, a minősítés oka megszűnik, illetve a készségi erőket fizikailag megakadályozták a légi jármű fegyverként történő alkalmazását. [6]

Az előzőekben látható, hogy a „RENEGADE” típusú légi járművek elleni tevékenység a NATO Integrált Légvédelmi Rendszere (NATINADS) keretében valósul meg. Ugyanakkor azt is szükséges kiemelni, hogy a tevékenység eredményessége, hatékonysága nagyfokú nemzetközi együttműködést tesz szükségessé. Ennek az együttműködésnek az alapját képezik a kétoldalú egyezmények, a NATINADS, valamint az ERRIDS¹⁴ rendszer. Az együttműködés során a NATO-tagállamok és a NATO szervek kölcsönösen egymás rendelkezésére bocsátják a „RENEGADE” típusú légi járművekre vonatkozó katonai, polgári légi közlekedési, légvédelmi, titkosszolgálati és egyéb információt. [7]

ÖSSZEGZÉS

A légi műveletek összetett, komplex folyamatok, és azokban egyszerre több légi hadműveleti fajta alkalmazására kerülhet sor. Az, hogy az adott műveletben melyik légi hadműveleti fajta lesz a meghatározó, az a művelet célkitűzéseitől, a végrehajtandó feladatoktól és a művelet környezetétől, körülményeitől függ.

A közelmúltban lezajlott fegyveres konfliktusok, helyi háborúk és a különböző katonai műveletek tapasztalatai azt mutatják, hogy bennük a légierő fontos szerepet játszik, és a légi hadviselés különböző módjai nélkülözhetetlen komponensei a katonai műveleteknek. A légi műveletek elsődleges célja, hogy megszerezze és megtartsa az adott légtér feletti uralmat, valamint szükség esetén közvetlen légi támogatást nyújtson a saját erőik számára. Ezzel a légierő megfelelő cselekvési szabadságot biztosít a katonai műveletben résztvevő erőeknek.

Kulcsszavak: terrorizmus, légierő, légi művelet, légi támogatás, RENEGADE, helikopter

Keywords: terrorism, air force, air operations, air support, RENEGADE, helicopter

¹¹ CRC – Control and Reporting Centre – Irányító és jelentő központ

¹² CAOC – Combined Air Operations Centre – Többnemzetiségű Légi Hadműveletek Központja

¹³ NATINADS – NATO Integrated Air Defence System

¹⁴ ERRIDS – European Regional RENEGADE Information Dissemination System

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] OROSZ Zoltán: *A helikopter alegységek feladatai, lehetőségei*. - In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2007. 11. évf. 3.szám
- [2] U. o.
- [3] U. o.
- [4] PETŐ István: Gripenekkel a terrorizmus ellen. - In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2007. 11. évf. 2. szám
- [5] U. o.
- [6] www.hm.gov.hu/miniszterium/renegade
- [7] U. o.

Dr. János DEÁK

THE MILITARY SIGNIFICANCE OF KALININGRAD

Kaliningrad, the Russian Federation's exclave in Europe has a strategic significance from both, geopolitical and military aspects. The Russian Federation perceives the deployment by the United States of the components of its anti-missile defence system in Europe as a threat to the Russian national security. As an adequate answer and a possible countermeasure Russia plans to deploy SS-26 Stone / Iskander Missile Systems on the territory of the Kaliningrad exclave. The territory of the Kaliningrad exclave, Russia's westernmost area hosts the Kaliningrad Special Military District. The presence of the Russian military build-up on the territory of the exclave reinforced with the installation of the Iskander Missile System could be crucial in a critical situation. Further armament of the Kaliningrad exclave might pose a real threat to the European security, but Russia plans to deploy the Iskander Missile System only in case of necessity, i.e. to protect its national interests in case Washington decides to install the elements of anti-missile defence system in Europe.

The Russian Federation perceives the deployment of the components of the anti-missile defence system of the United States in Europe as a threat to its national security. Therefore, as an adequate answer, the Kremlin intends to position its short-range SS-26 Stone (Iskander) missiles in Kaliningrad Special Military District, on the territory of the Russian exclave in Europe.

Hereby we would like to introduce the related information published in different open sources.

The latest feature of the problematic relationship of the United States and the Russian Federation is the Kremlin's announcement about deciding to deploy SS-26 Stone (Iskander) missile systems in the Kaliningrad region in response to the deployment of US ballistic missile defence system (BMDS) elements in Eastern Europe – and the related reaction of the United States and NATO member states concerned.

The Kremlin's latest move to deploy missiles in Kaliningrad is the first time since the Cold War that Russia declared its intention to create a military threat to the West. Yet the nature of the threat does not represent a fundamental challenge to US or European security.

In his first state-of-the-nation message to the Federal Assembly on November 5, President Dmitry Medvedev said that Russia would deploy, if necessary (e.g. if the US goes on with its European Ballistic Missile Plan), short-range SS-26 Stone (Iskander) missile systems in its Kaliningrad exclave near Poland to neutralize the United States anti-ballistic missile system in Europe. President Medvedev: "I would add something about what we have had to face in recent years: what is it? It is the construction of a global missile defence system, the installation of military bases around Russia, the unbridled expansion of NATO and other similar 'presents' for Russia – we therefore have every reason to believe that they are simply testing our strength. Of course we will not let ourselves be dragged into an arms race. But we must take this into account in defence expenditures. And we will continue to reliably protect the safety of the citizens of Russia. Therefore I will now announce some of the measures that will be taken. In particular measures to effectively counter the persistent and consistent attempts of the current American administration to install new elements of a global missile defence system in Europe. For example, we had planned to decommission three missile regiments of a missile division deployed in Kozelsk from combat readiness and to disband the division by 2010. I have decided to abstain from these plans. Nothing will disband. Moreover, we will deploy the Iskander missile system in the Kaliningrad Region to be able, if necessary, to neutralise the missile defence system. Naturally, we envisage using the resources of the Russian Navy for

these purposes as well. And finally, electronic jamming of the new installations of the US missile defence system will be carried out from the territory of the same westernmost region, i.e. is from Kaliningrad. I want to emphasise that we have been forced to take these measures. We have repeatedly told our partners that we want to engage in positive cooperation. We want to act against common threats and to work together. But unfortunately, very unfortunately, they did not want to listen to us."

Medvedev told the Russian parliament that deployment of Iskanders will neutralize US plans for installation of components of its missile defence system in Poland and in Czech Republic, which the United States claims as vital in defending against missile attacks from „rouge states” such as Iran.

The Russian Federation's NATO envoy Dmitry Rogozin claimed that the planned US system was aimed at Russia, and not at future rogue threats from Middle East as Washington claims. Russia is anxious not because of the ten missile-defence units to be installed in Poland, but due to the fact that the planned facility could serve as a precedent for greater military build-up of US (e.g. further components of US anti-missile system) in Eastern Europe. The Russian leadership is concerned over US plans as far as its anti-missile defence system would encroach on Russia's military doctrine containing the first strike capability to compensate for the inferiority of their conventional forces vis-à-vis NATO.

Although Russia's representatives continue to stress that the Iskanders will not be deployed until the US bases are installed in Poland and the Czech Republic, and that Russia will not go ahead with its plans if the Americans reconsider their decision, NATO is still expressing serious concern. NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer stated recently that NATO will make every effort to prevent missiles from being installed in Russia's westernmost region. All the key Western nations have criticized Russia's decision. For example, the US Defense Secretary Robert Gates called the Russian move "provocative," and NATO spokesman Robert Pszczel said the "placing of these Iskander missiles in the Kaliningrad region would not help NATO and Russia to improve their relationship." Even the German Foreign Minister Frank-Walter Steinmeier broke with his typically pro-Moscow stance, stating that the Russian threat was "a wrong signal at the wrong time."

In reality, however, the Russian counter-threat to station Iskander missiles and radio yammers in Kaliningrad will not substantially change the current strategic balance, nor significantly threaten European security as Western politicians predict.

The deployment of Iskander systems with a range of 500 km (310 miles) would allow Russia to target the entire territory of Poland and also parts of Germany and the Czech Republic. The Russian threat is more overblown rhetoric than meaningful strategy. The new generation of Iskanders could deliver warheads to targets up to 300–500 kilometers away, putting them within range of the BMDS units in northern Poland. The Iskanders, launched from mobile trucks, follow a flat trajectory and are capable of violent evasive manoeuvres, including the deployment of decoys that allow the missiles to bypass hostile countermeasures. This gives them a high probability of successfully evading BMDS units in Poland that are designed to take down ICBMs coasting above the atmosphere, rather than Iskander missiles which do not follow a traditional ballistic trajectory. In order to protect DoD assets from Iskander strikes, the US would have to rely on short- to medium-range interceptors such as the Patriot (PAC-3) and Aegis systems, capable only of limited area defense. True, the Iskander is an offensive weapon capable of targeting missile defense sites in Poland and the Czech Republic, but this does not mean the US BDMS will be “neutralized” as Medvedev claims. Nor does it increase the likelihood that Russia will seek to use these missiles in a pre-emptive strike. Such an attack would result in immediate and overwhelming retaliation by NATO, which the Kremlin will continue to avoid. Military strategy, therefore, will not fundamentally change if the construction of BMDS or the stationing of missiles in Kaliningrad goes ahead.

In November, Russian President Dmitry Medvedev threatened to deploy Iskander-M short-range missiles in the Kaliningrad exclave, if the US missile shield was deployed in Central Europe. However, Medvedev subsequently

said in an interview that Russia could "reconsider this response if the new US administration is ready to once again review and analyse all the consequences of its decisions to deploy the missiles and radar facilities."

On December 10, Army General Nikolai Makarov declared, that with a unilateral move to withdraw almost all of its tanks from Kaliningrad exclave, Russia clearly demonstrates that it has no plans to attack other countries and is not pursuing an expansionist policy. Makarov said: "However, we have always opposed NATO's eastward expansion because it poses serious threats to Russia". In case of necessity, i.e. if Washington does not abandon its controversial plans to place elements of the US global missile shield in Europe, Russia would take adequate measures to protect its national interests.

Key words, expressions: Russian exclave, Kaliningrad, SS–26 Stone / Iskander, Military District, missile defence system, security, national interest.

REFERENCES

KONOVALOV, Ivan: *The President threatened with the West by one group of missiles but would reduce the others.*

-In: Kommersant, 2008. 11. 28. -p. 4.

Poszlanie Federalnamy Szobranijju Rosszijszkoj Federacii, 2008. 11. 5. Oficialnűj szajt. Prezident Rosszii, Moscow.

KENEDLI Tamás

A BUDAPESTI RENDÉSZETI SZAKKÖZÉPISKOLA ÉS A RENDŐR TISZTHELYETTES-KÉPZÉS TÖRTÉNETE¹ (II. RÉSZ)²

HISTORY OF THE POLICE TRAINING SCHOOL OF BUDAPEST AND TRAINING ACTIVITY FOR POLICE SERGANTS II.

A téma iránt érdeklődő olvasó a címben leírtaknak megfelelően megismerkedhet a magyarországi rendőrtiszthelyettes-képzés 1947–2004 éveket felölelő történetével. Bemutatjuk a tiszthelyettes-képzés fejlődésének főbb állomásait és intézményeit, hogyan jutott el a tiszthelyettes-oktatás a „rendőri tanosztályok” rendszerétől a jóval nivósabb „rendészeti szakközépiskolai” képzésekig. Megismerkedhetünk az egyes iskolák működését és fejlődését befolyásoló szűkebb belügyi és tágabb társadalmi-, politikai környezettel. Mindezek mellett átfogóbb ismereteket szerezhetünk az egyes történelmi korszakokhoz fűződő rendőrképzési formák felépítéséről, betöltött funkciójáról. Részletesebben áttekintjük a Budapesti Rendészeti Szakközépiskola képzési rendszerét, az azt befolyásoló jogi környezetet, az iskolával szemben támasztott rendőrszakmai elvárásokat. Végigkövetve az iskola fejlődését megismerhetjük a véghezvitt modernizációs folyamatokat, képet kaphatunk az oktatás sokszínűségéről, összetettségéről és szerteágazó mivoltáról.

All the highly appreciated readers may gain an insight into the history of the Hungarian police training activity delivered between the period of 1947 and 2004. The article gives a detailed picture about the evolution of the training practice, the main organizations as well as how this activity has been developed from the system of “simple police classes” until its really high standard. One can get basic information about the certain political and social background influenced the development of the system. Meanwhile, one can have a comprehensive overview about the era is relevant to the issue of way of teaching. The author details the educational system of the Police Training School of Budapest from many point of view such as its regulations, conditions and professional requirements. One can also get to know the most important initiatives for the modernization of the training work of the school and multicoloured and complex nature of its multiple functions.

BUDAPESTI RENDÉSZETI SZAKKÖZÉPISKOLA (1999-2004)

A meglévő rendőr tanintézetek a határőr iskolákkal (Adyliget, Sopron, Körmend) egyetemben 1999-ben integrálódtak a Belügyminisztérium szervezetébe, és 1999 augusztusában „Rendészeti Szakközépiskola” néven a korábban szélesebb feladatrendszerrel újjáalakultak. Ezt követően a tanintézetek megkezdtek képzési rendszerük átalakítását, a vegyes képzések (rendőr illetve határőr szakok) bevezetését. A határőr iskolák részéről Sopronban és Adyligeten, a rendőrképző intézmények esetében pedig Miskolcon szervezték meg a vegyes képzéseket. Ez alól a budapesti, csopaki és szegedi iskolák kivételt képeztek, itt továbbra is kizárólag rendőrképzés folyt. A körmendi határőr iskolában csak a későbbiekben kezdődött ilyen jellegű oktatás. A tanintézetek Belügyminisztériumon belüli összevonása nem váltott ki kölcsönösen előnyös hatást a szakiskolák számára. Míg a határőr iskolákat képzésük bővítése által megmentette a felszámolástól, a rendőrképzésben érdekelt tanintézetektől elvonta az alapfeladatok bizonyos részét. A tanulók létszámának megoszlása csökkentette a kizárólag rendőrképzéssel foglalkozó tanintézmények monopóliumát, hátrányosan befolyásolta a rendőr szakiskolák jövőjét.

¹ A 2004 évben megszüntetett Budapesti Rendészeti Szakközépiskola emlékére.

² A cikk első része a Hadtudományi Szemle 2008. I. évf. 3. számában jelent meg

Változtak a szakközépiskolai képzést irányító belügyminisztériumi jogszabályok, belső rendelkezések. Az iskolák által szakközépiskolai képzésre felvett tanulók csak a kétéves szakképzés eredményes befejezését követően kerültek hivatásos állományba. A képzés kiegyensúlyozottá vált, mivel megszűnt a tanulók közterületi szolgálatba vezénylésének jogszabályi lehetősége.

Az elmúlt időszak tapasztalataira alapozva széles körű szakmai vitákat követően 2000-ben jóváhagyták a rendészeti szakközépiskolákban folytatott „rendőr” és „határrendész” szakirányú képzések „Központi Program”-ját, mely a középfokú rendészeti szakképzések azonos filozófiáját, követelményeit, szakmai tartalmát és az átjárhatóságot biztosította, garantálta az egységes elvek alapján megvalósuló középfokú szakképzést.

A rendőrség igényeinek megfelelően 2001 novemberében jóváhagyták a más rendvédelmi szervektől átvett hivatásos, illetve a Belügyminisztérium köztisztviselői, közalkalmazotti állományában lévők rendőrszakmai felkészítését iskolarendszeren kívüli formában biztosító rendészeti szakközépiskolai képzés „Központi Programját”.

Az iskolarendszerű és az iskolarendszeren kívüli rendészeti szakközépiskolai képzés az Országos Képzési Jegyzékben (továbbiakban: OKJ) meghatározott 5361 FEOR számú „rendőr” szakképesítés szakmai és vizsgáztatási követelményeinek megfelelően a felnőttoktatás nevelési és oktatási sajátosságainak figyelembevételével szerveződött. A szakképzés alapvetően a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény, a szakképzésről szóló 1993. évi LXXVI. törvény és a vonatkozó végrehajtási rendeletei, a rendőr szakképesítés szakmai és vizsgáztatási követelményeiről szóló 38/1997. (VI. 27.) BM rendelet, valamint a 30/1999. (VIII. 24.) BM-OM együttes rendelet, illetve a „Központi Program”-ok és a szakközépiskolák „Pedagógiai Programja-inak” rendelkezései alapján került lebonyolításra.

Az iskola képzési feladatai voltak:

1. Szakmai alapképzés:

- iskolarendszerű képzés (normál és keresztévfolyam, átképző tagozat),
- iskolarendszeren kívüli képzés.

Szakmai alapképzések létszámadatai (végzett tanuló):

Képzési forma	Tanévek						Összes
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
Szakközépiskolai alapképzés ³	331	323	332	363	413	489	1838

(Forrás: A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola tanügyi dokumentumai)

2. Szakmai továbbképzés:

- szaktanfolyami képzés,
- céltanfolyami képzés,
- szakvizsgára történő felkészítés.

Szakmai továbbképzések létszámadatai (végzett tanuló):

Képzés		Év							
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz.
9/1997. BM rendelet alapján szervezett szaktanfolyam	Járőrzetű	96	228	196	157	30	74	-	781
	Közzetű megbízott	67	100	88	47	26	75	127	530
	Bűnügyi nyomozó	47	54	42	60	28	27	28	286
	Bűnügyi vizsgáló	43	36	22	43	23	13	14	194
	Balesethelyszínelő, -vizsgáló	-	85	-	-	-	-	-	85
Köztársasági Őr-ezred speciális szaktanfolyam	Védelmi-biztonsági	-	25	100	23	23	34	50	255
	Objektumőri	-	50	25	112	142	34	15	378

³ 2001 évtől az iskolarendszeren kívüli, 2002 évtől a keresztévfolyam létszámával egészül ki.

Egyéb szaktanfolyamok	EU kapcsolattartó	-	288	-	-	-	-	-	288
	Katonai baleseti helyszínelő	-	-	-	52	-	43	-	95
	Gyakorlati oktató (mentor)	582	608	924	626	514	806	-	4060
	Tanulmányi segítő (tutor)	-	-	-	23	-	-	-	23
Céltanfolyam	Szakvizsgára felkészítés	-	-	-	-	105	174	-	279
	Titkos információgyűjtő ⁴	-	-	-	-	98	23	-	121
Mindösszesen		835	1474	1397	1143	989	1303	234	7375

(Forrás: A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola tanügyi dokumentumai)

A szakmai alapképzés feladata a középfokú szakmai képzettséget igénylő hivatásos tiszthelyettesi állomány folyamatos utánpótlásának biztosítása, az első beosztásra történő jogi, szakmai, fizikai, pszichológiai felkészítés volt. Feladatait a közoktatásra illetve a szakképzésre vonatkozó jogszabályokon túl a Belügyminisztérium rendvédelmi szerveinek tevékenységét meghatározó, illetve hivatásos állományára vonatkozó jogszabályok és belső rendelkezések, szakmai elvárások és igények figyelembevételével teljesítette. Ezt egészítette ki a Központi (Szakmai) Program, a tanintézet hatályos Pedagógiai Programjai, valamint az iskolarendszerű képzésben az „ösztöndíjas szerződés”, iskolarendszeren kívüli képzésben a „képzési szerződés” előírásai. A szakmai továbbképzési feladatot egyrészt a rendőrszakmai alapképzésre (rendészeti szakközépiskolai végzettség) épülő szaktanfolyamok keretében a speciális vagy magasabb tiszthelyettesi beosztásokra történő komplex oktatás képezte. Másrészt a különböző jogi és szakmai, illetve komplex céltanfolyamok keretében új ismeretek, gyakorlatok, készségek kialakítása, különböző szakvizsgákra történő felkészítés jelentette. A szakvizsgára történő felkészítés a korábbi szakmai és jogi ismeretekre, valamint a jelentkezők egyéni tanulására alapozva eredményes vizsgát követően lehetővé tette magasabb beosztásokba történő kinevezést.

A szakközépiskolai képzés komplex folyamattá vált, tartalma összetett, céljai széleskörűek, melyek a középiskolában elsajátított általános műveltségteralomra épültek.

A szakközépiskolai rendőr alap- és továbbképzések általános céljai voltak:

- a multikulturális társadalomban végzett rendvédelmi tevékenység alapjainak megismerése, a kisebbségek és a másság iránti tolerancia, az emberi jogok feltétlen védelmének és tiszteletének elsajátítása;
- az aktív, problémaorientált, lakosságközeli egyenruhás közterületi szolgálatra és rendőri magatartásra történő széleskörű jogi, szakmai, társadalmi és kommunikációs elméleti és gyakorlati felkészítés;
- különböző szituációkban és konfliktushelyzetekben a jogszerű, szakszerű és eredményes, differenciált rendőri intézkedési készségek kialakítása, a kulturált rendőri magatartás és viselkedés elsajátítása;
- fizikai-pszichikai és taktikai felkészítés az agresszív közterületi bűnözés elleni hatékony és eredményes fellépésre, a váratlan helyzetekben is azonnali beavatkozási — intézkedési — készségre, az indokolt és szükséges legitim kényszer alkalmazására;
- önállóan gondolkodó és cselekvő, pozitív társadalmi és szakmai attitűdökkel, ismeretekkel bíró, öntudatos, fegyelmezett, erkölcsileg feddhetetlen rendőrök — professzionális szakemberek — felkészítése.

A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola által kialakított szakmai-pedagógiai (képzési) filozófia szerint a rendőri munka megtanulható szakma (hivatás), melynek jól körülhatárolható kritériumai, jogi, szakmai, erkölcsi és magatartásbeli, valamint társadalmi tartalma és követelményei vannak. Ennek szellemében az iskola címerében is szereplő „Arte et marte” („Ésszel és erővel”) jelmondat a szakközépiskola szakmai-pedagógiai (képzési) filozófiáját fogalmazta meg.

A képzés során a tanulók széleskörű jogi és rendőrszakmai, valamint társadalmi-kommunikációs, informatikai és számítástechnikai, idegen nyelvi ismereteket szereztek. Elsajátították a rendőri feladatok jogszerű, szakszerű és eredményes végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges elméleti tudást, gyakorlati jártasságokat és készségeket, magatartási és viselkedési formákat, etikai normákat.

⁴ Phare Twinning projekt alapján 2001.

1. számú kép: A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola logója

A 2000-ben kiadott „Központi Program” biztosította a lehetőséget a rendőrség szakmai igényeihez, elvárásaihoz és az iskola lehetőségeihez való „rugalmas” alkalmazkodásra, az ismeretek körének bővítésére. A képzés komplex rendszerében a jogi és szakmai képzés, a társadalmi és kommunikációs képzés, valamint a személyiségformáló képzés (erkölcsi; magatartásbeli; fizikai; pszichikai) elválaszthatatlan egységet képeztek. Mivel a rendvédelmi szervek, ezen belül a rendőrség a társadalmi rend, a közbiztonság fenntartásában és a bűnüldözésen keresztül a jogszabályokban meghatározott sajátos feladatai teljesítésével járul hozzá az emberi jogok védelméhez, az állampolgárok biztonságának szavatolásához, a képzés során kiemelt *figyelmet kapott az emberi és kisebbségi jogok oktatása*. Tekintettel a rendőr alapképzés általános képzési céljaira, a tanulók elsajátíthatták mindazon büntetőeljárás jogi, kriminológiai és kriminalisztikai ismeretek körét, melyek rendőri feladataik eredményes teljesítéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak. *Részletesen megismerhették a kriminológia alapjait, a rendőrség bűnügyi szolgálatának működését és feladatait, a bűnüldözés nemzetközi — főleg az Európai Unióval történő — együttműködési aspektusait.* Tételesen tanulták a büntetőeljárás-jog általános és speciális rendelkezéseit, a büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedéseket és a büntetőeljárás lefolytatását. A növendékek mind elméletben, mind a gyakorlatban *szituációs gyakorlatok során elsajátíthatták a krimináltechnikai, krimináltaktikai és a kriminálmethodikai alapismereteket, képessé váltak a közrendvédelmi szolgálat hatáskörébe tartozó egyszerűbb jogi megítélésű bűnügyek nyomozására, vizsgálatára.* A rendőri tevékenység minden aspektusában kötődik, kapcsolódik a társadalomhoz, ezért elengedhetetlen volt, hogy a tanulók ezen a területen is ismereteket szerezzenek. Erre nyílt lehetőség a *társadalmi ismeretek tantárgycsoporton* belül.

A felkészítést nagyban segítette a Budapesti Rendészeti Szakközépiskolában kidolgozott és 1997-től alkalmazott *integrált tréning*. Ez egy olyan komplex oktatási módszer, melynek keretében lehetőség van a nyílt megjelenésű intézkedési magatartásformák védett környezetben és oktatók által felügyelt, szabályozott begyakorlására.

2. számú kép: Szituációs utca

A végrehajtott szituációs gyakorlatok (szerepjátékok) lehetőséget biztosítottak a különböző rendőri intézkedések, eljárások, szimulált valóság közeli környezetben, erős oktatói kontroll mellett történő begyakorlására, a konfliktushelyzetek erőszakmentes megoldásának elsajátítására.

A szakképzés elválaszthatatlan részét képezte az első és a második tanévben több alkalommal valamint különböző szakterületeken teljesített szakmai gyakorlat (gyakorlati képzés), továbbá az iskolai belszolgálatok. A rendőrség területi és helyi szerveinél történő szakmai gyakorlat célja a tanintézeti képzés során elsajátított elméleti és gyakorlati ismeretek megszilárdítása, elmélyítése, valamint az állampolgárokkal való napi pozitív kapcsolat fontosságának illetve a közszolgálat funkcióinak megismerése, elsajátítása volt. A gyakorlati oktatók (mentor) mellett teljesített közterületi rendőri szolgálat során szerzett első „élmények”, tapasztalatok meghatározóak a tanulók személyiségére, a rendőri szolgálatról, munkáról, feladatokról alkotott elképzeléseire. A II. évfolyamos tanulók gyakorlatukat a rendőrség különböző szakterületein teljesítették. Ennek célja a tanintézeti képzés során szerzett nyomozási, közlekedésrendészeti, igazgatásrendészeti elméleti és gyakorlati ismeretek megerősítése, teljes körű és komplex értelmezése, áttekintése a napi rendőri tevékenység során.

A társadalom valamennyi területén végbement változások és a felgyorsult fejlődés egyre sokoldalúbb követelményeket támasztott az oktatás, a nevelés korszerűsítésével szemben. A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola vezetői és tanári állományának szemléletében, gyakorlati tevékenységében egyre jobban körvonalazódott az a felismerés, hogy a rendkívül összetett rendőri képzés pedagógiai feladatainak megoldásához, a társadalom valamint a rendőrség objektív igényeinek megfelelő nevelő-oktató munkához korszerű pedagógiai technológia szükséges. A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola fennállása alatt az oktatói szakcsoportok tanárai jelentős erőfeszítéseket tettek az oktatás és a nevelés módszereinek folyamatos minőségi fejlesztése érdekében. E pedagógiai munka eredményeképpen a nevelési-oktatási módszerek és a továbbfejlesztésükre irányuló törekvések eredményesek voltak. A képzési rendszer és a tanintézeti struktúra módosítását követően a nevelő-oktató munka tartalmi korszerűsítése, az ismeretanyag mennyiségi, minőségi növekedése, a képzési cél mai követelményeknek megfelelő megfogalmazása, a probléma orientált, lakosság közeli rendőrképzés növekvő igényei valamint feladattai kötelező szükségletként határozták meg a módszertan átfogóbb tökéletesítését. A korszerű ismeretanyag hatékonyabb közvetítése, valamint a nevelési célok következetesebb megvalósítása érdekében számos nagy horderejű dokumentum került kidolgozásra, amelyek a nevelő-oktató munka egészének korszerűsítésében, az új koncepció megvalósításában gyökeres fordulatot hoztak. A nevelő-oktató munka megújítását szolgáló dokumentumok közvetve és közvetlenül magukba foglalták a képzés módszereinek fejlesztését is. A tanintézeti „Pedagógiai Program” és az iskolarendszeren kívüli rendőrképzés „Szakmai Programja” a képzés célja, továbbá annak tartalmi oldaláról közelít a módszerekhez, vagyis a cél és a tartalom megfogalmazásával ad útmutatásokat a módszertani tevékenységhez. Annak meghatározásával, hogy a probléma orientált, lakosság-közeli rendőrnek milyen tulajdonságokkal, képességekkel kell rendelkeznie, milyen tudásanyagot kell elsajátítania, alapvető feladatokat szab a nevelés-oktatás módszertani kultúrájának fejlesztéséhez. Az a tény, hogy a pedagógiai, módszertani munka az utóbbi években előtérbe került, megkülönböztetett figyelem összpontosult a nevelő és oktató munka tervszerűsége és szervezetsége terén elért eredményekre; a tanár és a képzés folyamatában résztvevő más nevelők módszertani kultúráltságának, együttműködésének színvonalára; a tanári funkciók gyakorlásában a pedagógiai technológia fejlesztése terén elért eredményekre és a jövőbeni elvárásokra; a szakcsoportok és tanulói kollektívák sokirányú együttműködésére és az ebben rejlő további lehetőségek kiaknázására. E törekvések szellemében a módszertani tevékenység az elmúlt években sokat fejlődött és egyre inkább a szakcsoportok munkájának szerves részévé vált. Munkájuk fejlesztésének egyik fő iránya a különböző oktatási formákban alkalmazott módszertani eljárások skálájának kiszélesítése, illetve hatékonyságuk növelése volt. Az oktatási formák és módszerek fejlesztése és alkalmazása során abból indultak ki, hogy nem törvényszerű az a folyamat, amelyben az előadást egyéni tanulás, kiscsoportos foglalkozások vagy szerepjátékok követik, hanem az adott tantárgy, témakör, téma jellegétől, a hallgatóknak az adott kérdéssel kapcsolatos ismereteitől függően a hagyományos és egyéb formák változatos, kombinatív alkalmazásával érhető el a legjobb hatások. Az oktatás didaktikai értelemben mind haté-

konyvabbá vált, finomodtak az előadásokon alkalmazott szemléltető és verbális ismeretközlő módszerek, megnőtt a gyakorlati foglalkozások szerepe.

Az előadás módszere sokat fejlődött, és ezáltal a nevelés-oktatás folyamatában betöltött szerepe, funkciója a korábbi évekhez viszonyítva jobban érvényesült. Mindez elősegítette a gondolkodási képességek fejlesztését; kiváltozott a tanár és a tanuló kölcsönös aktivitását; feltárt egyéb hasznos összefüggéseket. Az oktatók előadásmódja révén a tanulók tájékozódhattak a témával kapcsolatos vitás kérdésekről, a legfrissebb szakirodalomról; lehetőségváltozatok felállításával fejleszthették feladatmegoldó-, kombinációs és ítélőképességüket. Az oktatók a problémák megfogalmazásával segítséget nyújtottak a tananyag további önálló feldolgozásához. *Az előadás nem elszigetelt oktatási formaként jelent meg, hanem szerves egységben a képzés más formáival, módszereivel, nevezetesen a kiscsoportos foglalkozásokkal és a szerepjátékokkal.* A tanárok által adott utasítások alapján végzett egyéni tanulás hatékonyságának növekedése következtében *sokat fejlődött a tanulók önálló ismeretszerző képessége.* A tanulók zöme — az egyéni munka eredményeként — képessé vált az előadás és a kötelező irodalom tartalmának szintetizálására, az alapvető összefüggések felismerésére, az ismeretek gyakorlati alkalmazására.

A képzés szerkezeti keretei a több évtizedes nevelő-oktató munka tapasztalatai alapján kerültek kialakításra. A tanintézeti betöltetlen státuszok száma állandósult, a megfelelő felkészültségű és tapasztalt rendőrök, oktatásügyi szakemberek pótlása folyamatosan nehézségekbe ütközött. A szakközépiskolába történő „berendelés” intézményével szemben a kollégák bizalmatlanok voltak, a rendőri szervek vezetői nem szívesen támogatták a kiválasztott rendőrök berendelését. Az iskolai nevelő-oktató munka sajnálatos módon soha nem jelentett szakmai elismerést, előrelépést és megtiszteltetést. Mindezek ellenére *a szakközépiskola oktatóinak szakmai és pedagógia felkészültsége folyamatosan fejlődött, professzionalizálódott.* A nevelési-oktatási feladatok maradéktalan és szakszerű végrehajtását a folyamatos szakmai-pedagógiai továbbképzések, továbbá a rendszeres szakmai gyakorlatok biztosították.

A Budapesti Rendészeti Szakközépiskolán folyó képzés korszerűsítésének egyik fontos feladata az *oktatás eszközeinek és bázisainak mennyiségi valamint minőségi fejlesztése*, illetve az alkalmazásukhoz szükséges adekvát módszerek kimunkálása volt. A tanintézet *audiovizuális oktatástechnikai eszközökkel, számítógépekkel való ellátottsága a kor színvonalát követve fejlődött.*

3. számú kép: Nyelvi szakkabin

Az oktatás folyamatában azonban még ennél is fontosabb szerepet töltött be a *tananyagbázis fejlesztése*. A tanintézet kiemelt figyelmet fordított a különböző képzési formában tanulók jegyzetekkel, tansegédletekkel történő ellátására. A szakközépiskola az elmúlt években alapjaiban átdolgozott új tananyagokkal látta el tanulóit. *2000-ben megkezdődött a rendészeti szakközépiskolai egységes jegyzetek elkészítése és kiadása, amelyből a Budapesti Rendészeti Szakközépiskola tanári kollektívája nagymértékben kivette részét.* A tanintézet 2001-ben 19 központi jegyzetet írt, illetve szerkesztett, 2002-ben pedig további 16 jegyzet készült el.

Mindenképp említést érdemel, hogy *az iskolában kialakított könyvtár alkotta a magyarországi rendőr tiszthelyettes-képzés legbővebb szakirodalmi bázisát*, ami kiegészült az 1999-ben megszűnt BM Központi Könyvtár könyv-

állományával. A könyvtár elsődleges feladatát a nevelő-oktató és a tudományos kutatómunkához szükséges irodalom biztosítása, valamint a teljes személyi állomány közművelődési, irodalmi igényeinek kielégítése alkotta. A könyvtári gyűjteményt 48 900 kötet könyv, illetve 90 féle folyóirat képezte. A szakirodalom legtöbbet kölcsönzött része az oktatással összefüggő irodalom, valamint a szépirodalom volt. A kölcsönzés kisebb részét ölelte fel a tudományos kutatók igényeinek kielégítése.

A Budapesti Rendészeti Szakközépiskolán folyó képzés egészével szemben támasztott — évről-évre növekvő — társadalmi igények, szakmai elvárások kielégítése során vált a *tudományos munka* a tanintézetben folyó *nevelő-oktató tevékenység elengedhetetlen alkotóelemévé*. A tanintézet életében mind fontosabb szerepet betöltő tudományos tevékenység fejlődését és hatékonyságának mértékét nagymértékben befolyásolták a rendészeti tevékenységek tudományterületein belül jelentkező változások, amelyek egyre fokozódó követelményeket támasztottak a rendőri képzés egésze, de különösen a tananyag tudományos megalapozása, az oktatás és nevelés színvonalának állandó emelése területén. A tanintézettel szemben támasztott követelmények értelmezése, és a teljesítésükkel kapcsolatos feladatok kidolgozása során világosan kirajzolódott, hogy *a további minőségi fejlődés biztosítása érdekében összehangoltabbá és előrelátóbbá kell tenni a tudományos munkát*, ezen belül a tudományos munka tervezését, szervezését és irányítását. A kutatási témák megfogalmazásánál a kutatási tervbe való felvételük előtt jobban figyelembe kellett venni a tanintézet célkitűzéseit, hatékonyabban kellett felhasználni a tanintézet kutatói kapacitását, és végezetül tudatosabban, az eddigieknél szélesebb alapokon kellett biztosítani az oktatói szakcsoportok tudományos tevékenységének feltételeit.

A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola Tudományos Tanácsa 2001. évi megalakulását követően aktívan részt vett a tanintézet tudományos tevékenységével kapcsolatos tervek kidolgozásában, valamint az iskolaigazgatói döntések előkészítésében. Ajánlásaival, állásfoglalásaival segítette a tanintézetnek, mint kutatási bázisnak tervszerű működését és eredményes munkáját.

Az iskolában végzett tudományos tevékenység középpontjában az egyedileg megfogalmazott, illetve a képzés során felmerülő problémák megoldására irányuló tudományos kutatómunka állt, mely:

- az egységes európai rendőri intézkedéskultúra adaptálására és továbbfejlesztésére;
- az emberi jogok rendőri intézkedések (eljárások) során történő garantálásának szabályaira;
- a rendőri intézkedéstaktika oktatási (kiképzési) módszertanának kidolgozására;
- a szakképzés mindenoldalú korszerűsítésére irányult.

A szakközépiskola Tudományos Tanácsa tevékenységével közvetlenül támogatta a nevelő-oktató munkát, a tanulók részére kiírt különböző pályázatok segítségével pedig igyekezett a fiatalokat is bevonni a tudományos kutatómunkába. Az elmúlt tíz év során a rendőrképzésben elért eredmények azt bizonyítják, hogy *hatékony és magas színvonalú nevelő-oktató munka végzésére csak azok a tanárok képesek, akik maguk is intenzív tudományos tevékenységet folytatnak*. Ismerik az új dolgok és jelenségek felismeréséhez vezető utat, jó kutatás-módszertani és adaptáló készséggel rendelkeznek. A tanintézetek oktatói állományának tudományos kapcsolatait elsősorban a kölcsönös konzultációk, a szellemi termékek (jegyzetek) cseréje, a nevelés-oktatás, illetve a kiképzés során szerzett tapasztalatok kölcsönös feldolgozása és felhasználása jelentette. A nevelő-oktató és tudományos munkával összefüggő konzultációk eredményei minden esetben igazgatói szinten, illetve az egyes intézmények oktatói és munkatársai közötti tapasztalatcsere formájában személyes konzultációkon kerültek megbeszélésre, összegzésre. Mind a meghatározott tudományos feladatok, mind a nevelő-oktató munka hatékonyságának növelése érdekében végzett tudományos munka a rendőrképzés korszerűsítését, minőségi hatékonyságának növelését szolgálta.

A Budapesti Rendészeti Szakközépiskolában elvégzett tudományos munka eredményeit a nemzetközi konferenciák és speciális felkészítések jellemzik legjobban:

- 1997. április 24–25. között „Értékek és erkölcsök a rendőri munkában és a rendőroktatásban” címmel nemzetközi konferencia került megrendezésre, amerikai, cseh, német és magyar tudósok, rendőrségi szakemberek továbbá a szakközépiskolák tanárainak részvételével. A konferencia megvitatta a különbö-

ző rendőrségi etikai kódexeket, javaslatokat, elvárásokat, új oktatási módszereket ajánlott. A konferencián elhangzottakra alapozva került kidolgozásra a szakközépiskolák etikai tananyagának programja, tartalma;

- 1997. június 24-én az ORFK Közbiztonsági Főigazgatóság és a COLPI támogatásával nemzetközi konferenciát szervezett „Közösségi rendőrség — valóság vagy utópia?” címmel. A rendezvényen a hazai rendőri vezetők és szakközépiskolák tanárai, civil szakértők mellett neves amerikai, német rendőrségi szakemberek fejtették ki a témával kapcsolatos tapasztalataikat, véleményüket. A konferenciára a szakközépiskola a témával kapcsolatban kétkötetes szöveggyűjteményt jelentetett meg a következő mottóval: „... tradicionálisan a rendőrség elrettentett, letartóztatott, eltiltott és figyelmeztetett, és mindezt szinte mindig nyilvános helyen tette. Most tanácsot ad, békét közvetít, előadást tart, szervez, részt vesz, együttműködik, kommunikál, megkeres és ösztönöz, köz- és magánterületen egyaránt...”;
- 1999. április 12. – december 27. között került sor a „Hazai EU kapcsolattartók” (szakértők) összesen 288 fő rendőr és határőr tiszt felkészítésére, és vizsgáztatására. A felkészítést megelőzően a szakközépiskola széles körű kutatómunkával, és elismert szakértők bevonásával olyan oktatási anyagot állított össze, mely nemcsak a felkészítésben résztvevők eredményes vizsgáját segítette elő, hanem lehetővé tette a multiplikátorként is működő kapcsolattartók részére az EU-val kapcsolatos ismeretanyagok feldolgozását, szakszerű továbbadását a rendőrség illetve a határőrség tisztjei, tiszthelyettesei számára;
- a szakközépiskola részt vett az Európa Tanács által kezdeményezett „Rendőrség és az emberi jogok 1997–2000” projektben, melyhez Magyarország is csatlakozott. A Belügyminisztériumban megalakult Magyar Nemzeti Munkacsoport koordinálásával a szakközépiskolában kidolgozásra, a képzésben bevezetésre került az emberi jogok széleskörű és komplex oktatása. A szakközépiskola 1999-ben nemzetközi workshop keretében dolgozta ki a képzés alapelveit, módszereit, az ehhez szükséges szemléltető anyagokat, a szakközépiskolai jegyzetet, munkafüzeteket. A téma azért volt rendkívül jelentős és kellően összetett, mert az emberi jogok védelmét valamint tiszteletben tartását, a rendőrrel szembeni erkölcsi követelményeket csak akkor lehet elvárni, megkövetelni az egyes rendőröktől, ha azokkal a teljes testület (szervezet), és a rendőrség teljes állománya azonosul,
- az IPA Magyar Szekció elnökségével, az IPA Ginborn Információs és Kiképző Központjában (Németország) „Emberi jogok és a rendőrség” – az európai jogharmonizáció helyzete és perspektívái” címmel az iskola oktatói német-magyar nyelven 2000. május 21-26. között nagysikerű szemináriumot vezettek le. A nemzetközi szeminárium megerősítette az elképzeléseket az oktatási módszerek helyességét illetően.

Az 1990-es évektől nyilvánvaló volt, hogy fejlett demokrácia és modern, európai rendőrség nem képzelhető el a rendőrképzés jelentős fejlesztése, modernizációja nélkül. A megkezdett képzési reformokban a rendőrség és a rendőrképző intézetek olyan szakmai valamint pedagógiai célokat követtek, amelyek a korábbinál demokratikusabbá, hatékonyabbá, továbbá az európai rendőrképzési rendszerekhez hasonlóbbá igyekeztek tenni a magyar rendőrképzést. Vélemények, érvek és ellenérvek ütköztek-ütköznek napjainkban is a minőség forradalmának szükségességéről. Az eredményesség, a színvonal, a hatékonyság, az oktatás, a szakképzés és azon belül a pedagógus megváltozott szerepe, az iskola illetve a rendőrség, valamint a társadalom kapcsolatának változásai ma is szakmai viták témáját képezik. Egy rendőrképző és továbbképző intézet, mint szervezet azáltal valósítja meg önmagát, hogy mit nyújt a rendőrség, tágabb értelemben a társadalom, az egyes polgár számára. Ennek az intézetnek stabilnak s egyidejűleg rugalmasnak kell lennie.

A budapesti iskola 2000 őszén kezdte meg az ISO-szabvány alapján történő minőségbiztosításra történő felkészülést, majd a minőségirányítási rendszer bevezetését. Az iskola törzsállománya áldozatos munkájának köszönhetően kidolgoztuk az MSZ. EN. ISO 9001:2001 szabványra épülő, rendkívül szigorú követelményeket támasztó „Minőségirányítási Kézikönyvet”, a szakközépiskola minőségirányítási rendszerét, ami komoly követelményeket támasztott mind az iskola vezetőivel, mind a nevelőtestülettel és a szakközépiskola valamennyi dolgozójával szemben. 2002. április 28–29-én külső, független tanúsító cég által került sor a szakközépiskola és a minőségirá-

nyitási rendszer átvizsgálására, a minősítő auditálásra. A szakközépiskola MSZ. EN. ISO 9001:2001 szabvány szerinti eredményes tanúsítását bizonyító dokumentumokat ünnepélyes keretek között, 2002. június 26-án adták át.

A minőségirányítási rendszer bevezetésének célja volt, hogy:

- az iskola működésében, oktatási és oktatást támogató folyamataiban résztvevő munkatársaiban tudatosuljanak a minőséggel, a minőségi, kifogástalan munkavégzéssel kapcsolatos elvárások, követelmények;
- javuljon a munkafolyamatok szervezettsége, hatékonysága és eredményessége;
- javuljon az iskola versenyképessége, elismertsége;
- erősödjön a rendőrség társadalmi támogatottsága, a jogszerűség, a szakszerűség és az eredményesség;
- a hibák, problémák megelőzésével csökkenjenek a képzési költségek, a hibás vagy rossz rendőri intézkedések, az állampolgári panaszok;
- a minőségirányítási rendszer folyamatos fejlesztése biztosítsa az iskola iránti társadalmi és szakmai bizalmat, a rendőrség szakmai megelégedettségét.

A tanintézmény igazgatása során az iskola vezetőjével együttműködve az *érdekképviselői szervek, tanácsadó- és munkabizottságok*, a minőségbiztosítást végzők segítették a nevelő-oktató munka eredményes végrehajtását, a szakközépiskola működésére vonatkozó jogszabályok érvényesítését. Ezek az érdekképviselői szervek és bizottságok átfogó módon, a szükséges előrelátással foglalkoztak a tanintézet életét érintő kérdésekkel, problémákkal. Kezdeményezően és útmutatón gyakoroltak pozitív befolyást a képzés és nevelés hosszabb távra vonatkozó elgondolásainak kialakítására valamint megvalósítására. Munkájuk folyamatában sok problémával, nehézséggel kellett megküzdeniük, a szemléletformálástól kezdve a korszerű képzési elvek elfogadtatásán keresztül azoknak a nevelő-oktató munkában való meghonosításáig.

Miután a rendészeti szakközépiskola a magyar közoktatás szerves részét képezte meg kellett felelnie bizonyos, kötelező érvényű előírásoknak. E szerint a szakközépiskolában a tanulók által választott érdekképviselői testület, *Diákönkormányzat* működött, amely részt vett a képzésben résztvevők tanulását elősegítő, illetve a szabadidős sport- és kulturális programok megszervezésében és lebonyolításában. A tanév meghatározott időszakában részt vett olyan közösségi összejöveteleken, amelyek az osztályközösségek, illetve tanár-diák kapcsolat építését szolgálták.

A tanintézet osztályfőnöki feladatokkal megbízott tanárainak munkaközössége támogatta az iskolaigazgatót a nevelési kérdésekben, az *Osztályfőnöki Munkaközösség* szervezetében. Az Osztályfőnöki Munkaközösség irányította az osztályfőnöki feladatok szakszerű végzését, az iskolai nevelés célkitűzéseinek egységes megvalósítását, az oktató-nevelő munkában a tanulók magatartásával, tevékenységével kapcsolatban felmerült problémák közvetítését, a nevelőmunka elsődlegességének biztosítását.

Az iskola *Oktatói Tanácsa* a nevelőtestület választott szerveként a nevelőtestület hatáskörébe, döntési, jóváhagyási, elfogadási jogkörébe tartozó témákat előkészítette, a nevelőtestület megbízásából ellenjegyzést gyakorolt. Az iskolaigazgató jogi, szakmai, szakképzési, megelőzési-nevelési és társadalmi kapcsolatok valamint módszertani tanácsadó feladatait a *Tanácsadó Testület* látta el. Működése során a képzés korszerűsítésével, új módszerek bevezetésével, a tanulók mentálhigiénias, pszichológiai, orvosi és jogi tanácsadásával, továbbá a tanintézet társadalmi kapcsolatainak bővítésével, az iskola imázsának formálásával foglalkozott.

A *Belügyi és Rendvédelmi Dolgozók Szakszervezete* valamint a *Független Rendőr Szakszervezet* egyaránt fontos szerepet töltött be az iskolában dolgozó hivatásos és közalkalmazotti állomány érdekvédelmének ellátásában. A szakszervezet minden rendelkezésre álló eszközt felhasznált a tanintézet törekvéseinek megvalósításáért, illetve a szakszervezeti tagok érdekeinek érvényesítéséért. Sokrétű és hatékony tevékenységet fejtett ki a dolgozók munka- és szociális körülményeinek folyamatos javításában, a jó munkahelyi közérzet kialakításában és fenntartásában.

Mindezen idő alatt folyamatos változások mentek végbe a Belügyminisztérium és a Rendőrség valamint a Határőrség szervezetén belül. Szervezeti egységeket vontak össze, a pénzeszközök felhasználási lehetőségei egyre szűkösebbé váltak, az állomány létszáma stabilizálódott,⁵ ezzel párhuzamosan a meglévő üres státuszokat nem engedték feltölteni. A Rendőrség és a Határőrség szakemberigénye csökkent. A *Belügyminisztérium vezetése a 2003-as évben* a feladatok racionalizálás érdekében végzett létszámleépítés során *megszüntette a Soproni Rendészeti Szakközépiskolát. Ezt követte a Csepeli* (visszakerül a Rendőrség gazdálkodásába) *és Budapesti Rendészeti Szakközépiskola 2004. évi felszámolója*, amelyet számos, a tanintézeteken kívüli körülmény befolyásolt. A megelőző időszakot a kormányzat részéről 2003-ban megkezdett, a Belügyminisztériumot és annak háttérintézményeit továbbá a rendvédelmi szerveket érintő szervezet átalakítási folyamatok, és az ehhez kapcsolódó létszámcsoökkentés jellemezte. Ehhez társult a rendvédelmi szervek szakemberigényének folyamatos csökkenése (csökkentése), ami szükségszerűen felvetette a kérdést: szükség van-e valamennyi rendőr tiszthelyettes-képzést folytató iskolára? A harmadik fő összetevő az egyre szűkösebb anyagi erőforrások miatt kialakult takarékosági intézkedések hatásaiban keresendő. Mindezek együttesen odáig vezettek, hogy a belügyi vezetésnek fel kellett vállalnia a tanintézeti struktúra szűkítését. A meglévő hat rendészeti oktatást végző oktatási intézmény közül, hosszas mérlegelés után a csepeli és budapesti tanintézetekre esett a választás. A budapesti iskola több mint 45 évig végezte a rendőr-tiszthelyettesek felkészítését, több hasonló tanintézet létrehozásához járult hozzá, alapvetően befolyásolta a tiszthelyettes-képzés szakmaiságának kialakítását, élen járt a képzésfejlesztésben. A *budapesti tanintézet megszüntetésére 2004. augusztus 31-ei hatállyal került sor, amit az A-1099/1/2004 számú megszüntető okirátában rendelt el a belügyminiszter*.

Az iskola megszüntetésének oka az Államháztartási Törvény 90 § (1) bekezdésének c) pontjában meghatározott más szervezethez történő hatékonyabb feladatellátás megvalósítása volt. Ez alapján igazolódni látszanak az előbbiekben leírt összefüggések, amelyek új helyzetet teremtettek a továbbműködő szakközépiskolák számára is. A budapesti iskola alapfeladatait megszünését követően az Adyligeti Rendészeti Szakközépiskola vette át, a szervezeti működéséhez kapcsolódó okmányok megőrzéséről a jogutódként megjelölt BM Oktatási Főigazgatóság gondoskodott.

A megszünés a folyamatban lévő képzéseket és az azokat látogató tanulói állományt érintette leginkább, a megkezdett tanulmányok folytatására megoldást kellett kidolgozni. Az alapképzésben résztvevő első éves 116 fő további tanulmányait az általuk választott rendészeti szakközépiskolában, vagy a központi Adyligeti Rendészeti Szakközépiskolában folytathatta. A korábban indított, keresztévfolyamos képzésben tanuló 38 másodéves diák ugyancsak az előbb említett választási lehetőséggel élhetett, és szakmai vizsgáját 2005 januárjában már az új tanintézményben teljesítette. A 2003 novemberében indított iskolarendszeren kívüli oktatásban érintettek (75 fő) a tanintézeti képzés második időszakát még a Budapesti Rendészeti Szakközépiskolában teljesítették, a szakmai gyakorlat végeztével azonban már egy társiskolába vonultak be.

EGY LEHETSÉGES JÖVŐKÉP?

Eddigi tapasztalatainkat, eredményeinket felhasználva képzésmodernizációs terveinket elsősorban a teljes oktatási struktúra újragondolásával kell megalapoznunk. Mivel a jelenleg tapasztalt fluktuációs ráta nem haladja meg az egyébként normálisnak tekinthető 4-5%-ot, a Rendőrség létszámgazdálkodása hosszabb távra kiegyensúlyozottnak prognosztizálható. Ezt erősíti a meglévő állomány alacsony életkora is, melynek következtében az elvándorlás tovább csökkent, és beállt az elfogadható szintre. Az említettek alapján belátható, hogy kisebb kapacitású, többlépcsős, szakma-specifikus ismereteket közvetítő oktatási rendszere lesz szükség. Az oktatás átalakítás egy lehetséges útja lehet a meglévő rendészeti szakközépiskolák ismeretanyaga munkaköröknek megfelelő súlyozása. A rendvédelmi munkában mind a mai napig vannak olyan munkakörök, amelyek elsajátításához nem szükséges a két év időtartam. A *Bolognai folyamat* kínálta lehetőséggel élve meg kell teremteni a rendészeti szakközép-

⁵ A BM Oktatási Főigazgatóság részére 1998-ban meghatározott alapfeladat — miszerint a rendvédelmi szervek létszámhiányát meg kell szüntetni — 2003. július 1-jével teljesült.

iskolai képzés és a Rendőrtiszti Főiskolán folyó felsőfokú alapképzés (BSc) tartalmi és szerkezeti egymásra épültségének megvalósulását. Ennek alapfeltétele, hogy a jelenlegi rendészeti szakközépiskolai képzés két éves *akkreditált felsőfokú szakképzéssé*⁶ alakuljon át. Oktatási rendszerünk teljes átjárhatósága érdekében a „nyílt és zárt pályás” bejutási lehetőséget egyaránt biztosítani kell. Az eddig szétagolt rendvédelmi oktatás egy összefüggő folyamattá kell, hogy váljon, csak így őrizheti meg létjogosultságát az oktatási piacon. „A felmérések szerint a rendészeti szakközépiskolát végzettek több mint 50%-a akar továbbtanulni, ha nem sikerül, elhagyja a testületet.”⁷ A főiskolán rövid időn belül el kell kezdeni a mesterképzést (MSc), amely az előzőek kielégítésére tökéletesen alkalmas. A mesterképzés beindítása azt is lehetővé teszi, hogy a felsőfokú képzés csúcsát jelentő doktori (PhD, DLA) felkészítés is meghonosodjon.

A kétéves tiszthelyettes-képzést felváltó felsőfokú szakképzést moduláris elemekből célszerű felépíteni. Indokolt ez azért is, mert így az egyes munkakörökhöz társítható ismeretcsoportok jól elkülöníthetők, célcsoportok szerint rendezhetők. A moduláris elemekből építkező oktatási struktúra lehetővé teszi, hogy a felnőttképzés résztvevői — szándékaik és lehetőségeik függvényében, valamint munkáltatójuk akaratának megfelelően — a meghatározott modul(ok) teljesítése után időszakosan kiléphessenek az oktatás folyamatából, majd rövidebb, hosszabb idejű munkavégzést követően, pl. karrierépítésük céljából oda ismét visszatérhessenek. A régi gyakorlattal szemben a moduláris, egymásra épülő képzési struktúra alkalmas a szervezeti érdekek rugalmasabb kiszolgálására.

A képzési rendszer átalakításán túlmenően vannak olyan külső tényezők, melyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek között kell említenünk a külső környezet folyamatos változását, nem csak társadalmi értelemben, hanem oktatáspolitikai értelemben is. Az oktatás egészének továbbra is szerves részét kell képeznie a közoktatási rendszernek, egyúttal biztosítani kell a rendőrszakmai igényeket, mindemellett szolgáltató jellegét fenn kell tartania az érdeklődők felé. A sorkatonaság megszűnése miatt fellépett információhiányt valamilyen formában továbbra is pótolni kell, ennek megoldása a felsőfokú alapképzés feladatát képezi. Az 1993-as évektől fokozatosan előtérbe került és teljeseedett ki a nemek egyenjogúságának biztosítása. A jelenleg működő képzési formák alkalmasak arra, hogy a jövőben is biztosítsák ezen alapjog szabályszerű érvényre juttatását. A minőségi képzés elvárásának az elmúlt években eleget tettünk, ezt a jövőben sem szabad figyelmen kívül hagyni, és a belső minőségi ellenőrzés mellett egy folyamatos külső revízió alatt kell működtetnünk az oktatást. A társadalmi környezetet boncolgatva mindenképp számba kell vennünk a Magyarországon élő roma populáció gyarapodását⁸, és az ezzel járó oktatási feladatokat. A kutatók 2008–2009-re a tanköteles korú gyerekek körében 15 százalékos arányúra prognosztizálják a roma fiatalok arányát. Összlétszámuk is kb. évi 10 ezerrel növekszik. Mi következik ebből? A rendvédelmi képzés bemeneti oldalán a meglévő feltételrendszert úgy kell átalakítani, hogy a roma fiatalok számára a képzésben történő részvételre nagyobb lehetőség kínálkozzék. Egyúttal biztosítani kell a rendvédelmi szervekhez történő nagyobb arányú bejutásukat, és a továbbtanulás lehetőségét. Miért fontos ez? A populáció szerkezetének átalakulásával — nagyobb roma népesség — megváltozik a bűnözés szerkezete is. A roma bűnelkövetések felderítésére a rendvédelmi szerveken belül létre kell hozni a konfliktusok kezelésére hivatott személyzetet. Végezetül még egy fontos felvetés. Az egységes kimeneti szint biztosítása a képzés befejezésével. Ez nem kizárólag a testület által elvárt szakmai színvonal teljesítését jelenti, hanem oktatási rendszerünk helyét és szerepét is meghatározza a közoktatási illetve felsőoktatási rendszerben. Napjainkban azonban nem elegendő kizárólag erre törekednünk. Egy uniós tagország rendőrének már a nemzetközi elvárásoknak megfelelően kell végeznie munkáját. Az oktatásnak figyelemmel kell lennie az európai uniós és főként az Europol együttműködésből fakadó feladatok teljesítésére, az ennek érdekében megszerzett ismeretek egységesítésére. Jelenleg nemzetközi szinten a CEPOL⁹ tölti be ezt a szerepet, amelynek feladata a szakmai kimeneti tényezők (outputok) egységesítése.

El kell fogadnunk, hogy az elmúlt éveket meghatározó „iskolapadból iskolapadba” elv már nem működik. Az állomány fiatal szakemberekkel történő feltöltése megtörtént, egy személyügyileg kontrollált, gazdálkodását szigorú

⁶ A főiskola felügyelete alatt középfokú oktatási intézmény által végzett képzés. A képzési forma a felsőoktatási rendszerhez tartozik, de nem ad felsőfokú végzettséget.

⁷ Várfalvi Dénes: Főiskolát végzett járőrök? -In. Belügyi Szemle, 2001/10. 45. oldal.

⁸ A roma populáció létszámát a kutatók 1971-ben 270 ezer és 370 ezer közöttire, 1993-ban 420 és 520 ezer közöttire tették. 2003-ban pedig mintegy 520 és 650 ezer romával számoltak.

⁹ College Européen de POLice; European Police College, magyarul: Európai Rendőrákadémia.

ellenőrzés alatt működtető Rendőrség alakul ki. Mindezt új képzési filozófiára van szükség, melynek megalkotásához reményeim szerint az előzőekben leírtak hozzájárulnak majd.

SZEMÉLYES UTÓIRAT

Amennyiben kellő alapossággal végigkövették a tiszthelyettes-képzés fejlődésének állomásait, az oktatás korszerűsítés egyes fázisait valamint a hozzá kapcsolódó mindenkori társadalmi és politikai környezetet is megismerték, úgy gondolom belátható, hogy nem csekély tervező-, szervezőmunka kell egy korszerű tanintézmény felépítéséhez. Jómagam a budapesti tanintézet folyamatos fejlődését végigkövetve, majd annak fejlesztésébe bekapcsolódva kijelenthetem, hogy egy — a kor követelményeinek minden tekintetben megfelelő — képzési rendszer kiépítése, megvalósítása bonyolult és szerteágazó feladat. A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola több évtizedes fejlődése során eleget tett mindennek, és Közép-Európában nemzetközi szinten elismert rendészeti oktatási intézménnyé nőtte ki magát. Mindez azonban nem valósulhatott volna meg az oktatást végző tanárok önzetlen, rendőrszakmai munkája nélkül. Rendőrök, pedagógusok (nevelőtanárok) több generációjának elkötelezett oktatáskorszerűsítő tevékenysége szükségeltetett a sikerek eléréséhez. Úgy gondolom, a budapesti tanintézet életútja egy feltétlen tanulságot mindenképp magában hordoz az utókor számára. Jellemzően azt, hogy egy, a rendőrség múltjához tartozó és annak jövőjét befolyásoló, több évtized alatt felépített, a magyar közoktatási rendszer részét képező, korszerű szakma-specifikus ismereteket közvetítő oktatási intézmény felszámolása közvetlenül befolyásolja a rendőri állomány felkészültségét, a rendőrszakma mindenkori megítélését. Egy rendvédelmi tanintézmény elsődleges megítélését nem gazdasági mutatók és aktuálpolitikai direktívák kell, hogy meghatározzák. Az ott dolgozó pedagógusok értékteremtő képessége, illetve az általuk elért oktatási eredmények tükrözik az intézmény jelentőségét, szakmai súlyát. Az írásomban felidézett eredményekre visszagondolva a Budapesti Rendészeti Szakközépiskola mindenképp követendő példát állíthat az eljövendő képzések számára.

Kulcsszavak: tiszthelyettes-képzés, rendőr tanosztályok, rendőr szakközépiskola, rendészeti szakközépiskola, felnőttoktatás, tanterv, tanmenet, pedagógiai program,

Keywords: sergeant-training, police technical college, evening classes, curriculum, syllabus, pedagogic program

FELHASZNÁLT IRODALOM

534.685/1946. IV/1. számú BM rendelet

192.025/1947. IV/1. számú BM rendelet

257.210/1947. számú BM rendelet

1955. évi 22. számú Törvényerejű rendelet

10/1957 számú BM Országos Rendőr-főkapitányi utasítás

5/1976. (II. 12.) számú belügyminiszteri utasítás a rendőrképzés fejlesztéséről, BM Alapfokú Rendőriskola kiképzési feladatainak módosításáról és a BM rendőrképző iskolák létesítéséről

2/1976. (II. 12.) számú belügyminiszter-helyettesi intézkedés a rendőrképzés fejlesztéséről, a BM Alapfokú Rendőriskola kiképzési feladatainak módosításáról és a BM rendőrképző iskolák létesítéséről szóló 5. számú miniszteri utasítás végrehajtására

18/1980. számú belügyminiszteri parancs a „Tanulmányi Munka Szabályzat”

29/1986. számú belügyminiszteri parancs a hivatásos állomány oktatásának korszerűsítéséről

11/1986. számú belügyminiszter-helyettesi intézkedés

11/1992. ORFK vezetői utasítás

804/1993. számú ORFK vezetői Alapító Okirat

27/1996. számú ORFK vezetői utasítás az egységes „Központi Tanterv” módosítására

9/1997. (II. 17.) BM rendelet

11/1997. (II. 17.) BM rendelet

38/1997. (VI. 27.) BM rendelet

30/1999. (VIII. 24.) BM-OM együttes rendelet

A képzést szabályozó „Központi Program”-ok és a helyi „Pedagógiai Program-ok” 1992-2003.

BARTA Sándor: *Harminc éves a rendőrképzés 1947-1977.* -Bp.: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1977.

SZILVÁSI Ferenc: *Rendőrlaktanya a Mosonyiban 1886-1986.* -Bp.: BM Könyvkiadó, 1986.

VÁRFALVI Dénes: *Főiskolát végzett járőrök?* -In. Belügyi Szemle, 2001/10.

HANUSKA Miklós

A HATÁRFORGALOM ELLENŐRZÉS TARTALMA A SCHENGENI KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐEN

THE CONTENT OF BORDER CHECKS BY THE SCHENGEN BORDERS CODE

A tanulmány megismerteti a határ-ellenőrzési tevékenységben kevésbé jártas, „laikus” olvasót a schengeni követelményeknek megfelelő határforgalom-ellenőrzési rendszerrel. Megmutatja azokat az összefüggéseket, melyek meghatározzák az eredményes határforgalom-ellenőrző tevékenység végrehajtását. Feldolgozza a határellenőrzés fogalomrendszerét, az államhatáron átlépni szándékozó személyek ellenőrzésének rendjét, a beléptetés megtagadásának végrehajtását, a határátléptető bélyegző alkalmazását és a SIS rendszer határellenőrzésben történő alkalmazásának alapvető rendszerét.

The essay acquaints the reader with the basic border control activities required by the Schengen Borders Code. Represents the connections which determinate the executions of successful border checks. Works up the topic of border-traffic control, the control of persons crossing the external borders, the refusal of entry, the application of entry and exit stamps and the Schengen Information System.

BEVEZETÉS

A határforgalom-ellenőrzés rendkívül bonyolult, összetett és konfliktusokat is magában rejtő szolgálati tevékenység. Az ellenőrzést végrehajtó személyeknek egyszerre számos szabályzót tekintetbe véve, rövid idő alatt kell megalapozott döntéseket hozniuk arról, hogy az átlépésre jelentkező személyek átléptethetők-e az államhatáron, vagy átlépésüket meg kell tagadni. E feladat végrehajtása során az útlevélezőnek folyamatosan tudatában kell lennie annak, hogy szolgálata során a Magyar Köztársaságot képviseli. Ez a feladat nehéz, folyamatos tanulást igényel, és számos esetben veszélyes is lehet. Tizenegy éves tiszti pályafutásom során négy évig teljesítettem szolgálatot közúti határátkelőhelyen, és így mély ismereteket szereztem a szakma elméleti illetve gyakorlati tudnivalóiról, fogásairól. 2003-tól a Rendőrtiszti Főiskola Határrendészeti Tanszékének oktatója vagyok, és itt új kihívással szembesültem: azzal, hogy hogyan lehetne a határellenőrzéssel, ezen belül a határforgalom-ellenőrzéssel összefüggő ismeretanyagot rendszerezetten, a lehető legvilágosabban átadni a hallgatóknak. Jelen tanulmányomban nem vállalkozhatom a szakma teljes igényű bemutatására, de nem kívánok abba a hibába sem esni, hogy a hivatásomat elnagyoltan, felületesen mutassam be.

Tanulmányom célja, hogy megismertessem a határellenőrzési tevékenységben kevésbé jártas, „laikus” olvasót a schengeni követelményeknek megfelelő határforgalom-ellenőrzési rendszer tartalmával, fogalomrendszerével és összefüggéseivel. A schengeni rendszerrel kapcsolatos ismertetés során nem kívánok kitérni az Európai Unió és a Schengeni Egyezmény történetére, kialakulásának folyamatára, e helyett a kérdést a mai gyakorlati megvalósulás szemszögéből közelítem meg. Be kívánom mutatni azokat az összefüggéseket, melyek meghatározzák az eredményes határforgalom-ellenőrző tevékenység végrehajtását, és meg szeretném értetni, hogy a határellenőrzési tevékenység a legkevesbé sem misztikus, bár talán bonyolult rendszer, olyan rendszer, melynek logikus felépítését és működését el lehet sajátítani.

A HATÁRELLENŐRZÉS FOGALOMRENDSZERE

A határok őrizete, ellenőrzése egyidős az emberiség fejlődésével, és elmondható, hogy minden emberi civilizáció kialakított egy-egy sajátos megoldást, rendszert, ami segítette az adott népcsoportok, később pedig nemzetek javainak és érdekeinek védelmét, a fennhatóságuk alá tartozó területek határainak ellenőrzését és a határ ellenőrzéshez kapcsolódó anyagi tevékenységeknek, például a vámok szedésének végrehajtását. A sok különböző, koronként és kultúránként változó megoldásban a változatosság ellenére sok a közös vonás, Ezen közös jellemzők elemzésével bizonyos alapigazságok, elvek meglétére lehet következtetni, és ezeknek az elveknek a vizsgálatán keresztül el lehet jutni a határellenőrzésnek, ezen belül a határforgalom ellenőrzésnek, mint szakmának, illetve hivatásnak a meghatározásáig is.

A határok ellenőrzésének történeti fejlődése, politikai és gazdasági tényezők érvényesülése mellett eljutott odáig, hogy a XX. század végétől, főleg az 1990-es évektől az európai kultúrkörbe tartozó államok egymáshoz nagyjából hasonlóan, a legfőbb értékekben egyetértve igyekeztek megoldani államhatáraik ellenőrzését. A Magyar Köztársaság Határőrsége komoly erőfeszítéseket tett mind Európa, mind a térségünk államaival kialakított együttműködés valódi tartalommal való megtöltésére. A Határőrség kezdeményezésére 1995-ben a térség határrendészeti szerveinek képviselői konferencia keretében fogalmazták meg a jövő határellenőrzésének elveit, általánosan ható törvényszerűségeit. Ezen a Siófokon tartott konferencián fogadták el azt az úgynevezett Határellenőrzési CHARTÁT, melynek aláírói hitet tettek a törvényes, biztonságos, gyors és kultúrált határellenőrzés megvalósítása mellett, olyan határok megteremtését tűzve ki célul, melyek nem elválasztják, hanem összekötik a térség országait, olyan ellenőrzési rendszert alkalmazva, ahol minden állam polgárát megkülönböztetés nélkül, az egyenlő bánásmód elvének érvényesítése mellett ellenőriznek. A konferenciasorozat a mai napig is tart, hatása messze túlmutat kontinensünkön, 2007-ben már Határrendészeti Világkonferencia megnevezéssel számos Európai és Európán kívüli ország részvételével rendezték meg.

A politikai és gazdasági igények megkövetelték az Európai Unión belüli határokon történő ellenőrzés megszüntetését, emellett az Unió külső határainak jelentős megerősítését is. A külső határokon, így Magyarország külső határain is rendszeresek a nemzetközi akciók, a külföldi szakértőkkel együtt végzett ellenőrzések, feladat-végrehajtások. Ezeket az akciókat az Európai Unió FRONTEX ügynöksége tervezi, szervezi és koordinálja. A szoros kapcsolatban, együttműködésben végrehajtott feladatok viszont megkövetelik azt, hogy az abban résztvevő többnemzetiségű rendőri erők pontosan ugyanazt és ugyanúgy értsenek egy adott szakkifejezésen, ugyanolyan módon reagáljanak és intézkedjenek. A félreértések elkerülése érdekében ezek az akciók általában az angolt választják munkanyelvüknek, és tevékenységük alapját az Európa Tanács 562/2006/EK rendelete, a Schengeni Határellenőrzési Kódex képezi.

A határellenőrzés fogalomrendszerének meghatározásakor a Schengeni Határellenőrzési Kódexben, mint kötelezően alkalmazandó európai uniós joganyagban meghatározottakra célszerű tehát támaszkodni. A Kódex megfogalmazása szerint a határellenőrzés a határon végzett, a határforgalom-ellenőrzésből és a határőrizetből álló tevékenység, amely kizárólag a határ átlépésére irányuló szándék vagy az átlépés esetén, minden más októl függetlenül kerül végrehajtásra. Ez a kitétel több szempontból is nagyon fontos, elkülöníti a határellenőrzési tevékenységet az összes többi rendvédelmi tevékenységtől.

Az államok határait külső és belső határookra osztjuk fel. A schengeni övezet belső határai a tagállamok közös szárazföldi határai, beleértve az álló vagy folyóvizeken áthaladó határokat is, a tagállamok belső légi járatok indítására és fogadására szolgáló repülőterei, a tagállamok tengeri, folyami és tavi kikötői, amelyek rendszeres kompjárat céljára szolgálnak. A schengeni övezet külső határai a tagállamok szárazföldi határai, beleértve az álló vagy folyóvizeken áthaladó határokat, tengeri határokat és repülőtereket, folyami, tengeri és tavi kikötőket, amennyiben ezek nem belső határok.

A határellenőrzés alapvetően a schengeni övezet külső határán kerül állandó jelleggel végrehajtásra, de bizonyos esetekben — korlátozott ideig — a belső határokon is visszaállítható, így például a 2008-as Futball Európa Bajnokság biztosítása érdekében. Alapesetben a schengeni belső határokon semmilyen ellenőrzés nincs, így kerül

biztosításra a személyek, áruk, szolgáltatások és a pénz szabad áramlása. A határellenőrzés megszüntetése a belső határokon jelentős gazdasági érdek volt, hiszen így rendkívül felgyorsult például a közúti áruszállítás, hiszen nincsenek már akár 24 óráig veszteglő kamionok például a magyar-osztrák határon. Ugyanakkor a határellenőrzés megszűnése jelentős biztonsági deficitet is képezett. Ha egyszer valaki bejutott az Unióba, akkor a további mozgása már szinte követhetatlenné válik, hiszen kis szerencsével el tudja kerülni az egyébként folyamatosan megvalósuló belső, mobil erőkel végrehajtott ellenőrzéseket, és mindig máshova utazva számos bűncselekményt követhet el. Egy még egyszerűbb példát említve, ha egy házaspár egyik tagja új életet akar kezdeni egy másik országban, és közös gyermeküket az óvoda helyett külföldre viszi, akkor nagy valószínűséggel eljut hollandiai vagy más országbeli úti céljához mindenféle ellenőrzés nélkül addigra, amikor az itthon maradt szülő egyáltalán észreveszi azt, hogy gyermekét külföldre vitték.

A külső határokon megvalósuló határellenőrzési tevékenység alapvető célja, hogy megakadályozza a határátkelőhelyek közötti határszakaszok illegális átlépését, a határokon átmenő forgalmat a kijelölt határátkelőhelyekre terelje, és ott meghatározott technológia szerint a határon átmenő forgalmat nagy biztonsággal, de a lehető legkevesebb idő alatt ellenőrzés alá vonja. A határok ellenőrzése, mint tevékenység két fő részre osztható. Első része, a határforgalom-ellenőrzés a határátkelőhelyeken végzett ellenőrzés annak megállapítására, hogy a személyek, beleértve az azok birtokában lévő közlekedési eszközöket és tárgyakat, beléptethetőek-e a tagállamok területére, illetve elhagyhatják-e azt. Második, de nem kevésbé fontos része a határőrizet, ami a határátkelőhelyek közötti határszakaszok ellenőrzését, valamint a határátkelőhelyeknek a hivatalos nyitvatartási időn túli őrizetét foglalja magában, és amely tevékenység alapvető célja a határforgalom-ellenőrzés megkerülésének megakadályozása.

A schengeni határellenőrzési rendszerben a határátkelőhelyek az illetékes hatóságok által a külső határok átlépése céljára engedélyezett átkelőhelyek, tehát kiemelt jelentőséggel bírnak. A külső határokat csak a határátkelőhelyeknél és csak azok hivatalos nyitvatartási ideje alatt lehet átlépni. A határátkelőhelyek működése, az ellenőrzés technológiája egy hivatalos okmányban, a határátkelőhely rendjében van lefektetve.

A schengeni határátkelőhelyek közös jellemzői, hogy kialakításuknak lehetővé kell tenni a határforgalom gyors, kultúrált és biztonságos ellenőrzését. Az átkelőhelyeken kialakított ellenőrzési technológia azt a célt szolgálja, hogy a forgalmat irányonként elkülönítve, az ellenőrizendő utas és járműkategóriákat különböző sávokba osztva elérhető legyen a forgalom lehetőség szerinti folyamatos áramoltatása, ezáltal lehetővé váljon az átlépő utas- és járműkategóriák eltérő követelményeknek megfelelő ellenőrzése.

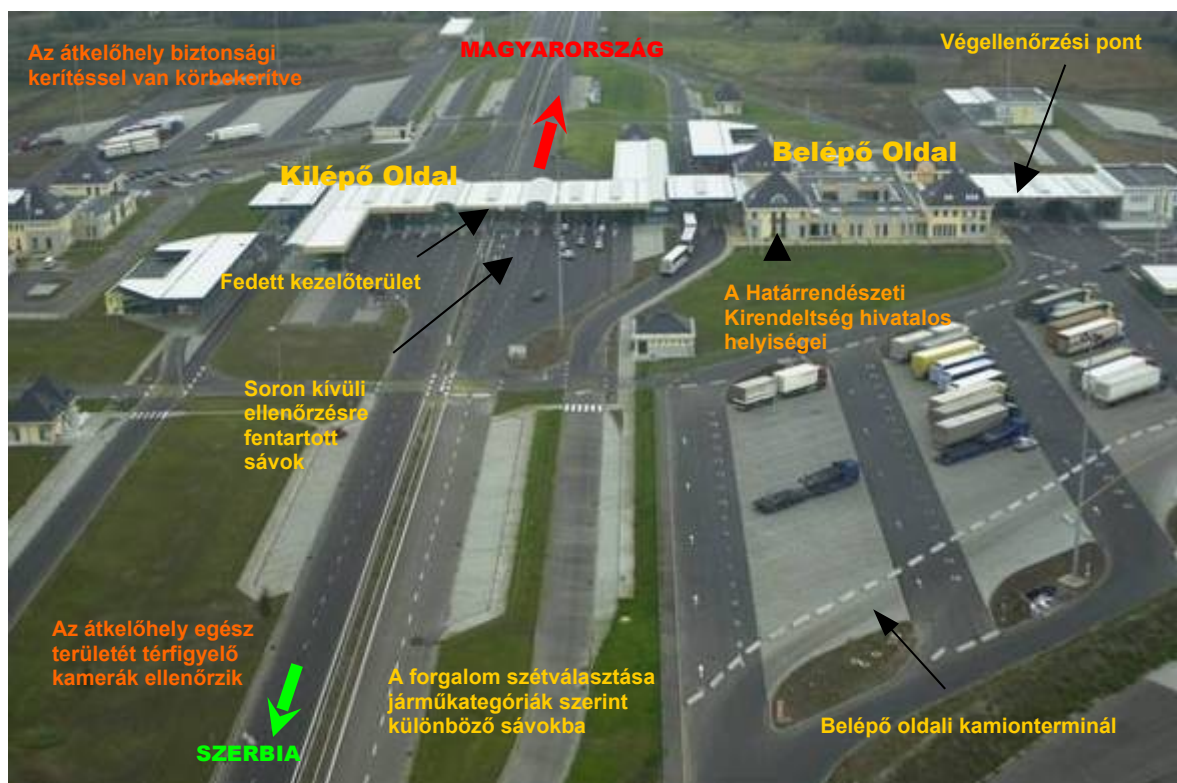
A határon átmenő forgalom ellenőrzése még a leggyakorlottabb útlevelező számára is bizonyos időt vesz igénybe. A határátkelőhelyeken viszont mindent el kell követni annak érdekében, hogy indokolatlan utas várakozás, torlódás ne következhesen be. A tapasztalat szerint az útlevelező nagy forgalmú időszakban egy személy ellenőrzésével nem tölthet el többet 1–3 percnél, illetve egy jármű ellenőrzését mintegy 2–5 perc alatt végre kell hajtania. Ez indokolja azt, hogy a hosszabb időt igénybevevő ellenőrzéseknél lehetőséget kell teremteni a személynek, illetve a járműnek a forgalomból történő kisoroltatására, és az ellenőrzési ponton megkezdett ellenőrzés egy különálló helyen, az ellenőrzési helyen történő lefolytatására.

Az átkelőhely tevékenységét úgy kell megszervezni, hogy nagy forgalom esetén több sávot lehessen nyitni, illetve a szétválasztott forgalmat több ellenőrzési ponton lehessen egy időben ellenőrizni. Extrém esetekben ez sem mindig oldja meg az átkelőhelyen kialakult torlódást, ilyenkor lehetőség nyílik a határ-

forgalom-ellenőrzés könnyítésére. A külső határokon végzett ellenőrzések rendkívüli és előre nem látott körülmények esetén könnyíthetők. Ilyen körülményeknek kell tekinteni az olyan előre nem látható eseményeket, amelyek a forgalom olyan mértékű megnövekedéséhez vezetnek, hogy annak következtében a határátkelőhelyeken a várakozási idő túl hosszúvá válik, és már valamennyi személyzeti, létesítménybeli valamint szervezeti erőforrást kimerítették. Erről lehet szó például, ha árvíz vagy egyéb súlyos természeti csapás akadályozza a határátlépést más határátkelőhelyeken, így több határátkelőhely forgalmát egyetlen határátkelőhely felé irányítják.

Amennyiben a határforgalom-ellenőrzéseknek a könnyítésére kerül sor, a belépő forgalom ellenőrzésének alapvetően elsőbbsége van a kilépő forgalom ellenőrzésével szemben. Az ellenőrzések könnyítésére irányuló döntést a határátkelőhely szolgálatban lévő határőr (határrendőr) vezetője hozza meg. Az ellenőrzések könnyítését csak ideiglenes jelleggel lehet elrendelni, az elrendelést megalapozó körülményekhez kell igazítani, és fokozatosan kell bevezetni.

1. számú kép: Szeged Autópálya-határátkelőhely látképe

AZ ÁLLAMHATÁRON ÁTLÉPNI SZÁNDÉKOZÓ SZEMÉLYEK MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE, ELLENŐRZÉSE

A schengeni határellenőrzési rendszer az átlépni szándékozó személyek között különbséget tesz, azokat alapvetően két részre osztja. Preferált utas kategóriába az úgynevezett „szabad mozgás közösségi jogával rendelkező személyek” tartoznak. Ezek az uniós polgárok, valamint harmadik országok azon állampolgárai, akik a szabad mozgás jogát gyakorló valamely uniós polgár családtagjai, és akikre az Unió polgárainak és családtagjainak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló, 2004. április 29-ei 2004/38/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv alkalmazandó. Ide tartoznak még a harmadik ország állampolgárai továbbá családtagjaik állampolgárságuktól függetlenül, akik az egyrészlől a Közösség valamint tagállamai, másrészlől az említett országok közötti megállapodások értelmében az uniós polgárokkal megegyező jogokat élveznek a szabad mozgás tekintetében.

A másik utaskategória, a harmadik ország állampolgára” bármely olyan személy, aki a Szerződés 17. cikkének (1) bekezdése szerinti nem uniós polgár, és aki nem élvez az uniós polgárokkal megegyező jogokat a szabad

mozgás tekintetében. Itt kell megjegyezni, hogy léteznek beutazási tilalmat elrendelő figyelmeztető jelzés hatálya alatt álló személyek”, harmadik ország olyan állampolgárai, akik a Schengeni Egyezmény 96. cikkének megfelelően, és az abban meghatározott célok érdekében a Schengeni Információs Rendszerben („SIS”) figyelmeztető jelzés hatálya alatt állnak, vagyis meghatározott okból meghatározott ideig nem léphetnek a Schengeni Egyezmény tagállamainak területére.

A határforgalom-ellenőrzés, amely tehát alapvetően a külső határokon, kijelölt határátkelőhelyeken megvalósuló tevékenység, alapvető célja annak vizsgálata, hogy az átlépésre jelentkező személyek beléphetnek-e az Unió területére, illetve elhagyhatják-e azt? A határforgalom-ellenőrzés során a fő hangsúly a személyek belépésének ellenőrzésén van. A szabad mozgás közösségi jogával rendelkező személyeknek természetesen jogukban áll bármikor belépni, hazatérni az Unió területére, de harmadik országok állampolgárai számára a Schengeni Egyezmény igen szigorú beutazási feltételek teljesülését írja elő. Hat hónapon belül három hónapot meg nem haladó tartózkodás esetén a harmadik országok állampolgárai abban az esetben léptethetők be az Unió területére, ha érvényes, a határ átlépésére jogosító úti okmánnyal vagy okmányokkal, és amennyiben szükséges, érvényes vízummal rendelkeznek. Mindezek mellett igazolniuk kell a tervezett tartózkodás célját és körülményeit, és megfelelő anyagi fedezettel kell rendelkezniük mind a tervezett tartózkodás időtartamára, mind pedig a származási országba való visszatéréshez vagy egy olyan harmadik országba történő átutazáshoz, ahová őket biztosan beengedik, illetve képesek ezt a fedezetet jogszerűen biztosítani.

Ezek a feltételek felül nem állhatnak beutazási tilalmat elrendelő figyelmeztető jelzés hatálya alatt a SIS-ben, nem jelenthetnek veszélyt a tagállamok közrendjére, belső biztonságára, közegészségügyére vagy nemzetközi kapcsolataira, különösen nem állhatnak a tagállamok nemzeti adatbázisaiban szereplő ugyanezen okok miatt beutazási tilalmat elrendelő figyelmeztető jelzés hatálya alatt. A Schengeni Határellenőrzési Kódex I. melléklete tartalmazza azon igazoló okmányok nem teljes körű felsorolását, amelyeket a határellenőrzést végző személy a meghatározott feltételek teljesülésének ellenőrzése céljából harmadik országbeli állampolgároktól kérhet.

A szükséges anyagi fedezetet a tartózkodás időtartamával és céljával összhangban, valamint az érintett tagállam vagy tagállamok szállás- valamint ellátási átlagköltségeinek a figyelembe vételével kell megállapítani, kedvező áru szálláshelyet véve alapul, és azt a tartózkodás napjainak számával szorozva. A szükséges anyagi fedezet megléte igazolható a harmadik országbeli állampolgár birtokában lévő készpénzzel, utazási csekkel illetve hitelkártyával. A szükséges anyagi fedezet megléte igazolható támogatói nyilatkozattal is, amennyiben a nemzeti jogszabályok rendelkeznek ilyen nyilatkozatról, valamint a nemzeti jogszabályok által meghatározott, a meghívótól származó kötelezettségvállalási nyilatkozattal is, amennyiben a harmadik országbeli állampolgár a meghívónál tartózkodik. Az előzőekben felsorolt beutazási feltételek ellenőrzése csak meghatározott rendben, előírt technológia alkalmazásával végezhető el.

A határforgalom-ellenőrzés nem szorítkozhat csak az egyes beutazási feltételek meglétének különálló, gépies vizsgálatára. Az ellenőrzések a határt átlépő személy birtokában lévő szállítóeszközökre és tárgyakra is kiterjedhetnek, továbbá az ellenőrzés célja az, hogy az útlevelező rövid idő alatt, az összes körülményt megvizsgálva döntést hozhasson arról, hogy a személy átléptethető-e az államhatáron, vagy átléptetését meg kell tagadnia. Ez a döntés nagy felelősséggel jár, és éppen ezért a vizsgálat során szigorúan meghatározott eljárásrendszert kell követni.

A határellenőrzést végző személyek a feladataik ellátása során kötelesek az emberi méltóságot teljes mértékben tiszteletben tartani. A feladataik ellátása során hozott valamennyi intézkedésnek az ilyen intézkedésekkel elérni kívánt céllal arányosnak kell lennie. A határforgalom-ellenőrzések lefolytatása során tilos az ellenőrzés alá vont személyek nemi, faji vagy etnikai származás, vallás vagy világnézet, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetése. Ez a feladat igen magas szintű pszichikai tűrőképességet, mentális biztonságot, szakmai hozzáértést kíván meg.¹

Általános szabályként az ellenőrzést végző személynek mindenkit minimum-ellenőrzésnek kell alávetni annak érdekében, hogy a be- vagy felmutatott úti okmányok alapján személyazonosságát megállapítsák. A minimumellenőrzés a jogszerű birtokost határátlépésre jogosító okmányok gyors és egyszerű ellenőrzéséből áll — amennyiben célszerű technikai eszközök segítségével, és a megfelelő adatbázisban található, kizárólag a lopott, a jogellenesen használt, az elveszett vagy az érvénytelenített okmányokkal kapcsolatos információ felhasználásával —, annak megállapítására, hogy azok érvényesek-e, illetve találhatóak-e rajtuk hamisításra utaló jelek. A szabad mozgás közösségi jogával rendelkező személyek esetében a minimum-ellenőrzés az alkalmazandó eljárás. A szabad mozgás közösségi jogával rendelkező személyek minimum-ellenőrzése során azonban, szűrőpróbaszerűen a határőrök lekérdezhetnek adatokat nemzeti és európai adatbázisokból annak érdekében, hogy egy adott személy nem jelent-e valós, közvetlen és kellően komoly veszélyt a tagállamok belső biztonságára, közrendjére vagy nemzetközi kapcsolataira, illetve veszélyt a közegészségügyre. A 2004/38/EK irányelvben megállapítottaknak megfelelően az ilyen lekérdezés eredménye nem veszélyeztetheti a szabad mozgás közösségi jogával rendelkező személyeknek az érintett tagállam területére történő beutazási jogát.

A schengeni határellenőrzési rendszer követelményei szerint a minimum ellenőrzést meghatározott technológiai sorrendnek megfelelően kell végrehajtani. A minimum ellenőrzés során végrehajtandó feladatok és azok sorrendje:

- jármű fogadása, megismerlése;
- az útlevélkezelő napszaknak megfelelő köszönése (magyarul vagy az utas által valószínűsíthetően ismert nyelven);
- az úti okmány átvétele, típusának megállapítása;
- az úti okmány alapján az utas állampolgárságának, vízummentességének, vízumkötelezettségének megállapítása;

¹ A témát részletesen kidolgozva lásd: Hanuska Miklós: Az idegengyűlölet jelensége a határellenőrzésben, kiadó: CEPOL Európai Rendőrtisztviselői Főiskola eDOC, 2008. p. 6.; (<http://edoc.cepol.net/7025>)

- személyazonosítás végrehajtása;
- az úti okmányba bejegyzett személyek jelenlétének megállapítása;
- az úti okmány eredetiségének, érvényességének megállapítása;
- statisztikai adatok gyűjtése;
- az úti okmány személyenkénti visszaadása ismételt személyazonosítás után;
- elköszönés.

A minimum ellenőrzés során az útlevelelkezelő meghozhatja döntését, amelynek alapján az utas átléptethető, illetve az utas alapos ellenőrzése szükséges, vagy az utas nem léptethető át.

Jóval szigorúbban kel ellenőrizni a harmadik országok átlépő állampolgárait. Harmadik országok állampolgárait be- és kiutazáskor alapos ellenőrzésnek kell alávetni. Amennyiben a körülmények lehetővé teszik és a harmadik országbeli állampolgár ezt kéri, az ilyen alapos ellenőrzést a forgalomtól elkülönített helyen kell végezni. Az alapos, elkülönített helyen történő ellenőrzésnek alávetett harmadik országbeli állampolgárokat tájékoztatni kell az ilyen ellenőrzés céljáról és eljárásáról. Ezek az információk az Unió minden hivatalos nyelvén, és az érintett tagállammal szomszédos ország vagy országok nyelvén (nyelvein) rendelkezésre állnak, és tájékoztatnak arról, hogy a harmadik országbeli állampolgár kérheti az elkülönített helyen alapos ellenőrzést végző határőr nevének és szolgálati azonosítási számának, továbbá a határátkelőhely nevének és a határátlépés időpontjának megadását. Az ellenőrzés tartalma eltérő a beutazni, illetve a kiutazni szándékozó személy vizsgálatánál.

Beutazáskor alapos ellenőrzések során végre kell hajtani a beutazási feltételeknek, valamint adott esetben a tartózkodást és jövedelemszerző tevékenység folytatását engedélyező okmányoknak az ellenőrzését. Ez részletes vizsgálatot tartalmaz, amely kiterjed annak vizsgálatára, hogy a harmadik ország állampolgára rendelkezik-e a határátlépéshez szükséges érvényes, még le nem járt okmánnyal és adott esetben a szükséges vízummal vagy tartózkodási engedéllyel. Ezt követi az úti okmány alapos átvizsgálása abból a szempontból, hogy találhatók-e benne hamisításra utaló jelek, az érintett harmadik országbeli állampolgár úti okmányában szereplő beléptető- és kiléptető bélyegzőlenyomatok megvizsgálása annak ellenőrzésére — a beléptetés és kiléptetés dátumának összevetésével —, hogy az érintett személy nem lépte-e túl a tagállamok területén engedélyezett tartózkodás maximális időtartamát.

Végre kell hajtani a harmadik országbeli állampolgár indulási és célországának, valamint a tervezett tartózkodás céljának vizsgálatát, és szükség esetén a megfelelő igazoló okmányok ellenőrzését. Meg kell vizsgálni, hogy a harmadik országbeli állampolgár rendelkezik-e a tervezett tartózkodás időtartamának és céljának megfelelő, valamint a származási országba való visszatéréshez vagy egy olyan harmadik országba történő átutazáshoz, ahová őt biztosan beengedik, megfelelő fedezettel, illetve képes ezt a fedezetet jogszerűen biztosítani. Ellenőrizni kell, hogy az érintett harmadik országbeli állampolgár, a járműve és a birtokában lévő tárgyak nem jelentenek-e veszélyt valamely tagállam közrendjére, belső biztonságára, közegészségügyére vagy nemzetközi kapcsolataira. A vizsgálat a SIS-ben és a nemzeti adatállományokban tárolt, személyekre, és – amennyiben szükséges – tárgyakra vonatkozó adatoknak és figyelmeztető jelzéseknek, valamint a figyelmeztető jelzés esetén végrehajtandó intézkedésnek a közvetlen lekérdezését foglalja magában.

A *kiutazáskor* végrehajtandó alapos ellenőrzések során meg kell vizsgálni, hogy a harmadik ország állampolgára rendelkezik-e a határátlépéshez szükséges érvényes okmánnyal. Az úti okmányt meg kell vizsgálni abból a szempontból, hogy találhatók-e rajta hamisításra utaló jelek. Lehetőség szerint sort kell keríteni annak vizsgálatára, hogy az érintett harmadik országbeli állampolgár nem minősül-e valamely tagállam közrendjét, belső biztonságát, közegészségügyét vagy nemzetközi kapcsolatait veszélyeztető személynek. A kiutazáskor végrehajtandó alapos ellenőrzés magában foglalhatja annak vizsgálatát, hogy az érintett személy rendelkezik-e érvényes vízummal, amennyiben az szükséges az 539/2001/EK rendelet értelmében, kivéve, ha érvényes tartózkodási engedéllyel rendelkezik. Meg lehet vizsgálni, hogy az érintett személy nem lépte-e túl a tagállamok területén engedélyezett tartózkodás maximális időtartamát. Sor kerülhet a SIS-ben és a nemzeti adatállományokban tárolt, a személyekre és tárgyakra vonatkozó figyelmeztető jelzések lekérdezésére.

Összefoglalva tehát, az alapos ellenőrzés a határátlépési feltételek teljes körű ellenőrzése. Az alapos ellenőrzés keretében a minimum ellenőrzés tartalmán túl a következő tevékenységeket kell végrehajtani:

- a határátlépés feltételei meglétének ellenőrzését;
- személy, jármű és okmány határrendészeti nyilvántartásokban történő priorálását;
- gépjárművel történő átlépés esetén a vezetői engedély ellenőrzését;
- a schengeni térségben való tartózkodási idő megállapítását;
- az úti okmány és mellékletei kezelését;
- ismételt, több személy általi személyazonosítást;
- az úti okmány és mellékleteinek, vezetői és forgalmi engedélynek technikai eszközökkel történő ellenőrzését;
- az úti okmányból útvonalkövetés végrehajtását;
- a gyanú igazolásához, vagy kizárásához szükséges más okmányok vizsgálatát;
- az úti okmány, a rendelkezésre álló dokumentációkban, háttéranyagokban történő ellenőrzését;
- dokumentáció készítését;
- aláírás minta vételét, többször külön lapra;
- úti okmány, fuvarokmány, úti cél összevetését;
- ruházat-, csomag-, jármű átvizsgálását;
- a személy célirányos meghallgatását, kikérdezését;
- bűncselekményre, szabálysértésre utaló bizonyítékok felkutatását;
- kábítószer-, robbanóanyag-, személykereső kutya alkalmazását;
- vámellenőrzés kérését írásban, a gyanúok megjelölésével.

Az alapos ellenőrzés során az útlevelelkező eldöntheti, hogy az utast átléptetheti, illetve az utas nem léptethető át, és szükség esetén eljárást kezdeményezhet.

A BELÉPTETÉS MEGTAGADÁSÁNAK VÉGREHAJTÁSA

A harmadik ország állampolgárai határátlépésének ellenőrzésekor az ellenőrző személy alapvetően két döntést hozhat, engedélyezheti a határátlépést, vagy — beutazási szándék esetén — a beléptetés megtagadására kerülhet sor. Meg kell tagadni annak a harmadik országbeli állampolgárnak a tagállamok területére történő beléptetését, aki nem teljesíti a beutazáshoz szükséges valamennyi feltételt, és nem rendelkezik a tagállamok egyike által kiadott tartózkodási engedéllyel vagy visszautazásra jogosító vízummal. Ez nem érinti a menedékjogra és a nemzetközi védelemre, illetve a hosszú távú tartózkodásra jogosító vízumok kiadására vonatkozó különös rendelkezések alkalmazását.

A beléptetés megtagadására csak indokolt döntés alapján kerülhet sor, a megtagadás indokainak pontos megjelölésével. A döntést a nemzeti jog által felhatalmazott hatóság hozza meg. A döntés azonnal végrehajtható.

A beléptetés megtagadásának szigorúan meghatározott formai követelményei vannak. A beléptetés megtagadásakor az illetékes határőr kitölti a beléptetés megtagadásához használt formanyomtatványt. Az érintett harmadik országbeli állampolgár aláírja a formanyomtatványt és megkapja az aláírt formanyomtatvány másolatát. Ezt követően az ellenőrzést végző személy az útlevelelbe elhelyez egy beléptető bélyegző-lenyomatot és azt fekete okmánytintával, keresztirányú áthúzással érvényteleníti, azzal szemközt a jobb oldalon szintén fekete okmánytintával beírja a beléptetés megtagadása okának/okainak megfelelő betűt/betűket, amelyeknek a felsorolását a fent említett, a beléptetés megtagadásához használt formanyomtatvány tartalmazza.

**Érvénytelenített
bélyegzőlenyomat mintája:**

**Az egységes formanyomtatvány
szerinti, a beléptetés
megtagadásának okát jelző betű**

Az ellenőrzést végző hatóság minden beléptetés megtagadást nyilvántartásba vesz vagy rögzít, az érintett harmadik országbeli állampolgár személyi adatainak, állampolgárságának, a harmadik országbeli állampolgárok úti okmányainak adatai, a beléptetés megtagadásának oka és időpontja feltüntetésével.

A HATÁRÁTLÉPTETŐ BÉLYEGZŐ ALKALMAZÁSA.

A határátléptető bélyegző alkalmazásának általános szabálya, hogy a harmadik országbeli állampolgárok úti okmányait mind a belépéskor, mind pedig a kilépéskor rendszeresen bélyegezni kell. A bélyegzőlenyomat nem bizonyítja, hogy alapos ellenőrzést végeztek, a bélyegzőlenyomat alapján csak a határátlépés ideje és helye állapítható meg bizonyossággal. A bélyegzés arra is szolgál, hogy a schengeni területre történő beutazáskor és az onnan való kiutazáskor végzett ellenőrzések során meg lehessen állapítani, hogy betartották-e a harmadik országbeli állampolgárok esetében a tagállamok területén engedélyezett tartózkodás maximális időtartamát, vagyis bármely hathónapos időszakban a három hónapot.

Az úti okmányok kezelésére kötött szabályok léteznek. Belépéskor, illetve kilépéskor különösen el kell bélyegzőlenyomattal látni az érvényes vízumot tartalmazó okmányokat, amelyek a harmadik országbeli állampolgárokat határátlépésre jogosítják fel. Kezelní kell továbbá a harmadik ország olyan állampolgárának határátlépésre jogosító okmányait, akik valamely tagállam határán kiadott vízummal rendelkeznek, valamint a harmadik ország azon állampolgárainak a határátlépésre jogosító okmányait, akikre nem vonatkozik vízumkötelezettség. Belépéskor vagy kilépéskor nem kell bélyegzőlenyomattal ellátni az államfőket, valamint magas rangú személyek úti okmányait, akiknek az érkezését hivatalosan, diplomáciai úton előre bejelentették. Nem kell kezelni a légi jármű-vezetői szakaszolgálati engedélyeket és a légi utaskísérői szakaszolgálati engedélyeket, a valamely tagállamban a hajójukkal felkeresett kikötő területén tartózkodó tengerészek úti okmányait, kizárólag amíg hajójuk a kikötőben tartózkodik, továbbá Andorra, Monaco és San Marino állampolgárainak határátlépésre jogosító okmányait.

A vízumkötelezettség alá tartozó harmadik országbeli állampolgárok be- és kiléptetése esetén a bélyegzőlenyomatot lehetőség szerint úgy kell elhelyezni, hogy az fedje a vízum szélét, anélkül, hogy a vízumon található jelzéseknek vagy a vízumbélyeg biztonsági jelzéseinek az olvashatóságát befolyásolná. Ha több bélyegzőlenyomat elhelyezése szükséges (például többszöri beutazásra jogosító vízum esetében), úgy azokat a vízummal szemben lévő oldalon kell elhelyezni. Ha ez az oldal nem használható, a bélyegzőlenyomatot közvetlenül a következő oldalon kell elhelyezni. A géppel olvasható sávot nem szabad lebélyegezni.

A bélyegzőlenyomatoakat lehetőség szerint időrendben kell elhelyezni, hogy könnyebb legyen megtalálni azt az időpontot, amikor az adott személy a határt utoljára átlépte. A kiléptető bélyegzőlenyomatot a beléptető bélyegzőlenyomathoz közel kell elhelyezni, a bélyegzőlenyomatot a könnyebb olvashatóság érdekében vízszintesen kell elhelyezni. A már meglévő bélyegzőlenyomatokra – ideértve a más országok által elhelyezettteket is – nem szabad bélyegzőlenyomatot elhelyezni. A be- és kiutazás bizonyítása céljából különböző formájú (négyyszögletes

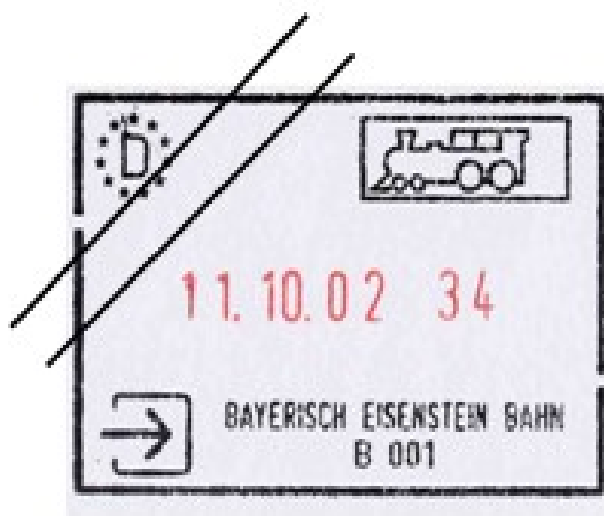
a beutazás, négyyszögletes lekerekített sarokkal a kiutazás esetén) bélyegzőlenyomatokat alkalmaznak. Ezek a bélyegzőlenyomatok tartalmazzák az adott ország betűjelzését, a határátkelőhely nevét, az időpontot, az ellenőrzési számot, valamint a be- és kiutazás típusát (szárazföldi, légi vagy tengeri) jelölő piktogramot.

Amennyiben kiutazáskor kiderül, hogy a harmadik országbeli állampolgár úti okmánya nem tartalmaz beléptető bélyegzőlenyomatot, a határőr vélelmezheti, hogy az úti okmány birtokosa jogellenesen lépett a schengeni államok területére és/vagy túllépte a tartózkodás maximális időtartamát. Ez esetben a nemzeti jog alapján büntetés szabható ki. Ha azonban a harmadik országbeli állampolgár bármilyen módon – például menetjegy vagy a tagállamok területén kívüli tartózkodásának bizonyítására alkalmas eszköz útján – hitelt érdemlő bizonyítékkal szolgál, nem kell büntetést kiszabni, és a határellenőrzést végző személy köteles e személynek [formanyomtatványon külni igazolást](#) adni, vagy – amennyiben a [nemzeti jogszabályok](#) előírják – közvetlenül be kell jegyeznie az úti okmányba, hogy az adott személy mikor és hol lépte át a külső határt.

Előfordulhat, hogy már az útlevelelben elhelyezett bélyegzőlenyomatot kell érvényteleníteni (például, ha a határellenőrzést végző személy véletlenül rossz bélyegzőlenyomatot helyezett el). Ilyen esetekben az utas ezért nem fe-

lélős, és így a bélyegzőlenyomat nem érvényteleníthető ugyanolyan módon, mint egy olyan személy esetében, akinek a beléptetését megtagadták. Ajánlott tehát a bélyegzőlenyomatot a bal felső sarkán két párhuzamos vonallal érvényteleníteni.

Az alkalmazandó átléptető bélyegzőkre vonatkozó előírásokat a Schengeni Végrehajtó Bizottság SCH/COM-EX (94) 16 rev és SCH/Gem-Handb (93) 15 (BIZALMAS minősítésű) határozata állapítja meg. A bélyegzők biztonsági kódját egy hónapot meg nem haladó rendszeres időközönként meg kell változtatni.

BEFEJEZÉS

Dolgozatomban össze kívántam foglalni a schengeni követelményeknek megfelelő határforgalom-ellenőrzés tartalmát. A téma jobb megértéséhez igyekeztem a legszükségesebb alapfogalmakat tisztázni, majd a határforgalom-ellenőrzés rendkívül szerteágazó és összetett fogalomkörét rendszerezni. Külön kiemeltem a beutazási feltételek teljesítését igazoló okmányok meghatározását, és különösen az alapos és minimum ellenőrzés tartalmát. A határforgalom ellenőrző tevékenység természetesen nem egy elméleti tevékenység, sikerét számos tényező befolyásolja, ezért szükségesnek tartottam megemlíteni a határátkelőhelyek kialakításának problémakörét is. Külön kitértem a SIS rendszer határforgalom-ellenőrzésben betöltött szerepének elvi kérdéseire is, de a SIS témájának teljes körű, gyakorlatias szemléletű feldolgozása a dolgozat kereteit messze meghaladta volna, ezért ettől eltekintettem. Nagy figyelmet szenteltem ugyanakkor az átléptető bélyegzők alkalmazásának, bemutattva, hogy ez a kérdéskör korántsem misztikus, és a laikus számára is követhető. Céлом az volt, hogy egy átfogó kép alkotásával tegyem lehetővé a téma iránt érdeklődő személyek számára az összefüggések felismerését, bemutassam a kapcsolódó ismeretanyag sokszínűségét, amit reményeim szerint elértem.

Kulcsszavak: határellenőrzés, Schengen, határforgalom-ellenőrzés, beléptetés megtagadása, határátléptető bélyegző, SIS rendszer.

Keywords: border control, Schengen, border checks, refusal of entry, entry and exit stamps, Schengen Information System (SIS).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Európa Parlament és a Tanács 562/2006/EK rendelete a Schengeni Határ-ellenőrzési Kódexről.

Az Európai Közösségek Bizottságának B(2006)5186 számú ajánlása a Határőrök Gyakorlati Kézikönyve (Schengeni Kézikönyv) létrehozásáról.

VÁRHALMI A. Miklós

A HÍRSZERZÉS-FELDERÍTÉS SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE A XXI. SZÁZADI EURÓPAI UNIÓ SZÁMÁRA¹

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF INTELLIGENCE AND RECONNAISSANCE IN THE 21ST CENTURY'S EU

A szerző széleskörűen illetve sokoldalúan hívja fel a figyelmet arra, valamint erősíti meg azt, hogy az emberiség történetének kezdete óta egyre erősödő jelleggel és mértékben — különös tekintettel a XXI. századra — folyamatosan felértékelődik a hírszerzés, felderítés, rendszerszemléletű információ-adatgyűjtés illetve a komplex információkezelés (gyűjtés – rendszerezés – tárolás – feldolgozás – hasznosítás), a másik titkosszolgálati szakággal, az elhárítással együtt.

A tanulmányban foglaltak sokoldalúan bemutatják, megalapozzák és megindokolják azt, hogy egyedül az az életképes nemzetközi szövetség és nemzetállam, amely a világban végbemenő változásokkal együtt fejlődve érvényesíti megelőző információ észlelési, szerzési, tárolási, rendszerezési, feldolgozási, elemzési és hasznosítási tevékenységét, a nemzet védelemében és az érdekérvényesítésében. Klasszikus és jövőt álló értelemben is ez a komplex értéke a gyors, rugalmas hírszerzésnek illetve a felderítésnek, mint a XXI. század legjelentősebb erőforrásának, melynek működését, eredményességét meghatározza a korszerű nemzetközi illetve nemzeti szemlélet és szándék, a nemzeti jogi szabályozásával, a szervezésével, az irányításával, a kormányzat igényességével, hasznosítási készségével, az átfogó nemzeti valamint állampolgári, emberi érdekekért és értékekért.

The author draws wide range attention in many-sided manner to the fact, which he is also confirming, that ever since the beginning of human history the intelligence and reconnaissance activities gain more and more importance as well as systematic information collection or complex information management (collection – systematization – storing – processing – utilization) while increasing in extension and volume, especially in the 21st century. All that is true in case of counter-intelligence, the other secret service branch.

The contents of the comprehensive study present support and give reasons for the statement saying that only a national state or international alliance practicing its preventive information observation, storing, processing, analyzing and utilizing activity for national protection and interest enforcement in development together with the changes in the world can be capable for life. In classical and future-proof sense this is the complex value of the quick and flexible intelligence or reconnaissance being the most significant resource of the 21st century, the operation and effectiveness of which is determined by the up to date approach and intention realized through the national legislation, organization and control, the exacting government and its willingness to utilize it for the sake of the interests and values of the nation, the citizens and humans in general.

BEVEZETÉS

*„...nem az az igazán ügyes, aki száz csatában győz,
hanem az, aki harc nélkül vesz erőt az ellenségen...”
(Szun Ce, i.e. 400)*

¹ a tanulmány bővített változatában, teljes terjedelmében megtalálható az Interneten: www.varhalmi.hu

Ezzel a kis tanulmánnyal széleskörűen és sokoldalúan hívom fel a figyelmet arra, valamint megerősítem azt, hogy az emberiség történetének kezdete óta egyre erősödő jelleggel és mértékben, különös tekintettel a XXI. századra, folyamatosan felértékelődik a hírszerzés, felderítés, rendszerszemléletű információ-adatgyűjtés, illetve a komplex információkezelés (gyűjtés-rendszerezés-tárolás-feldolgozás-hasznosítás), a másik titkosszolgálati szakággal, az elhárítással együtt. Ezt támasztja alá Donald H. Rumsfeld, volt amerikai védelmi miniszternek a jelenlegi és jövőbeni világunk átfogó biztonságát igen jól jellemző minősítése is, miszerint: „*A bizonytalanság világában, amelyben az ismeretlen, a bizonytalan, a láthatatlan, a váratlan ellen kell megvédeni magunkat.*”

Az anyagom irodalomkutatáson és feldolgozásán alapul, mint minden más kutatómunka. Ezzel szeretném elősegíteni a hadtudomány és a társadalom közötti távolság csökkentését, a hadtudomány egy speciális szegmensének társadalmi elfogadtatását. Nem tartozom a katonatudósok közé, de a biztonságpolitika, a védelem és érdekérvényesítés gyöngyszemének, a nemzetbiztonsági tevékenységnek (hírszerzés+elhárítás) jövőformáló szerepe népszerűsítésében elhivatott vagyok.

Fontosnak tartom az orosz Tyuskevics — a filozófiatudomány doktora — megállapításának mondanivalóját: *a legfontosabb feladat, hogy visszaadjuk a hadtudomány rangját, megbecsülését és nyilvánosságát a társadalomban.* Ha ez a célkitűzés megvalósul, akkor a politikai és katonai felsővezetők elfogadják a katonatudósok kutatási eredményeit [1].

Ezt szeretném én is elősegíteni, különös tekintettel arra, hogy a rendszerváltás óta komoly nemzeti adóssága van a magyar politikusoknak a nemzetbiztonsági tevékenységnek, mint a védelem és az érdekérvényesítés fontos eszközének, illetve nemzetbiztonsági szolgálataink hasznosíthatóságának megfelelő továbbá rangjukhoz méltó kezelésében!

A HÍRSZERZÉS ÉS FELDERÍTÉS FOGALMA ÉS VÁLTOZÁSA

A hírszerzés a titkosszolgálati tevékenység egyik alapvető szolgálati ága, amely külföldi, bizalmas politikai, gazdasági, technikai, tudományos, katonai hírszerzés, adatok, információk tervszerű gyűjtését, elemzését, értékelését végzi nyílt és titkosszolgálati erővel, eszközökkel, módszerekkel [2].

A hírszerzés mellett és helyett a *felderítés* elnevezést is használják. A felderítés az állami apparátus vezető szervei és a különböző szintű parancsokságok azon intézkedéseinek, rendszabályainak és tevékenységeinek összessége, amelyek egy ország vagy ország-csoport érdekeiről, célkitűzéseiről, szándékáról, terveiről, tevékenységéről, erőforrásairól, helyzetéről, fegyveres erőinek felépítéséről, csoportosításáról, haditechnikájáról, kiképzettségi színvonaláról, hadrafoghatóságáról, harckészültségi helyzetéről, továbbá a hadszíntérré váló terület előkészítéséről szóló adatok megszerzését, gyűjtését és tanulmányozását célozzák. A felderítés rendeltetését és feladatait tekintve, a hírszerzéshez hasonlóan *politikai, gazdasági, katonai, tudományos-technikai felderítési* ágakra tagozódik [3]. A hírszerzés hagyományosan polgári és katonai hírszerzésre tagolódik, melyből a katonai hírszerzést katonai felderítés megfogalmazásban használják általában.

Az 1990-es évektől, de különösen a XXI. század kezdetétől a hírszerzés illetve felderítés fogalmak helyett a rendszerszemléletű *információszerzés* (adatgyűjtés) és *feldolgozás* fejezi ki pontosabban a tevékenységet, hiszen az információs forradalom, az információs társadalmak, a hálózatközpontú információs hadviselés illetve átfogóan az *információ egyenlő hatalom* fogalmak, elvek, tények reális és meghatározó valósággá, versenytényezővé váltak.

Az információ az emberi szervezet egyik erőforrása, legáltalánosabb értelemben az objektív valóság visszatükröződése az emberi tudatban. Az *információ* éppen olyan főszerepet játszik a világban, mint az *anyag* és az *energia*. A világot alkotó rendszerek információs kapcsolatok révén szerveződnek egésszé. Alapvető különbség viszont, hogy az információra nem érvényesek az anyag- és energia-megmaradási törvények, azaz az információ megsemmisíthető továbbá létrehozható.

A BIZTONSÁG FOGALMÁNAK MEGVÁLTOZÁSA, ÚJRAÉRTÉKELÉSE, SZÉLESEBB ÁTFOGÁSA [4]

A biztonság — az évszázadokkal ezelőtti katonapolitikai biztonság fogalmának sokkal szélesebb körű értelmezésével, érvényesülésével — a XXI. századra átfogó és összetett fogalommá illetve tényezővé vált. A biztonság szélesebb értelmezésének előnye, hogy átfogóbb megértési lehetőséget biztosít a fenyegetésekkel, majd az azokra adandó válaszokkal kapcsolatban.

A biztonság összetevői – tágabb, átfogó értelmezése – alatt a társadalmi (jogi, szociális), politikai (diplomáciai), gazdasági, környezeti (ökológiai), katonai, informatikai, pénzügyi, egészségügyi, belügyi biztonságot értik. A különböző összetevők sorrendjét alapvetően meghatározza az adott állam célja, illetve a történelmi környezet. Míg a hidegháborúban a katonai biztonság volt elsődleges, addig napjainkban elsősorban a politikai, gazdasági és környezeti biztonság elérése a fő cél. A különböző összetevők, szektorok elválasztása csak az elméleti vizsgálódások szempontjából lehetséges, a mindennapi élet során ezek elválaszthatatlanok, hiszen azok komplex formában jelennek meg.

A biztonság átfogó értelmezésével párhuzamosan bővült a biztonsági kockázatok köre is. A biztonságpolitikában a hagyományos nemzetállami szereplők mellett egyre nagyobb szerephez jutnak az ún. nem állami szereplők (nemzetközi szervezetek, multinacionális vállalatok, nem kormányzati szervezetek, valamint a nemzetközi bűnözői és terrorista csoportok).

Az átrendeződő nemzetközi rendszer sajátossága, hogy abban egyszerre vannak jelen a hagyományos biztonsági kockázatok és az új, gyakran globális megjelenésű vagy kiterjedésű fenyegetések. Az új típusú fenyegetések és kihívások változatosabbak, kevésbé láthatók és előre jelezhetők. Jellemző tendencia a külső és belső kockázati tényezők közötti határvonal elmosódása [5].

A GLOBÁLIS INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM, „AZ INFORMÁCIÓ EGYENLŐ HATALOM”

Az információs társadalom elmélete szerint a társadalomban az információ előállítása, elosztása, terjesztése, használata és kezelése jelentős gazdasági, politikai valamint kulturális tevékenység. Ennek közgazdasági társfogalma a tudásgazdaság, amely szerint az értelem gazdasági hasznosításán keresztül érték jön létre. Ennek a társadalomtípusnak a sajátossága az információ-technológia központi szerepe a termelésben, a gazdaságban és általában a társadalomban [6].

Az információ korában a kormányok és éltek, a városi értelmiségi centrumok is elveszítik hatalmukat a média globalizálódásával szemben.

Mindennemű állami ellenőrzés hatástalan a hálózatokba szerveződő kommunikációra nézve, ezért a korszerű információtudományos szemlélet a „kvázi kaotikus” társadalom, mint rendszer modellezésével, megértésével próbálkozik. A tisztességtelen előnyszerzés, a jogszerű, de erkölcstelen spekuláció illetve a bűnözés világméretű jelenléte a legfőbb veszélyei az Internet által megtestesített paradigmának [7].

Egy nemzetközi konferencia a Net kapcsán a fegyverek, technológiák, emberi szervek, gyermekek kereskedelmét, a bérnyilkosságot, rablást (műkincs, arany, elefántcsont stb.), kábítószer, prostitúciót, nem utolsósorban a veszélyes hulladékok eltüntetése típusú veszélyeket minősítve évi 750 Mrd USD illegális forgalomról számolt be a globális pénzügyi rendszer kapcsán. A legfontosabb hatások a nemzetállamok szempontjából három nagy csoportba rendezhetők. Egyrészt már az államhatalom legmagasabb szintjein is megjelenik a bűnözés (korruptió, befolyással való visszaélés, illegális politikai finanszírozás, befolyásszervezés). Másrészt sok állam függőségbe került az árnyékgazdaság nemzetközi összefonódásai miatt (mint pl. az USA a dél-amerikai drokartellek, a fegyverkereskedelem; az európaiak az olasz vagy az orosz maffia terjeszkedésével). Harmadszor, de nem utolsó sorban, az árnyékgazdaságból származó pénzek szabad áramlása manipulálja a nemzetközi politikát, destabilizálja az egyes nemzetállamokat, nemzetgazdaságokat (mint pl. a japán Yakuza befolyása Délkelet-Ázsiában). Ezért

már minden felelős nemzetközi tényező megegyezik abban, hogy az elektronikus pénzügyi folyamatok ellenőrzése elengedhetetlen, a különféle bűnüldözési világkonferenciák pedig már régóta a globalizálódásról szólnak.

Más típusú kihívás-együttest jelent a nemzetállamok szempontjából a kölcsönös függőséggel járó második csoport, a katonai tömbök széthullása, két, majd egy szuperhatalom kiemelkedése, s a köréje szerveződő országok kapcsolata, másrészt az új technológiák befolyása a hadviselésre; harmadrészt az emberiségre kifejtett hatások tudatosodása a kockázatkezelés, az információtudatosság terén. További elgondolkodtató hatásokat jelent a nemzetbiztonságban, hogy az államok mindinkább függőségbe kerülnek a haditechnikai, technológiai szállítók, illetve a szükséges szakértő munkaerő terén. A katonai technológiák hihetetlenül gyors fejlődése aláássa az egyes országok biztonságát [8].

A TITKOSSZOLGÁLATOK, MINT A VÉDELMI STRUKTÚRÁK FELÉRTÉKELŐDŐ SÚLYPONTJAI

A titkosszolgálatok a nemzetállamok legbensőbb, legérzékenyebb területei közé tartoznak. A nemzeti jelleg és vonatkozások dominanciája mellett a nemzetközi együttműködés (ENSZ, EBESZ, NATO, EU) is működik, eltérő bipoláris illetve multi-poláris aktivitással.

Az 1990 óta megváltozott szerkezetű és súlyozású biztonsági kihívások mind nagyobb mértékben a titkosszolgálati tevékenységek, illetékességek körébe tartoznak.

A régi kihívások egy része és az új kihívások nagy része a nemzetbiztonsági szolgálatok készségét, lehetőségeit, módszereit igénylik, egyrészt a kihívások kiszámíthatatlan jellege miatt, másrészt a nemzetközi együttműködést megvalósító partner titkosszolgálatok miatt is. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a szerepe a biztonsági kihívások szerkezete és jellege megváltozásának, arányeltolódásának alább kiemelt főbb jellemzői alapján meghatározóbb, mivel a hagyományos veszélyek helyét mindinkább a nemzetbiztonsági szolgálatok illetékességébe tartozó biztonsági kockázatok veszik át [9]:

- kiszámíthatatlanok és beláthatatlanok;
- jelentős részük a normál, hétköznapi, polgári, bel- és külföldi folyamatokhoz, ügymenetekhez, érdekviszonyokhoz kapcsolódik, ezeken keresztül, ezek többszörös fedésével jelenik meg. A közvetlen érdekviszonyok, motivációk általában nem érzékelhetők közvetlenül és lappangóak, illetve rejtőzködők;
- földrészeket, országokat átfogó nemzetközi ügyek;
- igen magas intelligencia- és tudásszinten jól kidolgozottak, előkészítettek és szervezettek;
- általában igen széles társadalmi és embercsoportokat foghatnak át: politikai, köz- és államigazgatási, védelmi, gazdasági-pénzügyi-banki, gazdasági társasági, kutatási, oktatási, kulturális, vallási, etnikai, szakmai, alvilági stb.;
- jelentős tőkefinanszírozással, háttérrel rendelkeznek, így a leghatékonyabb és legkorszerűbb tervezési, szervezési, technikai, végrehajtási és ellenőrzési módszerekkel, eszközökkel és szakemberekkel dolgozhatnak, ideértve a titkosszolgálati eszközöket és módszereket is. Veszélyességük politikailag, társadalmilag, gazdaságilag igen jelentős;
- kezelésük (több)diplomás, (több)nyelv ismeretével rendelkező, speciális és nagy tapasztalatú szakértőket, titkosszolgálati módszereket és eszközöket valamint jelentős ráfordítást igényel rövid, közép és hosszútávon is;
- az ügyek megfelelő feldolgozása hónapokat, sőt éveket is igénybe vehet;
- nemzetközi együttműködést igényelnek;
- előrejelző és megelőző szervezést igényel az ország biztonsága, ami hatékony valamint széleskörű információszerezést, feldolgozást, hasznosítást kíván;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok egymás közötti, a magyar védelmi struktúrán belüli, valamint a nemzetközi munkamegosztásban résztvevőkkel kapcsolatos viszonyában is az egyik legfontosabb szempont a belátható és a kevésbé belátható biztonsági kihívásoknak, valamint ezek prognosztizálható, dinamikus változá-

sainak megfelelő, igen rugalmasan, gyorsan továbbá jól szervezhető, reagáló, operatív működés, együttműködés minden érintett szervezettel és azok munkatársaival;

- a kihívások, veszélyforrások hatásainak utókezelése helyett a megelőzésre kell a hangsúlyt fektetni, ami elsősorban a nemzetbiztonsági szolgálatokkal érhető el legcélszerűbben.

A HÍRSZERZÉS, FELDERÍTÉS KETTŐS CÉLJA, SZEREPE A MEGELŐZÉSBEN, AZ ELLENŐRZÉSBEN: VÉDELMI ÉS ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSI

A rendszerelvű világban, a nemzetközi szövetségekben folyó együttműködésekben, a nemzetállamokban, a cégekben, intézményekben, a családokban, az egyes emberek életében zajló folyamatok, események nagy része általában kiszámítható, tervezhető. Viszont van a folyamatoknak, eseményeknek egy kisebb, de közel sem elhanyagolható része, amelyeknek a kimenetele, végeredménye többváltozós vagy teljesen bizonytalan. Tudjuk, hogy a különböző rendszerek számára a *stabilitás, az egyensúly, a kiszámíthatóság, a biztonság* igen fontos, mivel ez jelentheti az *életképességet, a működőképességet, az eredményességet*. A folyamatok, tevékenységek, események prognosztizálhatóságának egyetlen eszköze a megfelelő *megelőzés, a biztonsági ellenőrzés*. A megelőzés, előkészítés és ellenőrzés a megfelelő információkon és ezek megfelelő feldolgozásán alapul. Az információkhoz pedig az információ észlelés-gyűjtés-szerzés, a hírszerzés, illetve felderítés segítségével lehet hozzájutni.

A titkosszolgálati tevékenységnek, és ezen belül a hírszerzésnek illetve a felderítésnek a szerepe, célja, végeredménye kettős. Egyrészt *védelmi*, másrészt *érdekérvényesítési*.

Ezt a kettős szerepet, célt a magyar nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvénynek az Információs Hivatal tevékenységéről szóló egyik pontja is jól példázza: „*megszerzi, elemzi, értékeli és továbbítja a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű, a nemzet biztonsága érdekében hasznosítható információkat, továbbá a Magyar Köztársaság érdekeinek érvényesítését szolgáló tevékenységet folytat*”. A tevékenység első része védelemről, míg az utolsó mondatrész már érdekérvényesítésről szól.

AZ EU ORSZÁGOK NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATAINAK FELADATRENDSZERE, SZERVEZETI SAJÁTOSSÁGAI, A KÖZELMŰLTRA ÉS A JÖVŐRE JELLEMZŐ VÁLSÁGREAGÁLÓ ILLETVE BÉKETÁMOGATÓ MŰVELETEK

Az EU szerepéről, céljáról és működéséről a 2007. december 01-jén aláírt, az Európai Unióról illetve annak működéséről szóló Lisszaboni Szerződés nyújt hiteles valamint teljes körű információt, melyből az alábbiak jellemzik az EU közös kül-, biztonság- és védelempolitikáját szolgáló vonatkozásokat, összefüggéseket, területeket. *Ezek kizárólag a hírszerzés, felderítés, információszerzés-feldolgozás támogatásával működtethetők megfelelően* [10].

A felderítés területén az EU alapvetően a tagállamaira, a NATO-ra, az ENSZ-re, az EBESZ-re támaszkodik. Az Egyesített Helyzetelemző Központja (Joint Situation Centre – SITCEN) gyűjti a felderítési adatokat. A titkárság elkészíti az értékeléseket, jelentést készít a főtitkárnak vagy a főképviselőnek. Az EU Műhold Központnak is (EU Satellite Centre – SATCEN) adhat rendelkezést adatok gyűjtésére a főtitkár, illetve a Politikai és Biztonsági Bizottság dönthet bizottság (fact-finding mission) helyszínre küldéséről, ami az EU sajátos információszerzési módszere [11].

Az EU Katonai Törzs (EU Military Staff – EUMS) alárendeltségében lévő hírszerző osztály elemzi a válságkörzeteket. Az elemzések fő iránya politikai és humanitárius természetű. Kiemelten foglalkozik az osztály azokkal a térségekkel, ahol az EU válságkezelési műveletet hajt végre, vagy arra készül fel. Az osztály munkáját a SITCEN és a SATCEN támogatja. A NATO-hoz hasonlóan az EU sem rendelkezik önálló hírszerző eszközökkel és szervezettekkel, így elsősorban a tagállamok által szolgáltatott információkra támaszkodik.

Az EU különleges képviselője (European Union Special Representative – EUSR) a válságműveletekben a konfliktus térségbe utazik, és ott az előre meghatározott szempontok alapján elsősorban politikai természetű adatgyűjtést folytat, illetve előkészíti az erők küldését.

Az EU a válságkörzetekben minél előbb képviselőt felállítására törekszik, amelynek feladata a szervezet központjának információkkal történő ellátása.

A katonai (rendőri) műveletek során a válságkörzetben tevékenykedő erők S2, G2, J2 törzseket működtetnek, amelyek helyszíni információkkal járulnak hozzá a misszió felderítő tevékenységéhez. Ugyancsak felderítő törzs működik a műveletet irányító parancsnokság (OHQ) keretében is.

Az EU-t információk átadásával segítik: az ENSZ, a NATO, az EBESZ, az Európa Tanács, nem kormányzati szervezetek (NGO-k), a nem EU-tag NATO-országok, illetve a partnerországok (pl.: Oroszország). A partnerországok összekötőket működtetnek az EU mellett.

A SITCEN és SATCEN adatszolgáltató tevékenységet folytat. A SITCEN az információkat a főtitkárnak (főképviseelőnek), illetve a válságkezelésben érintett Politikai és Biztonsági Bizottságnak (Political and Security Committee – PSC) és az EU Katonai Törzsnek jelenti. A felsorolt személy illetve szervezetek külön hírigényt is szabhatnak.

Az EU katonai képességeinek kialakítása még nem fejeződött be. Az integrált hírszerzési rendszer egyelőre még nem működik. A HUMINT (a személyek által végzett felderítés) -képességek fejlődnek, de még nem érték el a megfelelő szintet, a technikai hírszerzési képességek pedig hadászati szinten adóttak, a hadműveleti-harcászati szint komoly fejlesztésre szorul. Az EU egyelőre nem rendelkezik saját SIGINT (technikai eszközökkel végzett felderítés)-képességgel, növelnie kellene lehetőségeit pilóta nélküli felderítő repülőgépek, korai előrejelző AWACS repülőgépek rendszerbe állításával, valamint HUMINT és SIGINT képességek kialakításával.

Ahhoz, hogy Európa egyenrangú partnere legyen az Egyesült Államoknak, be kell fejeznie belső jogharmonizációját, majd arra alapozva a hírszerzési mechanizmusának kiépítését.

A válságkezelő képesség fejlesztéséhez a jelenleginél hatékonyabb felderítésre van szükség azokban a körzetekben, ahol az EU-erők működnek.

A VÁLSÁGOK ELŐREJELZÉSE

A nemzetközi biztonsági szervezetek feladata a válságműveletek elindításáig a korai előrejelzés, a stratégiai értékelés, a stratégiai tervezés és kommunikáció, a készenléti idők és elkötelezettségi szintek rögzítése, a jogi kérdések tisztázása, kutatás és információcsere.

A válságreagáló műveletek végrehajtásához lényeges feladat a válság előrejelzése. Ez a nemzetközi szervezetek egyes tagállamai számára a hírszerzés, a felderítés teljes rendszerének alkalmazását, a válságövezet politikai, gazdasági és más jellemzőiről szóló információ megszerzését jelenti.

A felderítéssel szemben a válság előrejelzése során a következő követelményeket kell támasztani:

- segítse a döntéshozókat a direktívák kialakításában;
- határozza meg a válságreagáló művelet végrehajtásának politikai, katonai kockázatait;
- az összes lehetséges adatot, információt adja meg a műveletekben részt vevő erők felkészítéséhez, az erők és eszközök megóvásának legteljesebb lehetőségéhez;
- a szembenálló felekről adjon információkat a sikeres szétválasztáshoz és a tűzszüneti feltételek megteremtéséhez;
- a saját csapatok védelme érdekében különösen fontos, hogy az összes lehetséges információt szerezz be, azokat folyamatosan értékelje és továbbítsa a felhasználókhoz és a döntéshozókhoz.

A VÁLSÁG IDŐSZAKOKHOZ KAPCSOLÓDÓ KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI TEVÉKENYSÉG [12]

A válságkezelést megelőző katonai nemzetbiztonsági tevékenység célja az adott térség, ország, válság kialakulásának fokozott figyelemmel kísérésére, és a konkrét válság kialakulása feltételeinek meghatározása.

Követni kell a válság kialakulását eredményező folyamatokat. Ezáltal lehetségessé válik a válság elmélyülését akadályozó, vagy a békés megoldást célzó tevékenységi formák meghatározása, megoldási javaslatokat felterjesztése.

A fegyveres válságkezelésre vonatkozó döntést követően a hírszerzés a műveleti feladatokra irányul. Kettéválik a hadászati és műveleti szintű katonai felderítés. Kialakítják a műveleti parancsnoknak alárendelt J2 törzset, valamint az azt támogató nemzeti hírszerző sejt (NIC) rendszerét. A műveleti térségben a felderítés nagyobb szerepet kap, a felderítő erőket kijelölik és felkészítik [13].

A NIC olyan nemzeti katonai elem, amely egy adott művelet valamely szintű parancsnoksága mellé rendelve, földrajzilag is ott elhelyezve, a felderítő törzssel szorosan együttműködve hajtja végre nemzeti felderítési feladatait, más szóval összekötő kapcsolatot képez a nemzeti illetve a szövetséges vagy koalíciós felderítő struktúrák között. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a hadszíntéri J2 szervezet feladata a korai figyelmeztetés és riasztás, hogy a parancsnokok képesek legyenek a megfelelő készségi fok elrendelésére [14].

Hadászati szinten a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok az alábbi forrásokból és módszerekkel hajtják végre feladataikat: OSINT (nyílt forrású adatszerzés); diplomáciai források; HUMINT források (humán hírszerzés); IMINT (képfelderítés); SIGINT (technikai felderítés); MASINT (technikai jelfelderítés).

Műveleti, harcászati szinten: HUMINT; technikai eszközök (SIGINT, IMINT); különleges erők; járőrözés, megfigyelő ponton ellátott szolgálat, ellenőrző-áteresztő pont, összekötők stb.

Az OSINT egy erre a célra kialakított, és speciálisan felkészített állomány, amely a megfelelő technikai eszközökkel ellátva, a szükséges munkamódszereket alkalmazva a rendelkezésre álló nyílt forrásokból szerez adatokat.

A HUMINT-ban (személyek által végzett felderítés), a nemzetbiztonsági tevékenység kereteiben a NIC-ekben, illetve koalíciós törzsekben feladatot teljesítő felderítő állomány mellett, a nem felderítő (hírszerző állomány) is részt vesz. A HUMINT előnyei:

- képes az egyes helyzetek megítélésére;
- ellenséges szándékok előrejelzésére;
- adatszerzéssel hozzájárul a kontingens biztonságához;
- helyi szinten felfedi a politikai, gazdasági, katonai élet kulcsszereplőinek viszonyát;
- jelezheti a saját (szövetséges) erők elleni ellenséges HUMINT tevékenységet.

A HUMINT erők tevékenységének szempontjából lényeges, hogy a polgári-katonai kapcsolatok (CIMIC, Civilian and Military Communication) és a lélektani műveletek (PSYOPS, Psychological Operations) erőivel, valamint a különböző állami szervezeteknél működő összekötő tisztekkel, továbbá a humanitárius és segélyszervezetek (NGO, Non Governmental Organizations) embereivel szoros kapcsolatokat alakítsanak ki, és tartsanak fenn. A személyek által végzett felderítés talán a legfontosabb és legmegbízhatóbb információkat szolgáltató felderítési típus. Az ilyen felderítést végző személyek magas színvonalú képzettsége továbbá tudása, valamint azon lehetősége, hogy rövid idő alatt képesek a megszerzett információk ellenőrzésére, és a végbement változások megállapítására, növeli e felderítési típus értékét.

A SIGINT— technikai eszközökkel végzett — felderítés fontos információk megszerzését teszi lehetővé, amelyeket az ellenség híradási rendszereinek és elektronikai eszközeinek valamint az ellenség légi (űr-), föld- (víz-) felzíni és föld- (víz-) alatti kísérleti illetve rendszeresített rádióelektronikai eszközei által kibocsátott elektromágneses jelek mérése, elemzése alapján végeznek az erre hivatott alakulatok.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK

Megállapítható, hogy napjaink titkosszolgálatai a korábbinál nyitottabb környezetben, megváltozott szövetségi viszonyok között, szerteágazó biztonsági kihívásokhoz igazodva végzik munkájukat. Deklarálható, hogy a biztonság legfontosabb pillére a hírszerzés-felderítés illetve információ szerzés-feldolgozás-hasznosítás.

Az eredményes feladat-végrehajtás érdekében a titkosszolgálatok folyamatosan korszerűsítik szervezetüket és munkamódszereiket, széleskörűen alkalmazzák a technológiai fejlődés vívmányait, továbbá alkalmazkodnak a gyorsan változó környezethez. A transznacionális fenyegetések felderítése és elhárítása érdekében korábbi elszigeteltségüket feladva szorosan együttműködnek bel- és külföldi partnereikkel egyaránt, miközben kezdik felismerni a szövetségen belüli munkamegosztás szükségességét.

A szolgáltató állam illetve a szolgáltató kormány feladata az állampolgárai számára a mindenkori és belátható kockázatoknak megfelelő biztonsági, védelmi szolgáltatás nyújtása! Emiatt prognosztizálható, hogy a szolgálatok belső hatékonyságnövelő intézkedései nem biztosítják az elégséges megoldást csak a szükségeset, ami nem felel meg az állampolgári biztonsági szinten tartásának sem. Le lehet vezetni az ésszerű és célszerű védelmi igényeket az elmúlt, közel húsz évben az ország nemzetközi illetve belföldi környezetében, a jelentősen megváltozott, és folyamatában is dinamikusan változó szerkezetű valamint súlyozású biztonsági kockázatokból. Ebből következik, hogy a jelenlegi valamint a belátható biztonsági kihívások, a szakosodások, a szervezés, a ráfordítás, a védelmi hatékonyság oldaláról az igen szoros, gyors együttműködést, összefogást igénylik. Ennek legcélszerűbben a teljes magyar védelmi struktúra felülvizsgálatán alapuló, azt követő, új védelmi minisztérium (esetleg csak koordinációs hatáskörrel) felelhetne meg, ahol az összevont védelmi szakágak (fegyveres erő és rendvédelmi szervek) arányait a jelenlegi továbbá a várható kihívásokhoz alakítják, majd a mindenkori védelmi igényeknek, szükségleteknek megfelelően, adott keretek között és formában rugalmasan változtathatják. Az összevont szervezetek szoros, gyors, rugalmas biztonsági és védelmi együttműködése, projekt szemléletű illetve team jellegű munkája, gazdasági és technikai ellátása, irányítási, szervezési, költséghatékonysági szempontból jelentősen ésszerűsödne, mindamellett, hogy az ország számára a védelmi költségvetési rész hatékonysága, akár annak növelése nélkül is jelentősen megnőne.

Az anyagban foglaltak megalapozzák és megindokolják azt, hogy — a nemzet védelemében továbbá az érdekérvényesítésében — egyedül az az életképes nemzetközi szövetség illetve nemzetállam, amely — a világban végbemenő változásokkal együtt fejlődve — érvényesíti megelőző információ-észlelési, -szerzési, -tárolási, -rendszerzési, -feldolgozási, -elemzési és -hasznosítási tevékenységét. Ebbe beleértve a nyílt és a nem nyílt információ-szerzést is. Klasszikus értelemben ez a komplex feladata a hírszerzésnek illetve a felderítésnek, melynek működését, eredményességét meghatározza a korszerű nemzetközi illetve nemzeti szemlélet és szándék, a jogi szabályozás, a szervezés, az irányítás, a kormányzat igényessége, hasznosítási készsége.

Egy nemzet biztonságához a kollektív biztonsági szervezetekkel (ENSZ, NATO, EU, EBESZ) való együttműködés alapvető feltétele a megfelelő nemzeti önvédelem. Kockázatos, ha a nemzeti önvédelem teljesen feloldódik a nemzetközi együttműködés eufóriájában, mivel a legjobb nemzetközi kapcsolatok is folyamatos változásban vannak és teljes érdekazonosság sem létezik.

Kulcsszavak: biztonság, titkosszolgálatok, nemzetbiztonság, hírszerzés, felderítés, elhárítás, EU, NATO, válság-reagálás, békétámogatás, információkezelés

Keywords: secret services, national security, intelligence, reconnaissance, counter intelligence, European Union, NATO, security, crisis management, peace-keeping, information management.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] SZTERNÁK György: *Gondolatok a hadtudományi kutatásról.*
- [2] *Magyar Hadtudományi Lexikon*
- [3] *Magyar Hadtudományi Lexikon*
- [4] VÁRHALMI Miklós: *Szabadság és Biztonság* (www.varhalmi.hu)
- [5] RESPERGER István: *Kockázatok, kihívások és fenyegetések a XXI. században.*
- [6] MOLNÁR László: *Az információs társadalom felé.*
- [7] CASTELLS, M.: 1997 = *Manuel Castells: The Information Age, II.k.* Oxford, Blackwell

- [8] CSORBA József: *A globalizáció az információs társadalommal kapcsolatos információtudományos gondolkodásban.*
- [9] VÁRHALMI Miklós: *A magyar Nemzetbiztonsági Szolgálatokról másként és mindenkinek.* 2002, NOVISSIMA
- [10] *Az Európai Unióról szóló, Lisszaboni Szerződés* (2007.12.13.)
- [11] KIS-BENEDEK József: *A válságkezelő műveletek és a felderítés.* -Bp.: MK KFH., =Felderítő Szemle II. évfolyam 4. szám;
2003. november
- [12] HORVÁTH Pál: *A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe, feladatai a válságkezelő műveletek során.*
-Bp.: ZMNE, 2007. (doktori (PhD) értekezés)
- [13] TÓTH András: *A válságkezelő műveletek felderítő támogatása.* -Bp.: MK KFH., =Felderítő Szemle II. évfolyam 4. szám,
2003. november
- [14] KŐSZEGVÁRI Tibor: *A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban.* Bp.: MHTT., =Hadtudomány
2005/3, 2005. szeptember

TÓTH János

A KÜLÖNLEGES HELYZETEKRE VALÓ FELKÉSZÍTÉS PEDAGÓGIÁJA

A KATONAI VEZETÉS PEDAGÓGIAI KÉRDÉSEI

QUESTIONS OF PEDAGOGY BEHIND MILITARY LEADERSHIP

Magyarország 2004. november 3-án végleg szakított egy 136 éves tradícióval: békeidőben megszüntette a sorozás intézményét, áttért a hivatásos és szerződéses katonákból álló haderőre. Ezzel a Magyar Honvédség történetének több évtizedes viszontagságos szakasza zárult le. 2004 novemberében az utolsó sorkatona is elhagyta a laktanyákat, a magyar haderő sikeresen áttért az önkéntes rendszerre, megkezdődött, és jó ütemben halad a haderő professzionális jellegének kialakítása.

Szükségtelen hosszasan bizonygatni az eljárók valamint alárendeltek közötti pozitív személyközi kapcsolatok jelentőségét.

Általánosságban megfogalmazható, hogy a nevelés az a tevékenység, mellyel valakik úgy kívánnak hatni másokra, hogy azok optimálisan fejlődjenek, megerősödjenek abban, amit parancsnokaik, előjáróik kívánatosnak tartanak. Ez a definíció nyitva hagyja a konkrétabb meghatározásokat: Kik nevelhetnek? Mit nevelhetnek? De minden kérdést meg kell előznie egy alapkérdésnek: nevelhető-e egyáltalán az ember? (Szelei, 2005)

It is unnecessary to assert the significance of positive relationship between magistrates and subordinates.

Generally, it is safe to assume, that overall education is the necessary way to optimal development in order to learn to accept the desired ways of commanders, magistrates. This definition leads to the more concrete questions: Who are ONEs to educate? What should they teach? But first of all, the most important question: Is mankind educateable at all? (Szelei, 2005)

A tapasztalatok alapján valószínűsíthetjük, hogy jó érzelmi közérzet hiányában a beosztott katona nem azonosul élethelyzetével és az ilyen környezetben folytatott szolgálati tevékenységekkel sem. Ennek következtében — sokszor talán nem is tudatosan — ellenáll a parancsnokok által közvetített nevelő hatásoknak, követelményeknek; ellenérdekeltté válik a kiképzési-nevelési tevékenységgel, de gyakran a katonai szolgálattal szemben is.

A történelem során a leendő tiszteket, vezetőket valamilyen formában és módon, a tudatosság különböző fokán, ilyen vagy olyan eredménnyel mindig nevelésben részesítették.

AZ EMBER NEVELHETŐSÉGE

Meddig nevelhető az ember? Tudunk-e — ilyen értelemben — még valamit kezdeni, a ránk bízott fiatal tisztekkel, hallgatókkal, a szerződéses állományal?

Freud ugyan azt vallotta, hogy az egyén fejlődésében a kora kisgyermekkorai élmények a döntőek, a nevelhetőség a nemi ösztön kitörése után lényegében megszűnik.

A második kérdés még inkább nyitott. A permanens nevelés és az egész életen át tartó tanulás a 20. század második felében nemcsak buzdító jelszóvá vált, hanem a gyakorlatban is igazolta létjogát. Mindamellett az idősebb felnőttek személyiségalkulásának befejezettsége (és végső stádiumban a személyiség leépülése) cáfolhatatlan ténynek látszik. Az állatvilágban létezik ivadékgondozás, de nincs nevelés, az állatfajoknak és egyedeknek van

történetük, de nincs történelmük. Hogy az embernek egyáltalán van történelme az nagyrészt annak köszönhető, hogy az emberi nemzedékek neveléssel — az elért szinten — adják tovább megőrzött tudásukat, történetüket és jelenüket.

Kérdés, hogy a nevelés ez által beteljesít-e valamilyen evolúciót; előbbre viszi-e a nevelés az emberiséget?

A nevelők az új nemzedékek tagjait programszerűen bevezetik az — átfogó értelemben vett — kultúrába. Például George F. Kneller megfogalmazása szerint „szakmai szóhasználatban” (mely eltér az egyén értelmére, jellemére, fizikai képességeire formálón ható, minden cselekvést és tapasztalatot nevelésnek tekintő szélesebb értelmezéstől), a nevelés az a folyamat, „amellyel a társadalom – intézményes közvetítéssel tudatosan átszarmaztatja a felhalmozott kulturális örökséget (tudást, értékeket, készségeket) a fiatal, felnövekvő nemzedéknek”.

NEVELŐK, KIKÉPZŐK SZEREPE A SZEMÉLYISÉG FORMÁLÁSÁBAN

A rendszerváltás után megindult a Magyar Honvédség átszervezése, működésének demokratizálása, a hivatásos állomány képzési rendszerének átalakítása, végső soron az önkéntes haderőre való áttérés folyamata. Mindezek a hatások teremtették meg az igényt: vizsgáljuk meg, milyen örömei, nehézségei vannak egy parancsnokjelöltnek akkor, amikor szembekerül az első parancsnoki kihívásokkal; hogyan tudja ebben a helyzetben mozgószítani, motiválni alárendeltjeit. S vajon azok mennyire fogadják el a parancsokat, feladatokat, utasításokat, melyeket a hallgatók szabnak nekik. „Főképpen az motivált bennünket, hogy feltárjuk: milyen módszertani segítséget tudunk nyújtani mi, pedagógusok ahhoz, hogy a leendő katonai vezetőket eredményesen felkészítsük a katonai hivatásra.

Az embert csak az készletti tartósan tevékenységre, aminek számára személyes jelentősége van. A beosztottak megismeréséhez és formálásához tehát egyaránt elengedhetetlen a motivációik elmélyült ismerete. Az egyén motivációja azonban nem magától jön létre, hanem a különböző benyomások hatására formálódik. A motívum különböző viselkedési formák beindítására és fenntartására irányuló energia, amelyet valamilyen külső vagy belső hatás aktivizálhat. Ha ez a hatás kívülről jön (ilyen egyébként a parancsnok motiváló hatása is), akkor is azt befolyásoljuk, hogy a motívum az adott viselkedést irányító készletként működjön.” (Szelei, Bárdos, 2006)

A szerződéses katonák motivált viselkedésének alakulásában alapvető szerepe van a munkahelyi környezetnek, légkörnek, a parancsnoknak. A motiváció a tevékenység folyamatában, foglalkozások, gyakorlatok során alakul, amelyet a parancsnokok céltudatosan fejleszthetnek, módosíthatnak.

Szükségtelen hosszasan bizonygatni az előjárók és alárendeltek közötti pozitív személyközi kapcsolatok jelentőségét. A tapasztalatok alapján valószínűsíthető, hogy jó érzelmi közérzet hiányában a beosztott nem azonosul élethelyzetével, és az ilyen környezetben folytatott szolgálati tevékenységekkel sem. Ennek következtében — sokszor talán nem is tudatosan — ellenáll a parancsnokok által közvetített nevelő hatásoknak, követelményeknek; ellenérdeklődé válik a kiképzési-nevelési tevékenységgel, de gyakran a katonai szolgálattal szemben is.

A jövő parancsnoki, vezetői állományának, ha humánus, emberközpontú vezetővé akar válni, számolnia kell a beosztottak véleményével, individuumaival. A parancsnok vezetői tekintélyét valójában egy sor emberi és pedagógiai kvalitás, társadalmilag-jogilag biztosított fölérendeltségi helyzet biztosítja, melyhez hozzá kell számítanunk a parancsnokok, nevelők, tanárok általános megbecsültségét a neveltek közvetlen társadalmi környezetében. Életkorával ma már nem szerezhet tekintélyt a parancsnok, a nevelő, a tanár, mivel a tapasztaltság és a nagyobb érettség nemcsak veszített értékéből, hanem gyakorta az ódivatúság, az elmaradottság minősítéseivel jár együtt.

„A hazai és a nemzetközi követelmények egyre erőteljesebben jelzik, hogy a korszerű pedagógiai és pszichológiai ismeretek elengedhetetlen sikertényezői a parancsnoki munkának. A NATO-hoz való csatlakozás is újabb kihívásokat fogalmazott meg, különös tekintettel a szerződéses katonai szolgálatot teljesítőkkal való speciális bánásmód tekintetében.” (Kovács, Szelei, 2003)

A 90-es évek biztonsági kockázatelemzései megállapították, hogy az országot nem fenyegeti olyan fegyveres konfliktus, amely elérné a háborús küszöb méretét, ezért lehetővé vált a korábbi, öröklött katonai struktúrák lebontása, a katonai szervezetek számának és létszámának csökkentése, területi elhelyezésének átrendezése, vezetésének korszerűsítése.

A társadalom demokratikus átalakulásának előrehaladtával, intézményrendszerének megszilárdulásával lehetővé és szükségessé vált a nemzetközi együttműködésünk újragondolása. Az ország vezetése már a 90-es évek elején deklarálta euro-atlanti integrációs törekvéseinket, az ország csatlakozási szándékát a NATO illetve az Európai Unió szervezetéhez. E folyamat egyik első lépése a NATO Partnerség a Békéért (PfP) kezdeményezésben való részvétel volt 1994-ben, amelynek keretében a Magyar Honvédség közös gyakorlatokon illetve béketeremtő műveletekben (IFOR, SFOR) felkészült a NATO-eljárások alkalmazására, végső soron a NATO-tagságra.

A NATO- (PfP-, 1994) együttműködésbe való bekapcsolódás felgyorsította az euro-atlanti értékrend befogadását, az angolszász katonai kultúra elterjedését, adaptációját, továbbá a szövetség katonai szervezetéhez való csatlakozás szakmai megalapozottságát. Magyarország NATO-tagként a korábbi lehetőségeihez képest lényegesen fontosabb tényező lett a globális konfliktusok kezelésében is. A NATO-hoz történt csatlakozás hazánk számára a biztonsági garanciák és kötelezettségek új dimenzióját nyitotta meg, ami többek között a haderő minőségi átalakításának szükségességét is előrevetítette. (Varga, 2006)

A hadsereg képzési rendszere meglehetősen összetett, szerteágazó és nagyon sajátos. Ebben a rendszerben a néhány napos tanfolyamtól kezdve, a doktori (PhD-) képzésig minden megtalálható, beleértve a tömeges idegen nyelvi-oktatást is. Egy időben több ezer fő vesz részt valamilyen szintű oktatásban.

A hadseregben folyó különböző képzésben résztvevők között a 18 évestől az 50 évesig több korosztály található, ebből adódóan megjelenik a felnőttképzés teljes problematikája.

A parancsnoki, katonai vezetői munka az általános vezetői tevékenységtől eltér abban, hogy a meghatározott hierarchiában, korlátozott struktúrában megszabott feltételek között kell tevékenykedni, a parancsnok ezt nem változtathatja meg, de az eredményességért felelősséggel tartozik. A részcélok kitűzésekor is egy felsőbb szinten alapvetően meghatározott feladatrendszerben gondolkodhat, a végrehajtó személyi állomány is adott. Vezetői tevékenysége tehát elsősorban a gondjaira bízott szervezet működtetését jelenti.

Döntéseiben számtalan tényező korlátozza. Mindenekelőtt maga a feladat, a célkitűzések, amelyek megvalósításáért személyes felelősséggel tartozik. Befolyásolják az aktuális előjárói elvárások, de a beosztottjai érdekei és elvárásai is. Korlátokat szabnak a végrehajtás feltételei és körülményei, a különböző írott illetve íratlan normák, de döntéseit befolyásolják az alárendelt szervezet képességei valamint lehetőségei is. Bármelyik befolyásoló tényezőt sérti meg döntésével, azonnal előtérbe kerül a személyes felelősség.

Még napjaink katonai vezetését is foglalkoztatja az a *dilemma*, ami a szervezés- és vezetésstudomány egész történetében végighúzódik, hogy vajon mi igazából a *vezetői hatékonyság* megvalósításának eredményes útja?

Az egyik lehetőség a szervezetet és az embert egyaránt eltárgyasító, szinte csak eszköznek tekintő *racionális, bürokratikus elvekre épülő modell*, annak enyhébb illetve merevebb változataival. A másik lehetőség a *humanisztikus modell*, amely kiemelt jelentőséget tulajdonít az interperszonális kapcsolatoknak, a tevékenységgel összefüggő emocionális, motivációs jellemzőknek. Természetesen ismerjük a vezetési stílusok másfajta felosztását is, például a pszichológiában és a pedagógiában inkább elfogadott *autokratikus*, „laissez-faire, laissez passer” (vagy közömbös) és *demokratikus stílust*.

Könnyű lenne azt mondani, hogy egyértelműen a humanisztikus vezetési modell és a demokratikus vezetési stílus a célravezető. A hadtudomány valamint a gyakorlati tapasztalat azonban egyaránt azt mutatja, hogy ezek — bár bizonyos helyzetekben nem nélkülözhetők — *nem alkalmazhatóak korlátlanul* a katonai tevékenységben. Harchelyzetben, illetve az arra történő felkészülés során *van létjogosultsága* a racionalis, bürokratikus modellnek, és az autokratikus vezetési stílusnak.

A vezetés hatékonyságát jelentősen befolyásolja, hogy az alkalmazott módszerek, a vezetők személyisége, emberi magatartása mennyire kelt a személyi állományban biztonságérzetet. A szakértelem és a humánus az, ami a véleményalkotást elsődlegesen befolyásolja. Ha a katonai vezető a kritikus környezet számára e két jellemző mentén „hiteles” személyiségnek tűnik, akkor kialakulhat a bizalom érzése iránta, és ez a biztonságérzet alapja lehet.

Egyértelműen törekedni kell a bizalom és a biztonságérzet kialakítására, mert e nélkül állandósul a „lobbyszás”, az érdekek ütköztetése, a bizalmatlanság, a személyes teljesítmény visszafogása, ami végső soron az adott szervezet teljesítőképességének stagnálásához vezet.

A bizalomnak, mint alapvető szükségletnek a beosztottak vezetésében kiemelt szerepe van. A vezetés iránti bizalom a vezetettekben olyan *magasabb rendű motívumok*, késztetések kialakulását segíti elő, mint a csoporthoz tartozás érzése, az önbecsülés és elismerés iránti szükséglet, amely a hatékony tevékenység eredményes belső ösztönzője lehet.

A korszerű katonai vezetéselméletben a legfontosabb feladat a *problémamegoldás* továbbá a *döntés kérdése*. A döntéseket a parancsnok hozza, tehát ő a döntéshozó.

A katonai döntéshozó olyan személy, akinek szinte egyetlen pillanat alatt kell választania, igent vagy nemet mondania, jobbat vagy balt, hogy mikor veti harcba csapatait, mikor ad tűzparancsot, merre halad, melyik útra lép. A döntési problémát azok a cselekvések vagy választási lehetőségek adják, amelyek közül egyet ki kell választania. Természetesen ezeknek a cselekvéseknek a lehetséges eredményei vagy kudarcai, következményei, bizonytalansága vagy feltételes valószínűsége determinálja a problémát, illetve a megoldás további lehetőségeit. (Holló, 2005)

A megoldást, amelyet a döntéshozó önmagában elfogad, befolyásolja saját attitűdje, normái, szokásai, értékítélete, műveltsége, információi, stb. A katonai döntés egy komplex folyamat, amely tartalmazza a feltárás és az elemzés fázisait, amely megelőzi a döntés végső pillanatát, a konklúziókat, továbbá az ezt követő értékelési folyamatot is magába foglalja.

A parancsnoknak fel kell készülnie arra, hogy választ kapjon, vagy adjon, hogy mi a probléma, hogy milyen alternatívák vannak, s figyelemmel kell kísérnie a döntések végrehajtását.

A katonai feladat-végrehajtás, vagy problémamegoldás szigorúan szabályozott, és az úgynevezett parancsnoki munkák sorrendjében szabályzatban rögzített, irányított, monolit rendszerű.

AJÁNLÁSOK A PARANCSNOKOK SZÁMÁRA

Végezetül a parancsnoki állomány számára néhány motivációval kapcsolatos tanács megfogalmazása annak érdekében, hogy kiképzőmunkájukat sikeresebbé és még hatékonyabbá tegyék.

A MONOTÓNIA KERÜLÉSÉNEK SZÜKSÉGLETE

Azt jelenti, hogy a beosztottak nem jól tűrik az azonos, ismétlődő tevékenységet, a gépies műveleteket. Ilyen esetben frusztrált állapotba kerülnek. Ezt az állapotot nevezzük unalomnak.

Az ilyen frusztrált állapotot a katonák legtöbbször úgy próbálják megszüntetni, hogy önmaguk szórakoztatására, az unalom megszüntetésére nem gondolják át, mit tesznek. Ebből lesznek gyakran a durva heccelődések, esetleg megalázó ugratások. Ezek az akciók tulajdonképpen a monotónia, az unalom elűzésének színvonalatlan, kapcsolatromboló pótlékai. De mit tudunk ez ellen tenni?

Természetesen elejét kell venni az unalomnak, meg kell törni az életvitel, a katonai tevékenységek monotóniáját. Ez azonban nem érhető el úgy, ha értelmetlen, erőltetett vagy megalázó feladatokat adunk a beosztottaknak. Az ilyen feladat csak tovább rontaná az egymás közötti kapcsolatokat. Ehelyett, ha azt tapasztaljuk, hogy a kiképzés során a feladat végzése kezd monotonná válni, magát a feladathelyzetet kell variálnunk, változatossá tennünk. Erre számos jó módszer kínálkozik. Például tanteremből a szabadba tesszük át a foglalkozás színterét, vagy fordítva. (Természetesen, ha a feltételek erre adottak.) Más módszereket is használhatunk saját hatáskörünkben. Változtathatunk például a katonai tevékenységek szervezeti formáin: az egyéni feladatvégzést kiscsoportos változattal cserélhetjük fel, vagy fordítva. Ezzel nemcsak a monoton tevékenységet törjük meg, de a hatékonyságot is fokozni tudjuk.

Általános pedagógiai törvényszerűség, hogy az összetett katonai tevékenység, minél több alkotó jellegű elemet, próbálkozási és variációs lehetőséget tartalmaz, minél intenzívebb értelmi erőfeszítést kíván, annál kevésbé válik

az unalom forrásává, annál kevésbé gerjeszt agresszív, kapcsolattromboló magatartást a parancsnok és beosztott állomány között.

Feladatunk, hogy a beosztottainkat minél gyorsabban és minél alaposabban ellássuk az új életformára vonatkozó szükséges információkkal, s így bizonytalanságukat megszüntessük. Ezzel párhuzamosan természetesen nélkülözhetetlen a katonák biztonságérzetének oly módon való megerősítése, hogy megismertetjük velük kötelezettségeik mellett jogait, valamint azokat a fórumokat és lehetőségeket, amelyek érdekeik védelmére szolgálnak.

„A pozitív élet- és feladathelyzetben a szerződéses katonák hozzáállása, motiváltsága hatékonyabbá tehető, melynek következtében nem kis mértékben növelhető a hallgatói állomány sikerélmény érzése is.” (Szelei, Bárdos, 2006)

Kulcsszavak: pedagógia, különleges helyzetek, felkészítés

Keywords: pedagogy, special situations, preparations

FELHASZNÁLT IRODALOM

HOLLÓ József (2005): *A III. Országos Neveléstudományi Konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata*. Bp., 2005.

KOVÁCS András, SZELEI Ildikó (2003): *Módszertani továbbképzések tapasztalatai a csapatoknál*. -In: Bolyai Szemle, 2003. 4. szám (Forrás: <http://193.224.76.4/download/bjkmk/bsz/bszemle2003/oktnev120401.html>, letöltés ideje: 2008. 12. 19.)

SZELEI Ildikó, BÁRDOS László (2006): *A parancsnokjelöltek első „szárnybontogatásai”*. -In: Humán Szemle, 2006. 1. szám (Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/human_szemle/a_parancsnokjeltek_els letöltés ideje: 2008. 12. 16.)

SZELEI Ildikó (2005): *A nevelés paradigmái*. -In: Humán Szemle, 2005. 4. szám (Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/human_szemle/a_neveles_paradigmái letöltés ideje: 2008. 12. 17.)

VARGA József (2006): *Az önkéntes haderő első évfordulóján*. -In: Új Honvédségi Szemle, 2006. január, LX. évf. 1. szám -pp. 8–14.

HEGEDŰS Henrik

A BIZTONSÁG FOGALMÁNAK TÁGABB ÉS SZŰKEBB ÉRTELMEZÉSE, A HUMÁNBIZTONSÁG, AVAGY EGY KONFERENCIA¹ TANULSÁGAI

THE WIDER AND NARROWER INTERPRETATION OF THE SECURITY, THE HUMAN SECURITY OR A LEARN OF A CONFERENCE

A cikk egy érdekes, aktuális témát helyez új megvilágításba. A szerző szándéka szerint a szigorúan vett biztonságpolitikai alapelvek érvényesülése mellett a téma humán vonatkozásait is bemutatja. Az általános ismertető után részletesen taglalja a biztonság fogalmának tágabb és szűkebb értelmezését.

A probléma felvetése aktuális, mivel napjainkban a gazdaság globalizálódik, a biztonságpolitika pedig regionalizálódik, miközben a gyors technika fejlődés, az információ robbanás egyre nagyobb hatást gyakorol mindennapjainkra.

A tanulmány a rendszerek, eljárások bemutatásával — amelyeket a mai szervezetek e kérdésben alkalmaznak — rögzíti a versenyképességet és az üzleti sikert befolyásoló humán tényezőket.

A cikk záró részében a szerző az élethosszig tartó tanulást, mint valamennyiünk túlélési stratégiáját elemzi és bemutatja az egyén szempontjából fontos sikertényezőket.

The article puts a new complexion on an interesting and current topic and presents the human relations of the security. After the introduction the wider and narrower interpretation of security is discussed.

When our world is influenced by development of technology and informatics the discussion of this problem is current because of globalisation of economy and regionalisation of security policy.

In the article the human factor which influence business success and competitiveness are stated by presentation of applied systems and processes.

In the ending session the life-long learning (which could be an alternative 'surviving' strategy) is analysed and the factors of success for individual are presented by the author.

A BIZTONSÁG ÉRTELMEZÉSÉNEK ÁTALAKULÁSA

A biztonság iránti igény mindig valamiféle fenyegetettségre vagy veszélyhelyzetre való reagálásként jelenik meg. A biztonság igénye az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet. Kezdetben a katonai tényező állt a biztonság középpontjában, majd a hadseregek növekedésével egyre fontosabbá vált az ország gazdasági teljesítőképessége. A francia forradalomtól kezdődően a fegyveres küzdelem az egész társadalmat érintő üggyé vált.

A háborúk és a forradalmak együttes jelentkezése arra készítette az elméleti szakembereket, hogy kutassák a fegyveres összecsapások okait. Két irányzat bontakozott ki. Az 1920-as évek elejétől kezdődően az első irányzat történelmi és jogi megközelítéssel a háborúk nemzetközi rendszerben rejlő okait, illetve azok megszüntethetőségének lehetőségeit kutatta. A kutatások központja a kaliforniai Stanford Egyetem Hoover Intézete volt, amelyet a forradalom és béke kutatására hoztak létre. Ebből az irányzatból a nemzetközi kapcsolatok elméletének számos irányzata alakult ki.

A másik kutatási irány az egyes országok biztonságának saját nemzeti eszközökkel történő erősítését vizsgálta. Ide tartozik a nemzetbiztonság kifejezés és tartalma, ami az USA-ban keletkezett. 1947-ben fogadták el a Nemzetbiztonsági Törvényt, és létrehoztak egy sor új szervezetet: Nemzetbiztonsági Tanács, Védelmi Minisztérium, CIA. Meghatározták a szervek feladatait, valamint összehangolták tevékenységüket a biztonság területén.

¹ *Humánstratégia a Magyar Honvédségben* című konferencia, 2008. február 14., ZMNE Díszterem

A nemzetbiztonsággal kapcsolatos kutatómunka a hetvenes években bontakozott ki, amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a katonai tényező mellett a gazdasági tényező is fontos szerepet játszik az ország biztonságában. Az is kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy az ország biztonságát a nemzetközi rendszer, az államok kölcsönös függősége nagymértékben befolyásolja. A nemzetbiztonsággal kapcsolatos kutatómunka egyre inkább multidiszciplináris jelleget öltött, és igyekezett közel kerülni a gyakorlati politikához. A katonai tényezőre épülő biztonságfelfogás kibővült a politika, a gazdaság, a környezetvédelem és az emberi jogok aspektusaival. Nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetbiztonság és a külpolitika egyre nagyobb területen fedi át egymást.

A kutatásokat nagymértékben nehezíti, hogy a politikai vezetés nem szívesen enged betekintést az ország biztonságát érintő dokumentumokba (pl.: fegyverzet, hadműveleti tervek). Növelte a nyitottságot a CFE szerződés és más, a bizalom és biztonság erősítését szolgáló szerződés, illetve megállapodás. Továbbra is maradtak a kutatók elől elzárt területek, mint pl. a hírszerzés továbbá más titkosszolgálati tevékenységek valamint a diplomácia. A biztonságpolitikai kutatás egy adott ország biztonságát kettős összefüggés-rendszerben vizsgálja: a nemzeti erőfeszítések rendszerében, és a nemzetközi rendszer keretében, szubregionális, regionális illetve globális szinten. Figyelembe kell venni ezen területeken belül történelmi, politikai, gazdasági, katonai, technológiai, jogi, szociológiai és pszichológiai szempontokat.

A BIZTONSÁG DEFINÍCIÓJA

A szó eredete: latin securus, securitas: sine-nélkül + cura-aggodalom, félelem.

A biztonság: fenyegetettség hiánya (abszolút); mi minősül biztonsági kérdésnek: veszély, kockázat érzékelése (szubjektív).

A biztonság szintjei: egyének, csoportok, kisebbségek, nemzetek, államok, régiók és a nemzetközi rendszer biztonsága (biztonság: olyan állapot, ahol kizárhatók, vagy megbízhatóan kezelhetők a fenyegetések).

Átfogó értelemben az *állam biztonságáról* akkor beszélhetünk, ha:

- belső rendje szilárd, a nemzeti akaratérvényesítés útjában nincsenek külső/belső akadályok, intézményei képesek a belső konfliktusok kezelésére, válsághelyzet esetén megvannak a válságkezelés eszközei;
- külső biztonság: nincs külső támadási veszély, a nemzeti érdekek érvényesítését nem gátolják megoldhatatlan tényezők, létezik a nemzeti szuverenitás;
- háború esetén: adottak a kárkorlátozás, az eredményes védekezés feltételei, biztosított a nemzeti túlélés, elviselhető mértékre lehet leszorítani a személyi, anyagi veszteségeket.

A 90'-es évektől elterjedt a biztonság fogalmának parttalan használata, kiterjedt azon jelenségek köre, amelyek kiváltói lehetnek a biztonsági hiányérzetnek.

A biztonságot napjainkban már széleskörűen értelmezzük:

- politikai,
- külpolitikai,
- gazdasági,
- katonai,
- HUMANITÁRIUS,
- környezetvédelmi,
- katasztrófa-elhárítási, stb. dimenziók.

A biztonságpolitika: a biztonsághoz kapcsolódik, a társadalmi lét minden elemét érinti:

- az általános politika része; széleskörű elterjedéséről a II. világháború után beszélhetünk;
- politikai célok, stratégiák és eszközök összessége, melyek a háború megakadályozását szolgálják a politikai önmeghatározás képességének megtartása mellett;
- célja: a közösség békéjének megőrzése, veszélyek csökkentése illetve elhárítása
- kétirányú célok, elvek: béke megőrzése, fenyegetés, veszélyek elleni fellépéshez szükséges feltételek megteremtése;

- vizsgálódási köre a szervezett emberi közösségek, államok, nemzetközi rendszer szintjére terjed ki, az egyik legfontosabb az állam biztonsága

A biztonságpolitika a kormánypolitika része, a nemzeti érdekek védelmére irányuló tevékenység; belőle vezethető le a honvédelmi politika; célja: állam politikai függetlenségének, területi egységének, gazdasági működőképességének védelme, polgárai biztonságos létének biztosítása; vetületei:

- politikai biztonság: kiegyensúlyozott belpolitika, stabil külpolitika (nemzetközi szerződések, intézmények segítik);
- gazdasági biztonság: alacsony adósság és nyersanyagfüggőség, biztonságos befektetések, gazdasági integrációs intézmények;
- technológiai biztonság: infrastruktúra épsége, fejlettsége, műszaki fejlődés, nemzetközi munkamegosztás;
- szociális és humánbiztonság: társadalmi és regionális szolidaritás, nyugdíjkérdés, életkörülmények, élet-színvonal kiegyenlítése → kisebb a társadalmi feszültség és az ebből eredő kár;
- ökológiai biztonság: természeti katasztrófák, mesterségesen okozott környezeti veszélyek, továbbá ennek a nemzetközi vonatkozásai (pl.: gátépítés: Törökország-Irak, Magyarország-Szlovákia);
- közbiztonság: bűnözés, szervezett bűnözés, terrorizmus → rendőrség, határellenőrzés;
- katonai biztonság.

Elméletek:

- Buzan (neoreal.): a biztonság nemcsak katonai fogalom, beletartozik a gazdaság, a társadalom, nem csupán nemzeti, hanem nemzetközi biztonság is létezik az államok közötti viszonyrendszerben;
- liberális institucionalisták: nem csupán az államon és az államok közötti kapcsolaton, hanem a kialakuló globalizálódott világon van a hangsúly, NGO²-k szerepe.

A biztonság fogalmának tágabb értelmezését részben az államok közötti kooperáció és konfrontáció viszonya határozza meg. Ennek megfelelően az érintkezés, az integráció, az interdependencia, a globalizáció adja meg az együttműködés kereteit.

A történelem során különböző rendszerek alakultak ki az együttműködésre kész nemzetállamok között. Egyik ilyen rendszer a globális rendszer.

Modern társadalomnak tekinthető az az állam, amely képes saját erőből fejlődni, erre azonban egyetlen ország sem volt egyedül képes. Mindez ütközéseket, és megkésettiséget eredményezett. Forradalmakkal (szervetlen fejlődéssel) nem lehet a szerves fejlődésbeli több évtizedes lemaradást behozni (pl.: Magyarország esetében).

Napjainkban a modernizáció konfliktusa — amely már nem kizárólag az adott nemzet, állam belügye — megjelennek:

- Észak–Dél;
- centrum–fél periféria–periféria viszony;
- gazdag állam–szegény állam;
- szegény állam–gazdag polgár a szinte feloldhatatlannak tűnő ellentmondásokban.³

A téma tehát meglehetősen bonyolult és szerteágazó, hiszen a globalizáció jellemzői között megfigyelhetők a következők:

- a tranzakciók nemzetközivé válása;
- a nemzetközi méretű kihívások (ökológia) az emberiség egészét érintő problémák;
- a nemzetállamok nem halnak el, és a nemzetközi szervezetekre is szükség van.

A gazdaság globalizálódik, a biztonságpolitika viszont régióként változik. Felmerül a kérdés, hogy vége a jóléti államnak, mely képtelen a munkanélkülieket és az öregeket eltartani? Így a szegények még szegényebbek lesznek, a gazdagok exponenciálisan gazdagodnak, a középosztályok lassabban gyarapodnak, vagy teljesen felmorzsolódnak.

² non-governmental organization – nem-kormányzati szervezet, civil szervezet.

³ A globális világ periférikus, fél periférikus és centrum helyzetű országai az alábbi paraméterek szerint vannak mérve: pl.: a GNP/fő mennyi USD (pl. ha 20.000 USD felett centrumról beszélünk) a világgazdasághoz történő integráció foka, de a kategórián belül az országok között is vannak eltérések a népesség szociális helyzete. Lásd bővebben Bernek Ágnes (szerk.): A globális világ politikai földrajza, Nemzeti Könyvtár, Budapest, 2002, belső borító térképes illusztrációja

Eddigi tanulmányaim és tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy a globalizáció nem csak a multinacionális cégek problémája. Az üzleti élet és a verseny ma már mindannyiunk számára nemzetközivé vált. Határozott lépéseket szeretnék tenni e dolgozat keretében is, szakmai (pedagógiai) álláspontom részletes kifejtésére, mely szerint abszolút „versenypárti” vagyok. A humánerőforrás gazdálkodás tehetséggondozásának nem a szürke átlaghoz kell igazodnia, hanem a tehetséges kreatív személyiségeknek kell gyors előmenetelt biztosítania. Az idő sürget, hiszen munkavállalóink (hazai) számára nemzetközivé váltak a karrier-lehetőségek, amely az EU-csatlakozással még nyitottabbá vált. Ebben a helyzetben ma már — megítélésem szerint — nem elég az előmenetel szempontjából az adott klientúrához, nomenklatúrához tartozni. Amennyiben ezzel a gyakorlattal nem szakítunk, úgy a kontraszelekció tovább folytatódik. A globalizációt tehát kihívásként fogom fel, és ezt szeretném igazolni is tanulmányom további részében.

Belül egy állam lehet liberális, de kifelé mindenképpen realista kell hogy legyen? A békés termelés, a békés változtatások lehetőségét a biztonsági közösségek által kell fenntartani. A megjelenő konfliktusokat békés keretek között kell tudni kezelni. A továbblépés — világméretekben — csakis a polgári demokráciák kiterjesztésével, megőrzésével, az emberi jogok mind teljesebb érvényre juttatásával kell megvalósítani. Mindehhez azonban új, a biztonságot is szavatolni tudó nemzetközi szervezetek kellenek.

A globális nemzetközi rendszer kialakulásában tehát döntő szerepet játszottak és játszanak ma is az államok interakciós képességei. „A nemzetközi rendszer szereplőinek interakciós képességeit alapvetően a távolságok leküzdését szolgáló technológiák és a különböző társadalmi, politikai és társadalmi-gazdasági megoldások befolyásolták.”⁴ A globalizáció következtében — napjainkra — növekedtek a nemzetközi rendszer méretei, intenzívebbé váltak a kapcsolatok és erősödött a kölcsönös függőség.

Összegezve tehát megállapítható, hogy a rendszer gazdasági folyamatainak egyik következménye, hogy a pénzügyek dominánssá váltak a globális gazdaságban.

A globalizáció alapjául a gazdasági viszonyok dinamikája szolgál. A gazdasági együttműködés során az energiaforrásoktól való függőség felerősítette az interdependencia jelentőségét. A globalizáció ma már egyértelműen befolyásolja a természeti erőforrások felhasználásának hatékonyságát. Az energiahordozókhoz való hozzáférés a jövő egyik igen komoly konfliktusának forrása lehet. A fejlődés során a kölcsönös függőség olyan mértékűvé vált, hogy többé már nem létezik gazdasági szuverenitás, kialakul(t) a domináns- és alárendelt államok rangpozíciója. A következő kockázati tényezőként meg kell említenem a nemzetközi fejlődésszakadék elmélyülését, mely a világgazdaság növekvő egyensúlytalanságához vezethet.

„2000-ben a világ népességének 80 %-a a gazdaságilag kevésbé fejlett államok lakója és a globális GDP mindössze 20 %. Jövedelmük, huszonnégyszer alacsonyabb mint a centrum és fél periféria államaiban.”⁵ Viszonylag könnyen belátható, hogy a centrum és az elmaradott periféria közötti különbségek tovább növekedtek. (Lásd: 1. sz. melléklet)

További kockázati tényezőként a demográfiai robbanást és a növekvő urbanizációból eredő problémákat lehet számba venni. A népesség növekedése biztonságpolitikai kihívás és nemzetközi probléma is egyben. Ebben a kérdésben egy-egy állam képtelen hatékonyan fellépni. Itt a népesség áll szemben a megfelelő életkörülmények, a csecsemőhalandóság, a mortalitás (idő előtti halál) továbbá az emberhez méltó öregkor problematikájával. „2050-re — a prognózisok alapján — 6 milliárdról várhatóan 9 milliárdra növekszik az emberiség lélekszáma. Kritikus területek: Afrika, Latin-Amerika, Ázsia és a Csendes-óceáni térség.”⁶ A migráció várható dinamikus növekedése, az éhínség, a járványok állandósulása (pl. madárinfluenza, ebola stb.) újabb problémát vetnek fel. Hatékony élelmiszertermelésre a Föld 26 %-a hasznosítható. 40 %-a teljesen terméktelen, 34 %-a csekély mértékben alkalmas művelésre. A globális felmelegedés, az elsivatagosodás problémája újabb katasztrófákat vetítenek előre, élelmezési válságok formájában.

⁴ Matus János: A biztonság, gazdaság és kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban. -p. 22.

⁵ Gazdag Ferenc: Biztonságpolitika. -p. 47.

⁶ Gazdag Ferenc: i.m. -p. 394.

A biztonság további eleme a víz, illetve az ehhez való hozzáférés. A víz nagy jelentőséggel bíró erőforrás. 2 milliárd ember nélkülözi az egészséges tiszta ivóvizet. A víztömeg elosztása is komoly feszültségforrássá vált.

Mindezekből következik, hogy ha nem is minden esetben a globalizáció számlájára írhatóan, de a XX. század végére a felgyorsult fejlődés globális fenyegetések sorozatát hozta felszínre.

Előtérbe került tehát a természeti környezet megóvásának, bolygónk ökológiai egyensúlya megtartásának kérdése. Az ipari fejlődés olyan ökológiai kihívásokat eredményezett mint: az esőerdők kiirtása, a termő területek elszivatagosodása, a vegyszerezés okozta talaj- és vízszennyezés.

A HUMÁNBIZTONSÁG

A létező világrend átmeneti jellegű. Ilyen körülmények között tehát, a biztonság fogalmának kiterjesztésével megjelent a „humánbiztonság” fogalma. Tanulmányom szempontjából a definíció lényeges elemei közül az alábbiakat emelem ki. E koncepció középpontjában nem az állam, hanem az egyén áll. A hangsúly a fegyverkezésről és az erőpolitikáról a fenntartható humán fejlődésre helyeződik át. A humán biztonság alapkonceptiója az egyes egyén védelme. Globális szinten a biztonság csak az egyének érdekeinek és értékeinek individuális, helyi, regionális szintű védelmén keresztül lépcsőzetesen valósítható meg. „A globális szintű veszélyek az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- népességnövekedés;
- globális szintű jövedelemkülönbségek (a jövedelmek aszimmetrikus eloszlása);
- növekvő nemzetközi migráció (menekültek, illegális migráció);
- a környezet pusztulása, (savas esők, globális felmelegedés);
- kábítószer-kereskedelem;
- nemzetközi terrorizmus”.⁷

A lokális szinten jelentkező veszélyforrások mellett ezek tehát a globális veszélyforrások, amelyek a „Globális trendek 2015-ig” (a továbbiakban: GT-2015) című anyagban jól nyomon követhetőek. Mindez az Egyesült Államok szempontjából értékelve. Az anyag, amit kivonatos formában szeretnék feldolgozni a központi hírszerzés igazgatójának irányításával készült, melyet a Nemzeti Külügyi Hírszerzési Bizottság hagyott jóvá, és végleges formájában a Nemzeti Hírszerzési Tanács irányításával készült el.⁸

2015-ig kulcsfontosságúnak tekinthetők az alábbi mozgató erők:

- demográfia;
- természetes erőforrások és környezet;
- tudomány és technológia;
- globális gazdaság és globalizáció;
- nemzeti és nemzetközi kormányzat;
- jövőbeni konfliktusok;
- Egyesült Államok szerepe.

A GT-2015 értékelésében megerősít néhány korábban (2010-ig szóló) mozgató erőt, és szorosabban összekapcsolja őket a 15 évre tervezett irányzatokkal.

A mozgatóerőkkel kapcsolatban néhány általános következtetés levonható:

- a GT-2015 elemzésében nagyobb figyelmet fordít a kormányzásra, a kormányok és magán szervezetek közötti együttműködési alkalmakra, illetve a nemzetközi bűnöző és terrorista hálózatok növekedésére;
- gondosabban vizsgálja a tudománynak és technológiának, mint a globális fejlesztések mozgatójának valószínű szerepét. Nagyobb hangsúlyt kap az információs technológia és egyéb technológiák növekvő jelentősége;
- helyet kap benne az Egyesült Államok, mint uralkodó hatalom hatásának elemzése;

⁷ Szász Enikő: A biztonság új dimenziói. -p. 205.

⁸ Angolból fordította: Szabó Ferenc.

- alaposabban megvizsgálja a természeti erőforrásokat, beleértve az élelmiszert, a vizet, energiát és a környezetet. Pl.: több mint hárommilliárd ember él majd az Észak-Kínától Afrikáig terjedő övezetben, vízben szegény területen, és ez még konfliktust idézhet elő;
- kiemeli a mozgató erők közötti kölcsönhatást, így pl. a katonai fejlesztések és a konfliktusok lehetősége közötti viszonyt;
- előrevetíti az információ terjedésének, Kína növekvő és Oroszország hanyatló hatalmának hatását.

Az elmúlt négy évben bekövetkezett események hatására a GT-2015 behatóbban vizsgált néhány kiemelkedő jelenséget:

- figyelembe veszi a gazdasági fejlődés Kelet-Ázsiában kialakult akadályait (pénzügyi válságot);
- bizonytalan Kína belső politikai és gazdasági helyzetének várható alakulásában, Peking regionális politikai irányzatának megvilágításában;
- csak „hideg” békét tervezhet Izrael és ellenfelei között;
- a Szaharán túli Afrikára vonatkozó előrejelzés, humanitárius válságok, politikai bizonytalanság, katonai konfliktusok folytatódása még iszonyatosabbak, mint amit 2010-re prognosztizáltak.

MOZGATÓERŐK ÉS IRÁNYZATOK

Demográfia:

- a világ lakossága 2015-ben várhatóan 7,2 milliárd lesz a 2000. évi 6,1 milliárddal szemben;
- az emberek a legtöbb országban hosszabb életre számíthatnak;
- a növekedés 95 %-a a fejlődő országokban következik be, és majdnem teljesen a gyorsan burjánzó nagyvárosi térségekben;
- az életkor növekedése eltérő természetű hatásokat eredményez:
 - ✓ a fejlett országokban a születési arányok csökkenése, életkor hosszabbodása növelni fogja a nyugdíjak biztosítására fordítható kiadásokat, miközben csökken a dolgozó (eltartó) népesség, ami próbára teszi a társadalmi szerződést, és jelentős hiányt okoz a munkaerő mértékében illetve kapacitásában, tovább nőhet a gazdaságilag inaktívak száma;
 - ✓ a fejlődő országokban a trendek szerint növekszik a dolgozó népesség mértéke, és mérséklődik az ifjúság aránya.

Természeti erőforrások és környezet:

- az élelmiszer elegendő lesz, de a hiányos infrastruktúra és elosztás, a politikai ingatagság, a krónikus szegénység rosszul tápláltsághoz vezet Afrika Szaharán túli térségeiben;
- a globális energia iránti igény 50 %-kal nő, az energiaforrások elegendőek lesznek a kereslet kielégítésére, a világ rendelkezésére álló kőolaj 80 %-a valamint a földgáz 95 %-a a föld alatt marad;
- a Perzsa-öböl térsége marad a világ legnagyobb elkülönült olajforrása;
- a globális energiapiac a regionális elosztásnak két modelljére fog támaszkodni:
 - ✓ a fogyasztók egy csoportja (USA-t beleértve) az atlanti medencéből fedezi szükségletét;
 - ✓ a másik csoport ázsiai fogyasztókból áll, növekvő mértékben Kína, India — főleg a Perzsa-öbölből, kisebb mértékben a Kaszpi-térségből és Közép-Ázsiából. E két utóbbi ország ma is jelentős árfelhajtó hatást gyakorolnak a kőolaj világpiaci árára.
- a víz hiánya és elosztása jelentős kihívásokkal szembesíti a közel-keleti, a Szaharán-túli afrikai, a dél-ázsiai és észak-kínai kormányzatokat, növekedni fognak a víz miatti regionális feszültségek.

TUDOMÁNY ÉS TECHNOLÓGIA

Az információs technológia (IT) további minőségi fejlődésen megy keresztül. Jellemzővé válik az IT további terjedése és ez tölti be a nagy építőelem szerepét a nemzetközi kereskedelemben. Az IT forradalma jelenti a legfontosabb globális átalakulást a XVIII. századi ipari forradalom óta:

- az információs technológiában, az anyagok tudományában és a nanotechnológiában folytatódó integráció vagy fúzió a technológiában serkenti a beruházásokat, ez tovább ösztönzi az innovációt (újítást) a fejlett országokban;
- a régebbi technológiák továbbra is „oldalirányú” fejlődéssel kerülnek új piacokra és alkalmazásra az USA szövetségei illetve ellenségei számára — ezek érdekeltté válnak a korábbi nemzedékekhez tartozó ballisztikus rakéták továbbá tömegpusztító fegyverek (WMD⁹) beszerzésében;
- a biotechnológia egészségügyi áttöréseket eredményez. A világ leggazdagabb népei számára lehetővé válik az életkor meghosszabbítása, a genetikailag módosított termények pedig lehetővé teszik a világ milliárdnyi éhezőjének táplálását;
- az elidegenedett államok, terroristák, a pusztító fegyverek elterjesztői, a kábítószer-kereskedők és a szervezett bűnözők kihasználják az új, gyors információ-környezet előnyeit, a technológia egyéb fejlesztéseit azért, hogy egyesíthessék illegális tevékenységeiket, ezáltal fenyegethetik a stabilitást és a biztonságot.

GLOBALIS GAZDASÁG ÉS GLOBALIZÁCIÓ

A hálózatosított globális gazdaságot az információ, az eszmék, a tőke, a javak, a szolgáltatások valamint emberek gyors és jórészt korlátlan áramlása, azaz maga a globalizáció fogja serkenteni. A globalizált gazdaság 2015-ben jelentősen hozzájárul a politikai stabilitáshoz a világon, bár az elérhetősége és előnyei nem lesznek általános jellegűek.

A globalizáció folyamata az ipari forradalomnál feszítettebb fejlődése erősebb lesz, amelyet az elhúzódozó pénzügyi ingatagság és a szélesedő gazdasági megosztottság fog jellemezni:

- a globális gazdaság növekedése visszatér a 1960-as, 1970-es évek eleji magas szintjére. Ezt a magasabb életszínvonal elérését szorgalmazó politikai nyomás, a javított gazdaságpolitika, a javuló külkereskedelem, a fejlődő információs technológiák terjedése, az egyre dinamikusabb magánszektor fogja serkenteni.

A globális gazdaságot sújtó potenciális tényezők — tartós pénzügyi válság, energiaellátás elhúzódozó kihagyása — megghiúsíthatják ezt az előrejelzést:

- az elmaradó térségek, országok, csoportok elmélyülő gazdasági pangással és kulturális elidegenedéssel kerülnek szembe, mely a politikai, etnikai, ideológiai valamint vallási szélsőségeket erőszakra fogja ösztönözni, hogy kísérjék figyelemmel a „régí világi” kihívásokat, ugyanakkor koncentráljanak az „újvilági” technológiák kihívásaira.

NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI KORMÁNYZAT

A nemzetek továbbra is a világszínpad meghatározó szereplői lesznek, de a kormányok egyre kevésbé ellenőrizhetik az információ, a technológia, a betegségek, a fegyverek és a pénzügyi tranzakciók törvényes illetve illegális áramlását a határaikon át. A nem állami szereplők — kezdve az üzleti vállalkozásoktól a nem profitáló (non profit) szervezetekig — egyre nagyobb szerepet játszanak mind a nemzeti, mind a nemzetközi ügyekben. A kormányzat minősége lényegesen meghatározza, hogy az államok és a társadalmak miként tudják kezelni a globális erőket:

- az egykori „fél autonóm” kormányzati szervek¹⁰ felelősségei egyre inkább megnyírbálódnak, a nemzetbiztonsági elsőbbségek nemzetek feletti természete és a nemzetközi politikai reagálások iránti világos követelmény miatt. A hagyományos kormányzati struktúrák átfórmálódnak; az illetékes kormányzattal¹¹ bíró országok (beleértve az USA-t is) a kormányzati struktúrákat a drámai módon megváltozott globális környezethez adaptálni;

⁹ WMD: Weapons of Mass Destruction – tömegpusztító fegyverek

¹⁰ a globalizáció által a fél perifériára sodort, gazdasági függőségben élő országok.

¹¹ a világszínpad meghatározó szereplői (pl.: G 6-OK, G 8-ak).

- a kormányzat hatékonyságát egyre inkább az a képesség és hozzáértés határozza meg, amely a partneriségek megteremtéséhez szükségesek, azért, hogy kihasználhassák a növekvő információs áramlásokat, az új technológiákat, a migrációt, valamint a nem állami szereplők befolyását;
- a hatástalan és tehetetlen kormányzatú államok számára nemcsak a globalizáció előnyének kihasználása lesz sikertelen, hanem esetenként a kudarcukkal is konfliktust robbanthatnak ki otthon és külföldön, tartósítva és szélesítve azt a szakadékot, amely már napjainkban is létezik a regionális győztesek és vesztesek között;

A globalizáció növelni fogja a kormányzati döntéshozatal átláthatóságát, bonyolítva ezzel a tekintélyuralmi rezsimek képességét az ellenőrzés feladására, ugyanakkor ellensúlyozza a demokráciák szándékos folyamatait is.

A fokozódó migráció növekvő befolyást és hatást gyakorol a politikusokra, sőt számos országban a nemzeti identitásra is. A globalizáció növekvő igényeket is támaszt a nemzetközi feladatok megoldásában és az együttműködés megvalósításában.

A „*Global Trends 2015*” szerinti *jövőbeni konfliktusok*:

- az Egyesült Államok 2015-ben továbbra is fenntartja technológiai vezető szerepét az IT által meghatározott „harctéri tájékozottság” és a nagy pontosságú fegyverek vonatkozásában. Háromféle fenyegetéssel szembesül:
 - ✓ aszimmetrikus fenyegetésekkel, amelyek szerint állami és nem állami ellenségek kerülnek az USA haderőivel való közvetlen küzdelmet, de „mellékes” technológiájú fegyverekkel csökkenteni akarják az USA erejét, továbbá ki akarják használni feltételezett gyengeségét;
 - ✓ stratégiai WMD fenyegetésekkel — a nukleáris rakétacsapásokat is beleértve — (amelyekhez jelentős politikai vagy gazdasági változásokat feltételezve) számításba vehető Oroszország, Kína, legnagyobb valószínűséggel Észak-Korea, esetleg Irán, amely országok rendelkeznek azzal a képességgel, hogy csapást mérjenek az USA-ra. Növekedni fog annak a veszélye is, hogy az állami és nem állami szereplők a WMD-t, nem hagyományos eszközökkel juttatják célba;
 - ✓ regionális katonai fenyegetésekkel.
- a háború kockázata a fejlett országok között alacsony lesz. A nemzetközi közösség szembesülhet a viszonylag gyakori belső zavargásokkal, vagy akár a kevésbé gyakori államok közötti regionális háborúkkal is. Konfliktus alakulhat ki Ázsiában India és Pakisztán, Kína és Tajvan valamint a közel-keleti ellenfelek között;
- a vallási, etnikai, gazdasági vagy politikai nézeteltérésekből származó belső konfliktusok a jelenlegi szinten maradnak, vagy számuk még növekedhet. Az ENSZ-t és a regionális szervezeteket fogják felkérni az ilyen konfliktusok kezelésére, mert a nagyobb államok, amelyeket a kudarcból való félelem, a politikai akarat, vagy a szűkös erőforrások korlátoznak, igyekeznek minimálisra csökkenteni a beavatkozást;
- a kivített ellenőrző rezsimok és szankciók kevésbé lesznek hatásosak a technológia terjedése, az átjárható hatások, a védelemipari konszolidációk, a külföldi piacokra való támaszkodás következtében. Nehezebb lesz a fegyverek és fegyverzeti-technológia szállításának ellenőrzése:
 - ✓ növekszik annak esélye, hogy hazai gyártású vagy külföldről beszerzett fegyverek kerülnek állami és nem állami hadviselők kezébe — a tömegpusztító fegyvereket is beleértve, — és olyan hadviselőkkel is számolni kell, akik (amelyek) ellenségesek az USA-val szemben. 2015-ig növekszik annak valószínűsége, hogy WMD-t alkalmaznak vagy az USA, vagy annak erői, létesítményei és tengerentúli érdekei ellen.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK SZEREPE

2015-ig az USA továbbra is nagy erő marad a világközösségben. Globális gazdasági, technológiai, katonai és diplomáciai befolyása páratlan lesz mind a nemzetek, mind a regionális valamint nemzetközi szervezetek körében:

- az Egyesült Államokat szerte a világon úgy tekintik mint a globalizáció vezető hatalmát és haszonélvezőjét. Gazdasági tevékenységei nagy globális hatást gyakorolnak a világra, 2015-ben sorozatban integrálódik a globális problémákba;
- az USA továbbra is a technológiai forradalom éllovasa marad az információtól a biotechnológiáig bezárólag;
 - ✓ szövetségeseinek és ellenségeinek a nemzetbiztonsági érdekeik és törekvéseik meghatározásakor figyelembe kell venni az USA katonai fölényét;
 - ✓ egyes — ellenséges és szövetséges — államok időnként megkísérlik, hogy ellenőrizzék az amerikai „hegemoniának” nevezett jelenséget. Bár nem várható, hogy széleskörű és tartós USA-ellenes koalíció alakuljon ki, a nemzetközi politikai, gazdasági intézményekben a nagyobb szerep megszerzéséért sajátos eljárásokban és igényekben taktikai csoportosítások jöhetnek létre.

A diplomácia bonyolultabbá válik:

- az USA-nak nagyobb nehézséget jelenthet az a törekvése, hogy erejét fokozza saját külpolitikai céljai elérése érdekében. A kormánynak kisebb és kevésbé fontos szerepe lesz az USA külföldön gyakorolt általános gazdasági, kulturális befolyásában;
- világos és jelentős nemzetbiztonsági fenyegetés hiányában az USA nehézségbe fog ütközni mikor gazdasági képességét akarja demonstrálni ahhoz, hogy segítse külpolitikai céljai elérését. Az amerikai magánszektorban, mely központi szerepet játszik majd az USA gazdasági és technológia fölényének fenntartásában, a kiemelkedő elsőbbsége nem külpolitikai cél lesz, hanem a pénzügyi profitáló képesség;
- az USA-nak nagy nehézséget fog jelenteni a politikáját támogató koalíciók megteremtése is, bár a nemzetközi közösség gyakran fordul majd Washingtonhoz még vonakodva is, hogy az vezesse a multilaterális erőfeszítéseket a tényleges és a lehetséges konfliktusokban;
- a világszínpadon egyre több olyan fontos szereplő lesz, amely kihívást és ellenőrzést akar gyakorolni, de olyan is, amely erősíteni óhajtja majd az USA-vezetését, olyan országokról van szó, mint Kína, Oroszország, India, Mexikó és Brazília, olyan regionális szervezetekről, mint az EU és az egyre erősebb multinacionális korporációk továbbá nem profitáló szervezetek óriási táboráról és annak érdekeiről, amelyeket meg akar védeni a világban.

KÉPZÉS, FEJLESZTÉS

Integrálódni az élethosszig tartó tanulás folyamatába.

A Felnőttképzési Szakmai Bizottság szerint napjainkban minden munkaerőpiacra kikerült polgár iskolában elsajátított tudása öt év alatt megfelelődik a munkaerőpiacra lépés után. Éppen ezért elengedhetetlenül fontos, hogy az annyiszor emlegetett élethosszig tartó tanulás folyamatát valóban realizálni tudjuk a hétköznapiak során is.

A 2006. március 1-jén hatályba lépett új Felsőoktatási törvény, a Bolognai Nyilatkozatban foglaltaknak megfelelően szabályozta a felsőoktatás képzési szerkezetét, s átfogó reformok bevezetését készítette elő. Biztosítva a háromciklusú képzésre való átállást, az intézményirányítás és menedzsment átfogó reformját, piacorientált elemek bevezetésével növelve az intézmények gazdálkodási mozgásterét, új alapokra helyezve a felvételi rendet, ösztönözve a felsőoktatási intézmények K+F tevékenységét, s aktív részvételét az egész életen át tartó tanulásban. A mélyreható reformok megvalósítása, az új rendszerre való átállás azonban jelentős pénzügyi forrásokat igénylő tartalmi, szervezeti és infrastrukturális fejlesztéseket igényel a katonai felsőoktatás területén, a védelmi szektorban is.

A Társadalmi Megújulásért Operatív Programnak megfelelően napjainkban az iskolarendszeren kívüli képzés, a felnőttképzés tudományát, az andragógia megváltozott szerepkörét is újra kell értelmeznünk, az élethosszig tartó

tanulás, a tudás alapú társadalom, a tanuló társadalom, és a hozzáadott értékalapú munkavégzés vonatkozásában. A tudás érték, és mint ilyen a tudásalapú társadalom alapja is egyben.

A vállalatok számára a humántőke, a dolgozók tudása az elsődleges stratégiai sikertényező. A munkahelyek egyben tanulóhelyé is kell, hogy váljanak, a tudásmenedzselés és az emberi erőforrás menedzsment egyre inkább összefonódik, amit jól jelez, hogy az új Országos Képzési Jegyzék a kompetencialapú, modulrendszerű szakképzés irányába módosult

A versenyképesség szempontjából nemcsak az a kérdés, hogy hányan tanulnak, hanem az is hogy mit és hol? Nyilvánvaló összefüggés mutatható ki a tanulás tartalma, módszerei és a gazdaság érdekei között. A jövőben a munkaerő-piaci igények egyértelműen a kompetencia alapú iskolarendszerű képzésre illetve a felnőttképzésre helyezik a hangsúlyt, az iskolarendszerű képzés megújítása mellett, a modulrendszerű szakképzési rendszer kialakításával együtt. A személyi kompetenciák, a szakmai, vezetői, kognitív és szociális kompetenciák fejlesztése kell, hogy az alapja legyen a tisztképzésnek is. A hagyományokon, a kihívásokon nyugvó többciklusú, lineáris képzési rendszernek rugalmasnak kell lennie és az előmeneteli követelményekhez kell igazodnia.

Ennek megfelelően a Magyar Honvédségen belül is a naprakész tudást kell a követelményrendszer középpontjába állítani. A meglévő ismereteinket különböző szinteken, valamint különböző életkorban folyamatosan fejleszteni illetve megújítani kell, elősegítve ezzel a pálya módosítás, a rekonvenzáció lehetőségét, a munkanélkülivé válás megelőzését.

Adottak a feladatok a Magyar Honvédségen belül is a HR¹² számára, vagyis az emberi képességek fejlesztésének folyamatosnak kell lennie, és ennek az életpálya tervezésében, az éves beiskolázási, illetve a hosszabb távra szóló előmeneteli tervekben kell realizálódniuk. Az iskolarendszeren kívüli képzésben való részvételnek, az önképzésnek, a tanulásnak egyszerűen szokássá kell válnia. Előtérbe kell kerülnie a tehetséggondozásnak, a tudásmenedzselésnek a jól képzett munkaerő megtartásának. A beilleszkedés, a beválás vizsgálat elősegítése érdekében új mentorprogramot kell kidolgozni, és ennek megfelelően kiemelten kell kezelni a mentorképzést.

A felnőttképzésben eddig alkalmazott módszereinket új megvilágításba helyezve, egyre fontosabbá válik az érzelmi intelligencia (EQ) szerepének új értelmezése, az egyén megújuló képességének katalizálásában játszott szerepénél fogva. A kreativitásra, mint teljesítményképes tudásra kell tehát helyezni a fő hangsúlyt.

Az előmeneteli tanfolyamok, a tréningek ezt a célt szolgálják (kommunikációs, vezetői tréningek stb.) vagyis ezek segítségével világossá válik az, hogyan egészíthető ki, illetve fejleszthető tovább az egyén kompetencia készlete. A kreativitás, a tárgyalóképesség, a reagáló képesség, a kommunikációs készség, a kooperációs készség alapja a feladatmegoldásnak, vagyis túlélőképességüknek. A viselkedéskultúránk olyan képességeit kell fejlesztenünk magunkban, mint a többoldalúságra törekvés, a probléma megoldás, a konstruktív életvezetés stílus kialakítása. A konfliktuskerülő magatartás helyett, a konfliktusok felvállalására, azok valamilyen szinten való megoldására kell törekednünk. Tudnunk kell azt, hogy jó döntés nemigen hozható, maximum a körülmények figyelembevételével alakítható ki és az elvárásainknak megfelelő döntés.

A jövőben előtérbe kell kerülnie a kognitív pszichológia (gondolkodás lélektan), illetve döntés pszichológia oktatásának, a stratégia alapú gondolkodásnak, az új alapokra helyezett vezetőképzésben is. A tisztképzésben nagyobb hangsúlyt kell kapnia a menedzser szemléletnek, hiszen a tömeges tisztképzés kora lejárt A katonai felsőoktatásnak mindezt tudatosan- európai normák alapján- kell felvállalnia, mivel kész és képes is erre.

A tréningekre, illetve a jól felkészült tréningekre is nagy feladat vár, és nem az iskolarendszerű és az iskolarendszeren kívüli képzés és az önképzés helyett, hanem azokat jól kiegészítve.

Ez lehet egy fajta válasz a globális kihívásokra, a humán biztonság megvalósíthatóságára.

¹² HR: Human Resource – humán vagy emberi erőforrás.

Kulcsszavak: humán biztonság, konferencia tanulsága, gazdaság globalizációja, túlélési stratégia, biztonságpolitika

Keywords: human security, learn of a conference, globalisation of economy, „surviving” strategy, security policy

1. számú melléklet

Terület	Népesség		GDP	GDP/PP*(milliárd USD)	
	Millió	%	(milliárd USD, 1996)	1997	Bázis 1990 %
Észak-Amerika	388	6,7	8345	7871	24,0
USA	265		7433	6562	
Kanada	30		570	589	
Mexikó					
EU	372	6,5	5470	6435	19,7
Németország	82		2365	1457	
Franciaország	58		1534	1100	
Olaszország	57		1140	1018	
Nagy-Britannia	59		1152	1045	
Távol-Kelet	565	9,8	6720	5263	16,1
Japán	126		5149	2550	
Indonézia	197		213	773	
Orosz Köztársaság	148	2,6	356	628	1,9
Kína	1220	21,2	500	2000	6,1
India	945	16,4	358	1328	4,1
Latin-Amerika (kivéve Mexikó)	403	7,0	1557	2198	6,7
Közép-Kelet és Meghreb	294	5,1	550	1099	3,4
Afrika	582	10,1	300	750	2,3
Egyéb ¹	735	12,7	2354	5163	15,7
Világ összesen	5753	100,0	29510	32735	100,0

1. számú táblázat: A Föld lakossága és gazdasága 10 egységben, 1996

* A GDP a vásárlóerő paritás szerint

¹ Pakisztán, Banglades, Indokina, Burma, Törökország, Ausztrália, Szovjet-utódállamok, PECO Svájc stb.

Forrás: Ramses, 2000.

FELHASZNÁLT IRODALOM

MATUS János: *A biztonság, gazdaság és kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban.* -Bp.: ZMNE, 2003 (MTA doktori értekezés)

BERNEK Ágnes (szerk.): *A globális világ politikai földrajza.* -Bp.: Nemzeti Könyvkiadó, 2002.

GAZDAG Ferenc: *Biztonságpolitika*. -Bp.: SVKH, 2001.

SZÁSZ Enikő: *A biztonság új dimenziói*. -In: Külügyi Szemle, 2003/2. szám

USA Központi Hírszerzés: *Globális Trendek 2015-ben. Dialógus a jövőről, nem kormányzati szakértőkkel* (2001)

Fordította: Szabó Ferenc

DERESKEY Anna¹, Dr. DÁVID Lóránt²

TERRORISTA-PROFIL: A TERRORISTÁK CÉLCSOPORTJAI TOBORZÁSKOR

TERRORIST-PROFILE: TARGET GROUPS OF TERRORISTS AT RECRUITMENT

In general more and more data need to be examined on the types of recruits terrorist and related organizations are seeking, how terrorist organisations are using specific ways to recruit new members, and what precisely is the nature of the relationship between terrorist organizations, local culture and society. This paper can be usefully married to the scientific literature on recruitment, changes in attitude, conversion, and radicalization in skilfulness more effective preventive measures to fight against terrorists' recruitment.

BEVEZETÉS

Terrorista. Amikor meghalljuk ezt a szót, általában mindenkinek egy maszkos, fegyveres férfi jelenik meg a képzeletében, aki a szent dzsihádra³ hivatkozva embereket gyilkol, bombákat robbant fel. Ez többnyire megegyezik a valósággal. Azonban jobban megvizsgálva a merénylőket rögtön kiderül, hogy manapság már korántsem csak a férfiak kiváltsága a harc, számos nő és gyermek is csatlakozik hozzájuk. Mivel az esetek döntő többségében a polgári lakosság ellen irányuló erőszakos cselekedetről van szó, mely mögött mindig politikai célkitűzés húzódik, kiszámíthatatlan hogy hol, mikor csap le az ártatlan emberekre. Ezt a szorongást és bizonytalanságot csak fokozza, hogy az elkövetők kiléte szinte meghatározhatatlan. Nem lehetünk biztosak abban, hogy az a békésen sétáló nő, férfi, vagy gyerek nem hordoz-e valamilyen robbanószerkezetet a testére erősítve? Ez állandó fenyegetettséget jelent, amivel lassan kénytelenek leszünk megtanulni együtt élni. De a legfontosabb feladat, a „megelőzés”. Felderíteni, hogy a terroristák hogyan toborozzák a tagokat, kiket céloznak meg és milyen körülmények játszanak közre azoknál az embereknél, akik végül csatlakoznak egy-egy terrorista szervezethez. E cikkben bemutatjuk, hogy milyen szociális és mentális háttere van az egyes toborzási kampányoknak, valamint rámutatunk arra, hogy melyek a legveszélyeztetettebb célcsoportok.

MIÉRT LESZ VALAKI TERRORISTA?

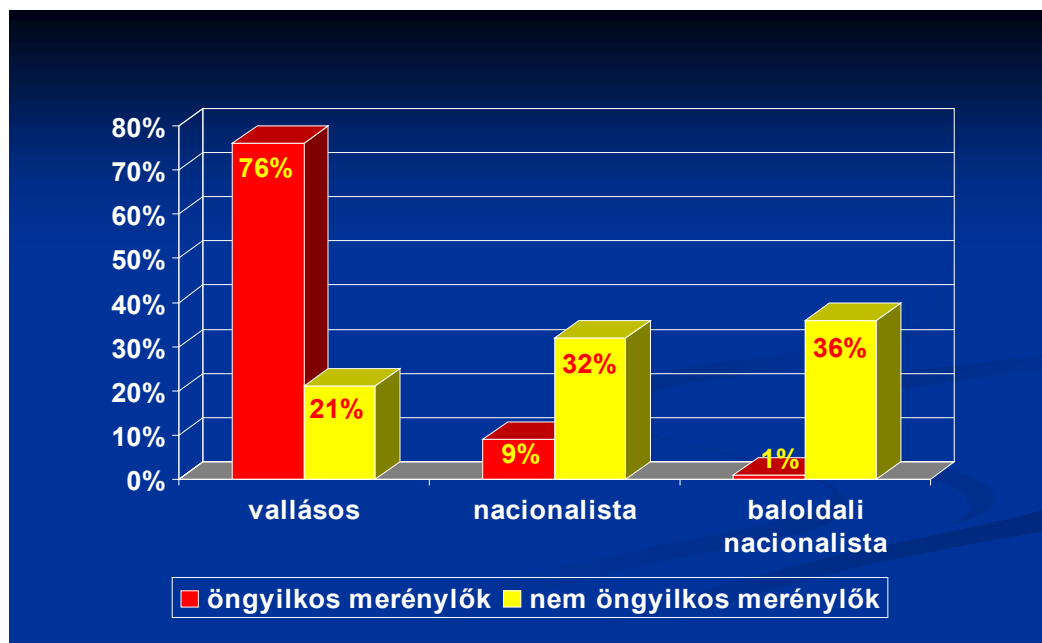
A világon számos olyan ember él, aki különböző elnyomásoktól szenved. Ők azok, akik szabadságra vágyanak, esetleg politikai vagy vallási reformokban hisznek. Ezek közül az emberek közül csak kevesen választják a terrorizmus útját.

Általános nézet, hogy a terroristák szegény, vagy megviselt emberek, akik céljaik elérése érdekében nem találnak más lehetőséget, csak az erőszakot. Ez nem feltétlenül van így. Számos eset bizonyítja, hogy sokuk gazdag, befolyásos és tanult ember. Mindegyikük megegyezik abban, hogy sajátos indítókai vannak. Ez általában egy olyan közeli vagy távoli jövő, ami számukra tökéletes lesz, és ennek érdekében az erőszak is igazolható és megmagyarázható. Ezek után joggal tehetjük fel a kérdést: bárkiből lehet terrorista? Egyrésztől igen, hiszen megeshet, hogy szembesülnie kell otthonának elvesztésével, kultúrájának, szabadságának megsemmisülésével és terroristává válik. Másrésztől nem, mert nem biztos, hogy minden esetben az erőszakhoz kell fordulni, ha valakit negatív hatások érnek. Ez főleg az illető személyiségén múlik.

¹ Tanársegéd, Károly Róbert Főiskola, Turizmus és Területfejlesztési Tanszék

² Főiskolai tanár, tanszékvezető, Károly Róbert Főiskola, Turizmus és Területfejlesztési Tanszék

³ A szó küzdelmet jelent, eredeti jelentése belső, lelki harcra utal, melyet az ember azért folytat, hogy megszabaduljon rossz cselekedeteitől és hajlamaitól. Röviden: önfegyelem és önnevelés. Gilles, Kepel: Dzsihád, Európa Könyvkiadó, 2007. -p. 23.

1. számú ábra: A terroristák ideológiája

Forrás: <http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://nssc.haifa.ac.il/Terror/articles> -nyomán - Letöltés: 2007.11.10.

A vallási fanatisták gyakran fordulnak a terrorizmushoz, mint eszközhöz. Hitük szerint erre azért van szükség, hogy a rosszat kiűzzék a világból és harcoljanak hitük ellenségeivel, mivel véleményük szerint ez Isten akarata. A vallási terrorizmusnak talán az egyik legismertebb és legjelentősebb formája az iszlám fundamentalizmus, mely az 1979-es iráni forradalom után indult. Nemcsak Iránban, hanem más országokban is szerveztek különböző terrorista csoportokat, hogy eszméiket érvényre juttassák. Ezek közül a terrorista csoportok közül a legismertebb az Al-Kaida⁴, az úgynevezett „Bázis”, akiknek a hadjárata az Egyesült Államok ellen folyik, és része annak a háborúnak, amely az iszlám, a keresztény illetve a nyugati zsidó világ között folyik.

Nemzeti terrorizmusról akkor beszélünk, amikor egy csoport közös etnikai identitással rendelkezik, saját nemzetet akar, vagy ha egy nép valamikor független nemzet volt, mielőtt egy másik idegen hatalom befolyása alá került. A nemzeti terroristák a vallási terroristákkal szemben kevesebb ártatlan civil lakost gyilkolnak meg. Ennek oka, hogy felismerték, a saját magukról alakított képet feketíthetik be a saját közösségükkel szemben. Az IRA és az ETA a bombatámadások előtt általában kódolt figyelmeztetéseket küld, hogy a rendvédelmi szerveknek legyen esélyük még időben evakuálni a lakosságot. Amennyiben a civil lakosságból sokan haltak meg egy merénylet során, az IRA bocsánatkérő üzenetet jelentetett meg, mint például 1987-ben, amikor Enniskillent felrobbantották, amikor is 11 ember meghalt és közel hatvan ember megsebesült. A nacionalista terrorcsoportok általában hosszabb ideig fennmaradnak, mint az egyéb típusú szervezetek, mivel saját környezetükön belül nagy a támogatottságuk, és a világ egyéb részeiről is számos szimpatizánssal rendelkeznek.

A TERRORISTÁK KÍNÁLTA ALTERNATÍVÁK

A különböző terrorcsoportok többféle lehetőséget kínálnak a hozzájuk csatlakozni vágyó embereknek. Mivel eltérő társadalmi rétegekből érkeznek új tagok, ezek az emberek a saját szakmájukhoz, identitásukhoz, vallásos és egyéb meggyőződésükhöz leginkább megfelelő terrorizmustípust választják. Napjainkban — a globalizáció világában — a terrorizmus is globalizálódik, egyre nagyobb és erősebb lesz a kötődése a médiához. Az alábbiakban a terrorizmus különböző típusainak rövid ismertetését mutatjuk be:

1. *Cyberterrorizmus* – nagy tömegekhez jut el, mivel az Internet adta lehetőségek szinte kiaknázhatatlanok. A szakértők a cyberterrorizmus három fő aspektusaként az elektronikus hálózatok ellen indított támadásokat, a

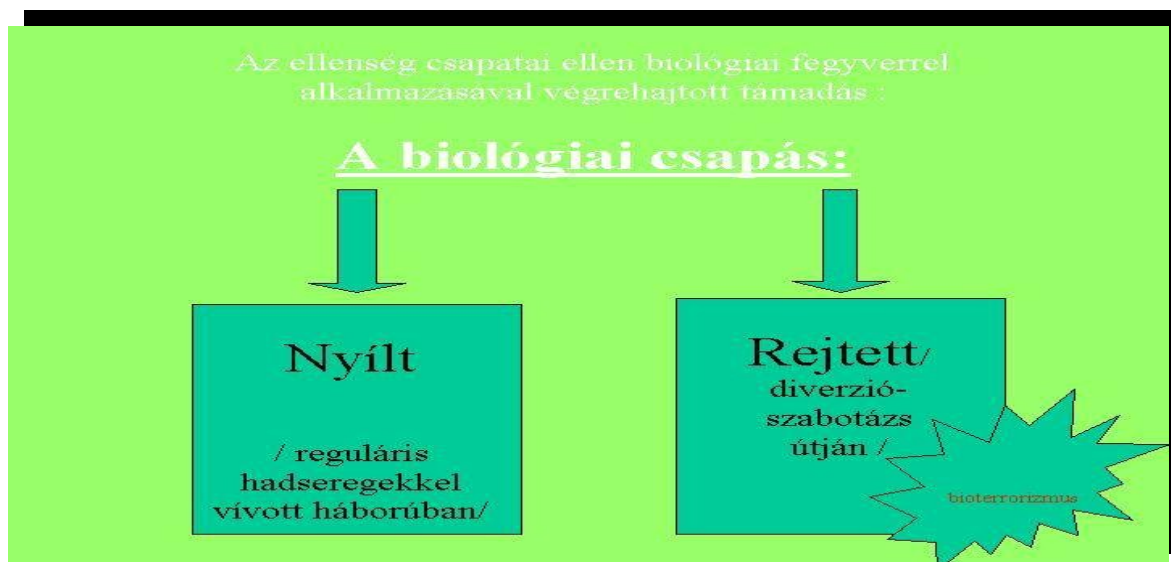
⁴ A nyolcvanas évek végén alakult, egyfajta védelmi szervezetként, amely alaptökrét és kiképzést nyújt a terroristacsoportok számára az arab világban. Kepel Gilles: Dzsihad, Európa Könyvkiadó, 2007. -p. 42.

tényleges infrastruktúra szabotálását, valamint az Internettel való, toborzó és propagandajellegű visszaéléseket jelölik meg.

Az információtechnológia terrorista célú alkalmazásánál négy nagy területet kell kiemelni:

- *mobilkommunikáció* – nem igazán alkalmazott technológia a terroristák körében, mivel könnyen felderíthető, detektálható;
- *Internet* – érdekes, hogy a terroristák ideológiájukban a fundamentalizmust hirdetik, azonban az Internet adta lehetőségeket számos formában használják, mivel megfigyelése, korlátozása nem megoldható;
- *az információtechnológia „soft” típusú alkalmazása* – a terroristaszervezetek, csoportok nem pusztításra, hanem propaganda tevékenységre, a közvélemény formálására használják fel e rendszereket, eszközöket;
- *az információtechnológia „hard” típusú alkalmazása* – kimondottan a cyber hadviselési rendszerekre utal. A cél a számítógép hálózatokba történő betörés, az információs infrastruktúrák működésének korlátozása, információhiány előidézése stb.⁵

2. *Bioterrorizmus* – akkor beszélünk erről a fajtáról, amikor a terrorcselekményt betegséget okozó biológiai organizmusok felhasználásával hajtják végre.⁶ A bioterrorizmus céljaihoz nem szükségképpen használja a katonai célra választott, „kifinomult” biológiai ágenseket, attól számos esetben az elkövetők minőségben is, fajtát illetően is jelentősen eltértek, mivel céljaik eléréséhez sokszor a „primitív” eszköz is megfelelő.

2. számú ábra: Biológiai fegyverek hasznosítása

Forrás: http://209.85.129.104/search?q=cache:ICqAaK4G85gJ:www.bjkmf.hu/bszemle/egyeb0104t.html+bioterrorizmus&hl=hu&ct=clnk&cd=4&gl=hu&lr=lang_hu –

Letöltve: 2007. 10. 11.

3. *Nukleáris terrorizmus* – napjaink egyik legkomolyabb fenyegetése. Akár egy ilyen támadás is tömegek pusztulását, mérhetetlen szenvedést, és világunk nem várt, de örökké tartó megváltozását vonhatja maga után. A nukleáris terrorizmusról szóló ENSZ-egyezmény⁷ segít annak megakadályozásában, hogy a terrorista csoportok az ember által ismert legpusztítóbb fegyverekhez férjenek hozzá.⁸ Megerősíti a terrorizmus elleni harc nemzetközi jogi keretét, amely a dokumentummal együtt immár 13 egyetemes okmányból áll. Az egyezmény ezen felül elősegíti az államok e területen való együttműködését, amely elengedhetetlen a terrorizmus legyőzéséhez.

4. *Ökoterrorizmus* – egykori mezőgazdasági területeken épülő házak felgyújtásával az USA keleti partján is megjelent az Earth Liberation Front ökoterrorista szervezet. A szélsőségesen militáns környezetvédők sejtekbe tömő-

⁵ Haig Zsolt: Internet terrorizmus In.Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2007. XI. évfolyam, 2. szám, -p. 82.

⁶ www.ec.europa.eu/health-eu/my_environment - Letöltés: 2007-11-02

⁷ Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism. Az egyezmény 2007. július 7-én lép életbe. Szerzők

⁸ http://209.85.129.104/search?q=cache:uUMw4BJuceAJ:www.unis.unvienna.org/unis/hu/pressrels/2007/unissgsm014.html+%22nukle%C3%A1ris+terrorizmus%22&hl=hu&ct=clnk&cd=13&gl=hu&lr=lang_hu – Letöltve: 2007. 11.10.

rülve szerveznek akciókat, a Földet és annak természeti kincseit illetve az állatvilágot „kizsákmányoló kapitalista vállalatok” ellen. Az ELF (Earth Liberation Front) az FBI által ökoterroristának nevezett, szélsőségesen militáns környezetvédő mozgalom legújabb hajtását a kilencvenes évek elején Nagy-Britanniában alakították az Earth First csoportot „puhának” tartó aktivisták. Hitvallása szerint azonban az ELF csak egy ideológiát képvisel, szigorúan vett tagsága, illetve hierarchikus szervezete nincs, akcióit szimpatizánsaik hajtják végre, leginkább ötletszerűen, s azzal a céllal, hogy megbüntessék a „Földet kizsákmányoló kapitalista vállalatokat”. A gyújtogatásokra és rongálásokra korábban az amerikai ökoterrorizmus bölcsojének tartott nyugati államokban került sor, s a Long Island-i tüzek jelezték, hogy a mozgalom feltűnt a keleti parton is. Mind ez idáig leglátványosabb akcióját az ELF 1998 októberében hajtotta végre, amikor fölgyújtotta a Colorado állambeli Vail síparadicsomban található vadozatú sífelvonót és éttermet, amivel 12 millió dolláros kárt okoztak. Tettüket azzal indokolták, hogy szerintük ezek megépítésével veszélybe került a környéken élő hiúzok élettere.⁹

5. *Narcoterrorizmus* – a terrorizmus és a kábítószer bűnözés között nagyon szoros a kapcsolat. Nem véletlenszerű az a tény, hogy az utóbbi időben előtérbe került a narkóterrorizmus. Ennek több oka is van. Ezen okok közül a legfontosabb, hogy a terror akciók végrehajtásához jelentős anyagi fedezetre van szükség, amelyhez a pénzügyi fedezetet az illegális kábítószer adja. A világon több olyan terrorszervezet működik, amelyek a kábítószerből befolyt pénzösszegekből fedezik költségeiket. Ilyen például az Al-Kaida terrorszervezet, melynek anyagi erőforrását az ópium adja vagy a Kurd Munkáspárt a PKK, amely az európai heroin piac jó részét tartja kezében. Nagyon fontos a dél-amerikai terrorszervezeteknél is a kábítószer kereskedelembe befolyt pénzösszeg.¹⁰

Az alábbi ábrán a különböző terroristacsoportok kapcsolatait ábrázoltuk. Ezek az egységek nem különállóan léteznek, hanem egymással szoros kapcsolatban állnak.

KIBŐL LESZ TERRORISTA?

Amennyiben erre a kérdésre biztosan tudnánk a választ, a terrorizmust már a gyökereiben tudnánk elfojtani. Azonban ez a kérdés sokkal összetettebb, mintsem néhány mondatban vázolni tudnánk. Éppen ezért nem vállalkozunk a „rejtély” megfejtésére, inkább a legfontosabb motivációkra és jellemző adatokra hívjuk fel a figyelmet. „Terrorista az lesz, akiben a gyűlölet nagyobb, mint a jövő reménye. Akiben gyűlölet lakozik, abban nincs hit, hiszen a hit a szeretetből fakad.”¹¹

Azért a pusztán adottságitól még nem lesz valaki feltétlenül terrorista, főleg nem olyan, aki öngyilkos merénylet révén akár több száz ártatlan embert, gyereket is megölhet. A terroristává váláshoz több tényező szükséges, például egy olyan zárt csoportba való bekerülés — általában egy karizmatikus vezető személye köré épülő, szigorú hierarchia alapú társaság — ahol összetett szabály- és értékrendszerű világ helyett általában egy ideologikus alapú, de könnyen érthető és áttekinthető világképet közvetítenek számára, melynek minden más megfontolást kizáró igazságai mentén aztán fanatizálják is. A szociálpszichológusok tudják, hogy az emberek többségének viselkedését milyen jelentősen meghatározhatja az őket magukba fogadó csoport kultúrája és a tekintély. „Az emberek csoportjai s bennük az egyének közös, mindenki által jóváhagyott és szinte automatikusan érvényesülő viselkedésmódokat és világszemléletet fogadnak el, még akkor is, ha erre semmilyen objektív okuk sincs” – vallja Forgács József, Ausztráliában élő pszichológus.

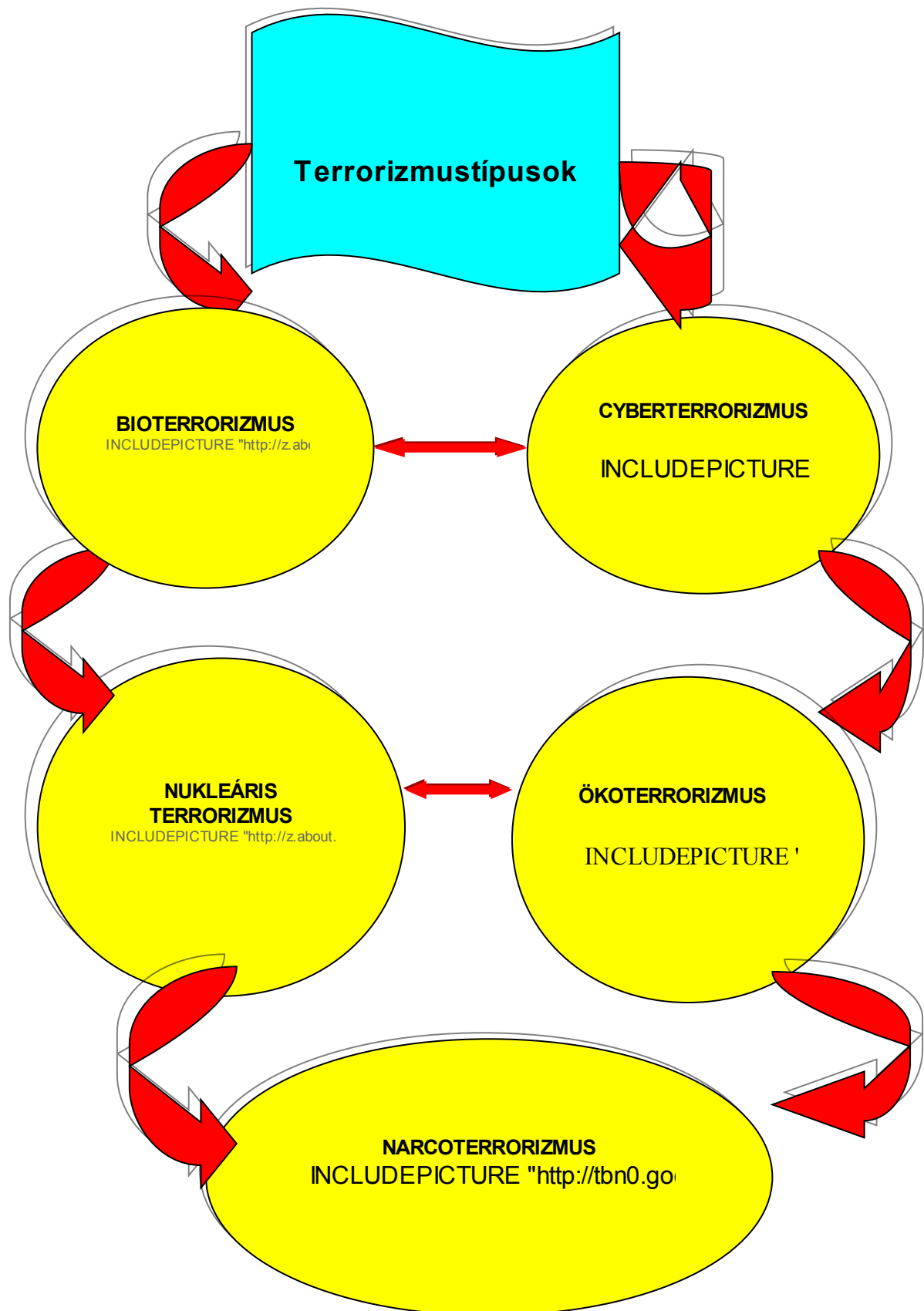
„A tipikus öngyilkos merénylet vallásos, nőtlen, középiskolai végzettségű, 18 és 27 év közötti férfi. Egyszerű társadalmi közegekből származik, de úgy tudja, hogy önpusztító akciójával hozzájárul saját és családja társadalmi helyzetének emelkedéséhez. Hite szerint mártíromsága a paradicsomi örök életet biztosítja számára.” E szavakkal próbálta körülhatárolni egy 2006-os nyilatkozatában Boaz Ganor, az izraeli terrorizmusellenes intézet igazgatója, kik közül verbuválódhatnak azok az öngyilkos merényletők, akik több, sok áldozattal járó akciót hajtottak végre az elmúlt években Izraelben.¹²

⁹ Forrás: HVG 2000/10. sz. http://209.85.129.104/search?q=cache:UDIJ7Pq2YR0J:www.zoldfelulet.hu/hirek.php%3Fid%3D128+%C3%B6koterrorizmus&hl=hu&ct=clnk&cd=2&gl=hu&lr=lang_hu – Letöltés: 2007.11.08.

¹⁰ Bebesi Zoltán: Narcoterrorizmus, <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/2003.html> - Letöltve:2007.11.10.

¹¹ Tolvaly Ferenc: Boszporusz felett a híd, Kortárs Kiadó Kft. 2007. -p.145.

¹² Illényi Balázs: Kiből lesz öngyilkos merénylet, HVG. 2001. szeptember 22. -p. 34.

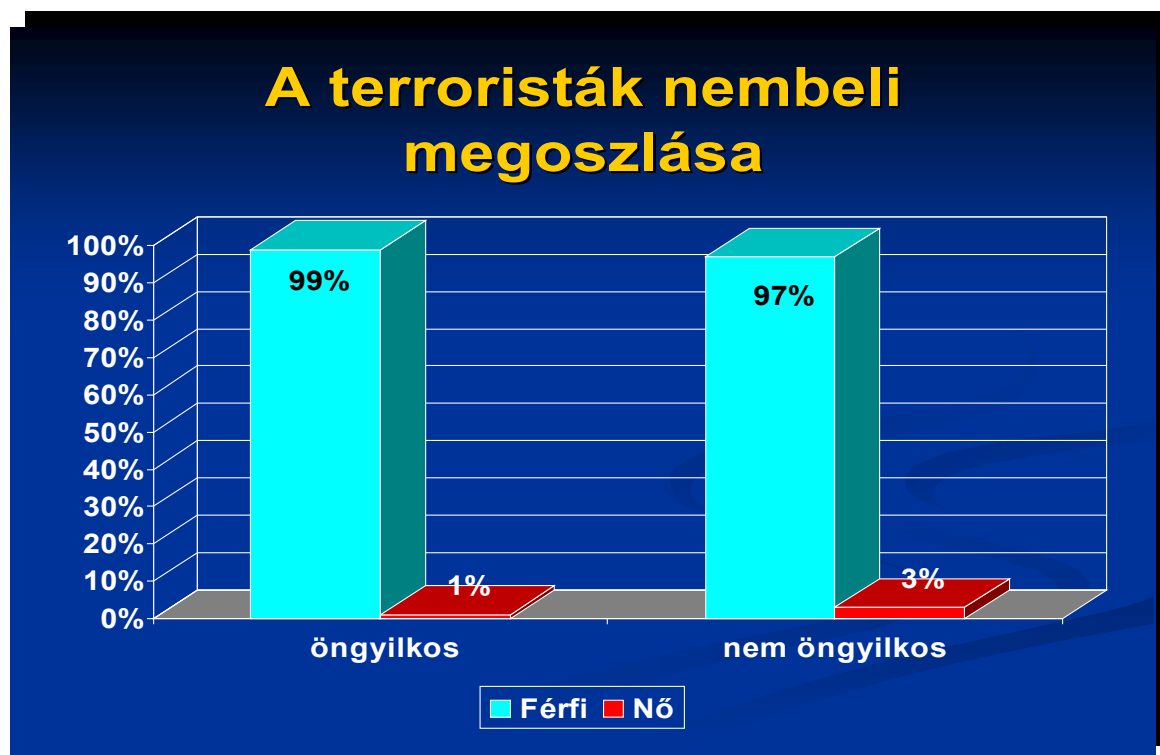

3. számú ábra: A terrorizmus különböző típusai
Szerkesztették: Dr. Dávid Lóránt – Dereskey Anna, 2007.

Bár a definíciót kifejezetten a Hamasz és az Iszlám Dzsihád aktivistáira értette, szakértők szerint e megállapítások sokat elárulnak az ilyen akciók elkövetőiről. Legfőképpen azt, hogy terroristának, pláne öngyilkos terroristának, aligha születik bárki is.

Napjaink öngyilkos terrorakcióiban az ideológiai motivációt egyébként jelentős mértékben a vallás szolgáltatja. A philadelphiai Middle East Forum nevű — Közel-Keletet kutató — amerikai intézet igazgatója, Daniel Pipes az Interneten megjelenő tanulmányaiban több helyen is megemlíti egy, az öngyilkos merényleteket végrehajtó terroristák világképében felfedezhető látszólagos ellentmondást. A többnyire muszlim elkövetők szent könyve, a Korán ugyanis — a legtöbb valláshoz hasonlóan — kifejezetten tiltja az öngyilkosságot. Csakhogy a síita muzulmánok hite szerint ez alól kivételnek tudhatja magát, aki Isten (az igaz hit) szolgálatában, a biztos halál tudatában mártírként áldozza fel életét. Így ugyanis bizonyosan elnyeri az örök életet.¹³

A különböző terrorista csoportokhoz kapcsolódó emberek indíttatásai tehát eltérőek. A terrorizmus azért olyan fenyegető és kiszámíthatatlan, mivel szinte lehetetlen megakadályozni ezeknek a terrorista csoportoknak a szerveződését és a leendő tagok nyomán követését. Ráadásul vannak területek, melyek területéről különösen sok embert próbálnak toborozni a terroristák. Ezen kívül egyre gyakrabban lépnek színre nők a terroristák, az öngyilkos merénylők között. Miért is van ez így? A kérdés megválaszolásához egy kicsit alaposabban érdemes körüljárni a nők helyzetét.

4. számú ábra: A terrorista nők aránya

Forrás: <http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://nssc.haifa.ac.il/Terror/articles> -nyomán - Letöltés: 2007.11.10.

Az ábrából világosan kiderül, hogy napjainkban még elenyésző a női terroristák/öngyilkos merénylők száma, de ennek ellenére növekvő tendenciával kell számolnunk. Ennek természetesen megvan a magyarázata. A női öngyilkos terrorizmus aszimmetrikus módszer, mely műveleti előnyök és a propaganda hatás miatt terjedőben van. Milyen motivációjuk van? A nők szerepe a különböző országokban eltérő. Sok esetben nem veszik őket ember-számba, elnyomják őket. Szintén indok a terroristákhoz való csatlakozáshoz a nőket ért, nominális egyéni- és kollektív sérelmek. Nagyon fontos dolog, hogy a terrrorszervezetek elismerik a nők létjogosultságát, amelyet a legtöbb esetben a saját hazájuktól nem kapnak meg.

Nők motivációi:

¹³ Illényi Balázs: A halál fiai, www.minosegiugsagiras.hu, Letöltve: 2007. 11.12.

- nacionalizmus;
- társadalmi megbecsülés;
- egyéni-és kollektív sérelmek megtorlása.

2005 decemberében értesült a sajtó, hogy az iraki Bakúba városában egy belga származású nő öngyilkos terroristát hajtott végre. A 37 éves Muriel Degaugue volt az első európai, aki ilyen tettet követett el. A merénylet azért volt figyelemre méltó, mert évek óta voltak információk arra vonatkozóan, hogy az Al-Kaida stratégiai célként tűzte ki egy „fehér sejt” létrehozását. Ennek a csoportnak a keretében az európai származású, muzulmán hitre áttért személyek toborzása volt a cél. Ezek ismeretében a szakembereknek át kellett gondolniuk a terrorrellel szembeni küzdelem alapjait és új gondolkodásmódra, elhárítási mechanizmusokra és elemzésekre kellett felkészülniük és a jövőben ezeket a módszereket kellett továbbfejleszteniük.

Muriel Degauque öngyilkos támadása a fiatalok veszélyeztetettsége mellett a nők beszerzésre alkalmas célcsoporttá válására is felhívja a figyelmet. A terrorcsoport feltehetően nyitottabbá vált a gyengébbik nem számára, amit a legszembetűnőbben egy 2004 augusztusában megjelent sajtóhír jelez. Eszerint a franciaországi Al Khán-szá nevű internetes havilap profilt váltva fő céljául tűzte ki a nők toborzásának hatékonyabbá tételét. Ezek az információk egyértelműen mutatják, hogy a „dzsihád marketingesei” számára célközönséggé váltak a nyugati fiatalok, köztük az Európában élő muszlim nők. A „fehér” Al-Kaida létrehozását célzó eddigi legjelentősebb kísérlet Abderrazak Mahdzsub nevéhez fűződik, akit 2003 novemberében akadályoztak meg Németországban a biztonsági szervek abban, hogy megvalósítsa tervét. Az algériai férfi Európában toborzott nem arab származású potenciális merénylőket.¹⁴

A TERRORISTA-JELÖLTEKRŐL ÁLTALÁBAN

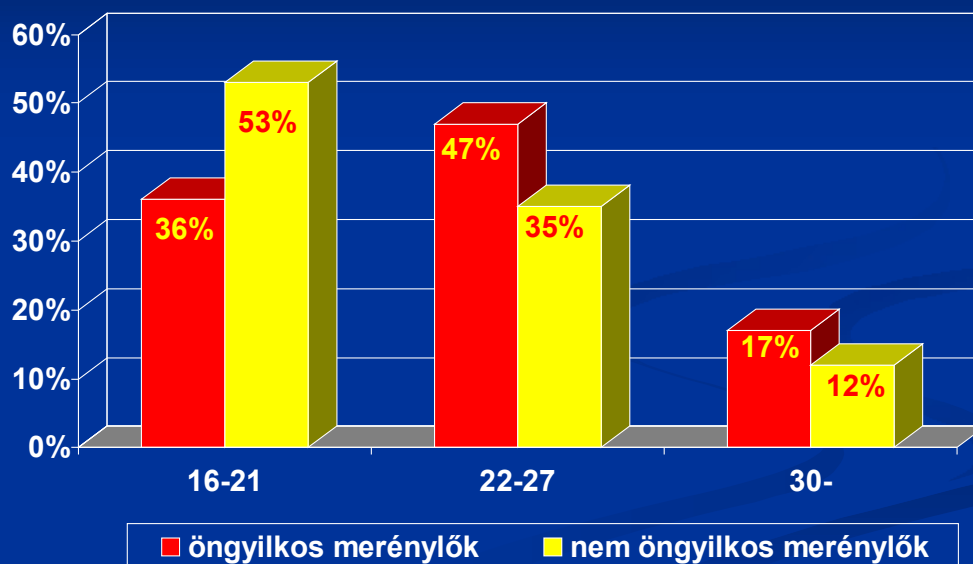
A terrorizmus természetrajzából egyértelműen következik annak lélektani kapcsolódása, hiszen a különböző robbantásos, öngyilkos merényletek elkövetésével nemcsak a pusztítás a cél, hanem a lakosság megfélemlítése, folyamatos rettegésben tartása is. Az állandó félelem elültetésének egyik igen alkalmas eszköze az Internet, melyet a terroristák igen intenzíven ki is használnak.¹⁵ Nemcsak az állandó félelem fenntartására használják az Internetet a terroristák, hanem toborzásra, új terroristajelöltek felkutatására is. A terrorizmus szervezetei régebben centralizáltak, hierarchikusak voltak. Egy vagy több vezető köré szerveződtek. Manapság ez változóban van, az új csoportok már decentralizáltak és ez irányba tendálódik az egész terrorista szervezet felépítése is. Ehhez az új szervezeti struktúra kiépítéséhez minél több új tagra van szükségük. A legtöbbször a 16-35 éves korosztályból kerülnek ki. Ezek az emberek használják szinte nap mint nap az Internetet, fogékonyak új dolgokra, elégedetlenek országuk politikájával, vagy bármilyen más személyes indíttatásuk lehet. Akik visszariadnak az erőszakos tettekről, azoknak más lehetőségeket is kínálnak.

Az új tagok „szakmai tapasztalataikkal” is erősíthetik a terroristacsoportokat. A toborzás folyamán alapvető kérdés, hogy a jelentkező milyen területen dolgozik, és milyen iskolákat végzett el. Amennyiben nem kitöltött kérdőívekről, toborzólapokról van szó, különböző „adatvadász”-ok vannak a terroristák alkalmazásában, akik adatbázisokhoz jutnak hozzá, töltik le az adatokat, majd azután veszik fel direkt módon a kapcsolatot az emberekkel. Az öngyilkos merénylők általában vallási iskolákból kerülnek ki — az arab világból — míg a terrorizmus többi ágához a világi oktatásból szereznek tagokat. A terroristáknak szükségük van orvosokra, vegyészekre, mérnökökre, kutatókra, ügyvédekre stb. Ezen kívül van új terület is az idegenforgalom, a turizmus. Az itt dolgozó emberek ugyanis szinte bárhova eljuthatnak — munkakörükéből adódóan — vízumot kaphatnak bármelyik országba, piacszerzés ürügyén el- és bejuthatnak bármilyen objektumba, ami a terroristák számára sok hasznos információgyűjtési lehetőséget jelenthet. Ez még egy „szűz” terület, bár Dél-Amerikában, Bolíviában már történt olyan terrorcselekmény, melynek az egyik elkövetője a turizmus szektorból került ki.

¹⁴ <http://nbh.gov.hu/bmenu6k.htm> - Letöltés: 2007.10.08.

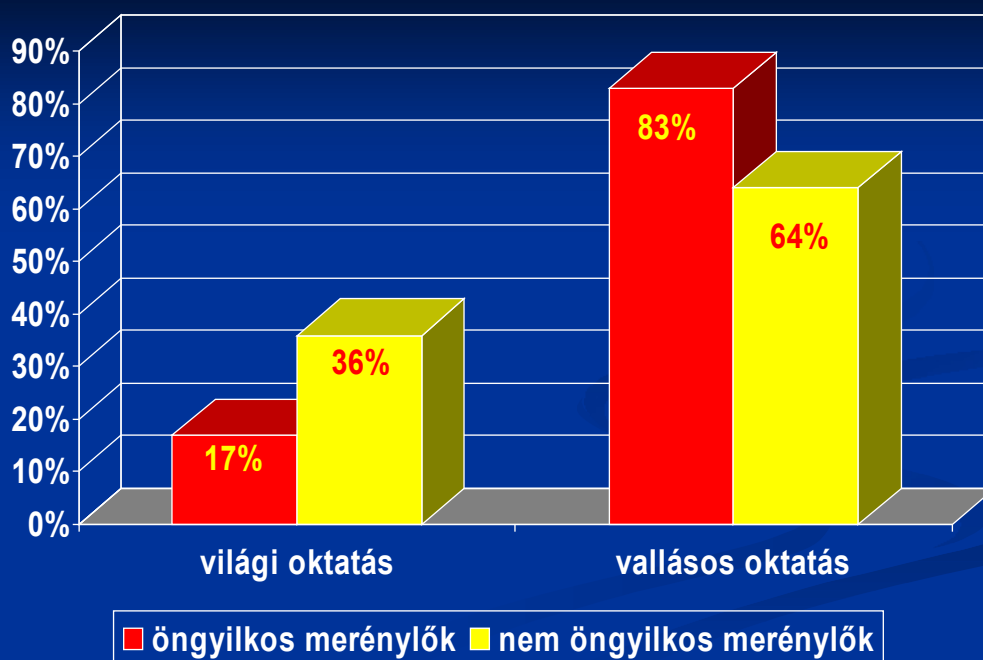
¹⁵ Haig Zsolt: Internet terrorizmus In.Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2007. XI. évfolyam, 2. szám. -p. 87.

Terroristák életkora

5. számú ábra: Életkor szerint megoszlás

Forrás: <http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://nssc.haifa.ac.il/Terror/articles> -nyomán - Letöltés: 2007.11.10.

6. szám ábra: Terroristák iskolázottsága

Forrás: <http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://nssc.haifa.ac.il/Terror/articles> -nyomán - Letöltés: 2007.11.10.

Míg a terrorista szervezetek vezetői többnyire polgári származásúak, addig a közkatonáik a szegényebb rétegekből verbuválódnak: menekülttáborokból, bádoggvárosokból, elmaradott falvakból. A terrorszervezet szociális szolgáltatásokat nyújt olyan helyeken, ahol a munkanélküliek vannak többségben. A szolgáltatások mellett magyarázattal is szolgálnak a nyomor okairól és van valamilyen tervük a felszámolásra is.¹⁶ Ezekkel az érvekkel könnyen toborozhatnak olyan embereket, akik nem látnak más kiutat problémáik megoldására. Ennek ellenére, ahogyan már korábban említettük, nemcsak az alacsony iskolázottságúak köréből lesznek terroristajelöltek.

A terrorizmus a társadalmi cselekvés egyik formája. A terroristák motivációja lehet egyéni, vagy esetleg családi, például hajlam az agresszivitásra. Vannak családok, ahol már a nagyszülők is terroristák voltak. Ezekben a családokban szinte biztos, hogy a gyermekeket is erre nevelik. Fontosak a különféle háborús tapasztalatok, a kiképzés és a nevelés során elért sikerek, amiből egyenesen adódik, hogy szinte versenyezni fognak a sikeres terrorcselekmények végrehajtásában. A családonál szerepet játszik még a megélhetéshez szükséges források hiánya, vágya valamilyen vezetői beosztás elérésére egy csoporton belül, ennek a közösségnek az anyagi vagy erkölcsi elismerése utáni vágy.

ÖSSZEGZÉS

Sajnos manapság még nincsen biztos megoldás arra, hogyan is lehetne egy megbízható terrorista profilt kialakítani. Ennek oka, hogy a terroristák is egyre fejlettebb technológiai eszközökhöz folyamodnak. Amióta megkezdődött a terrorizmus decentralizálódása ez a feladat még nehezebbé vált. Vannak kezdeményezések például Amerikában, ahol a terroristák agyhullámaikat próbálják mérni, és így felállítani egyfajta általános profilt, de ezek a próbálkozások még gyerekcipőben járnak. A terrorizmus gyorsan alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez, így például a változó biztonságpolitikai körülményekhez. Céljaik megvalósításához korszerű eszközöket használ, tagjai naprakészen kiképzettek, hogy a terrorcselekményeket sikeresen hajtsák végre.

A terrorcselekmények tervezői és végrehajtói számára elsősorban nem a pusztítás fizikai ténye a fontos, hanem az a társadalom-lélektani hatás, amelyet a cselekmény által hordozott információ célba érése révén várnak. A terroristák szándékaik szerint a terrorcselekménnyel egy nem létező, de a létezéséért harcoló jobb világ jegyében vállalják az iszonyatot, amelyet előidéznek.¹⁷

A terrorizmus okait a látványos robbantásoknál, öngyilkos merényleteknél, gépeltérítéseknél sokkal mélyebben kell keresni, hogy a sikeresek lehessünk az ellene folytatott harcban.

Kulcsszavak: terrorista, toborzás, globális terrorizmus

Keywords: terrorist, recruitment, global terrorism

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bebesi Zoltán: *Narcoterrorizmus*, HVG 2000/10. sz. (<http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/2003.html>)

Válaszok a terrorizmusra I-II. –Bp.: Mágustúdió, 2006.

BOLGÁR Judit, SZTERNÁK György: *A terrorcselekmények társadalmi és személyiség-lélektani háttere.*

–In: Felderítő Szemle, 2004. 1. szám

TOWNSHEND, Charles: *A terrorizmus.* –Bp.: Magyar Világ Kiadó, 2003.

HAIG Zsolt: *Internet terrorizmus.* –In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2007. XI. évfolyam, 2. szám.

ILLÉNYI Balázs: *Kiből lesz öngyilkos merénylő.* –In: HVG. 2001. szeptember 22.

¹⁶ Baker Jonathan: *A terrorizmus,* –p.130., HVG Press Kft, 2003.

¹⁷ Sztternák György: *Gondolatok a terrorizmusról,* Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2007. XI. évfolyam 2. szám, –p. 39.

ILLÉNYI Balázs: *A halál fiai*. (www.minosegiujsgiras.hu)

BURKE, Jason: *Al-Kaida, A terror árnyéka*. -Bp.: HVG Kiadó Rt., 2004.

BAKER, Jonathan: *A terrorizmus*. -Bp.:HVG Press Kft, 2003.

Kepel GILLES: *Dzsihád*, Európa Könyvkiadó, 2007.

WEITZMANN, Stanley: *Terrorizmus*. -Bp.: Magyar Könyvklub, 2005.

TOLVALY Ferenc: *Boszporusz felett a híd*. -Bp.:Kortárs Kiadó Kft., 2007.

INTERNETES FORRÁSOK

<http://images.google.hu/imgres?imgurl=http://nssc.haifa.ac.il/Terror/articles>

<http://nbh.gov.hu/bmenu6k.htm>

http://209.85.129.104/search?q=cache:uUMw4BJuceAJ:www.unis.unvienna.org/unis/hu/pressrels/2007/unissgsm014.html+%22nukle%C3%A1ris+terrorizmus%22&hl=hu&ct=clnk&cd=13&gl=hu&lr=lang_hu

http://209.85.129.104/search?q=cache:UDIJ7Pq2YR0J:www.zoldfelulet.hu/hirek.php%3Fid%3D128+%C3%B6koterorizmus&hl=hu&ct=clnk&cd=2&gl=hu&lr=lang_hu

www.ec.europa.eu/health-eu/my_environment

TAKSÁS Balázs

A HONVÉDELMI TÁRCA KÖLTSÉGVETÉSE A SZÁMOK TÜKRÉBEN (2001-2008)

MINISTRY OF NATIONAL DEFENCE' S BUDGET IN THE MIRROR OF THE NUMBERS (2001-2008)

A költségvetés tervezéséhez hasznos segítséget kaphatunk, ha a múltbeli adatokat vesszük elemzés alá. Megvizsgálhatjuk, hogy 2001 és 2008 között hogyan változott a honvédelmi tárca helyzete a kormányzati prioritási rangsorban, mennyi jutott a gazdasági növekedésből a Honvédelmi Minisztériumnak, miként alakult a tárca számára biztosított pénzügyi eszközök reálértéke. Valamint, hogy ezen eszközök hogyan kerültek elosztásra, hogyan alakult az egy katonára jutó költségvetés értéke, és milyen tényezők játszottak szerepet abban, hogy 2001-től 2008-ra 77,5 milliárd forinttal nőtt meg a Honvédelmi Minisztérium költségvetése.

We can get useful aid for the budgeting, if we analyse the data of the previous years. Examining the 2001-2008 years we can see the changing of the ministry's situation among the departments, and the sharing method of the ministry's budget. Even the data show us the changing of the budget's real value and that kind of factors which play roll in the budget's increment.

Sokszor sok szó esik arról, hogy mekkora költségvetési támogatást kap a Magyar Honvédség, és hogy ez mire elég, illetve mire nem elég. Azonban pontos pénzügyi elemzések viszonylag ritkán jelennek meg a témában. Pedig ezek alapján lehetne pontosan, reálisan elemezni a valós helyzetet: valójában mennyi is a központi költségvetésből folyósított összeg, mire is használja fel a tárca, miként érinti a költségvetési megvonás a haderő működési lehetőségét. Ha ezek az elemzések a rendelkezésünkre állnak, akkor sokkal könnyebb dolga van a tervezéssel foglalkozó szervezeti egységeknek is, hiszen a dinamikus elemzésekből kapott eredmények sok tapasztalattal szolgálnak a tervek kockázatelemzéseinek elkészítéséhez (érzékenységvizsgálathoz, valószínűségvizsgálathoz stb.) Természetesen ezen cikk keretein belül a komplett elemzés nem végezhető el, azonban alapul szolgálhat a további munkák számára.

A haderő költségvetésének idősor-elemzését 2001-ig visszamenően készíttem el.¹ Miért pont 2001-ig? Ennek az oka az, hogy 2001-ben történt meg a Honvéd Vezérkar integrációja a Honvédelmi Minisztériumba, amivel rengeteg funkció és feladatkör került átcsoportosításra, továbbá újraosztásra. E változások olyan jelentősek voltak, hogy — különösen a költségvetési tényezők elemzésénél — nem lenne értelme az előző évekkal történő összehasonlításnak. Bár a funkciók és a feladatátadások azóta is folyamatosak, ezek nagysága nem olyan nagy, hogy ne tenné lehetővé az adatok elemzését.

KÖZPONTI KÖLTSÉGVETÉSI TÁMOGATÁS

Az egyes tárcák költségvetési részesedését két mutatószámmal szokták mérni. Az egyik azt mutatja meg, hogy hány százalékkal részesedik az adott tárca az éves központi költségvetésből. Ez nagyon egyszerű mutató, könnyen számolható, képlete egy adott évben a következő:

$$T = \frac{T_{HM}}{P_{KK}} \cdot 100$$

¹ A cikk elkészítésekor a 2008-as év zárszámadási adatai még nem álltak rendelkezésre, ezért a 2008-as adatoknál a költségvetési előirányzat szerepel.

ahol:

T%: a tárca részesedése a központi költségvetésből (%),

THM: a honvédelmi tárca által a központi költségvetésből kapott támogatás (milliárd HUF),

PKK: az adott évi költségvetési főösszeg (milliárd HUF).

Ez az elmúlt években a következőképpen alakult:

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
T_{HM} (milliárd)	237,312	263,498	302,624	326,065	286,160	280,495	293,816	302,254 ²
P_{KK} (milliárd)	4 470,9	5 826,9	5 670,6	6 237,6	7 004,5	8 510,8	8 498	9 034,3
$T_{\%}$ (%)	5,31	4,52	5,34	5,23	4,09	3,3	3,46	3,35

1. számú táblázat: A tárca számára a költségvetés által biztosított összeg
Forrás: Zárószámadási törvények, költségvetési törvények (1-7.)

Ez a mutatószám azonban csak arra jó, hogy megmutassa, hogy az adott tárca milyen prioritást élvezett a támogatás elosztásánál, illetve hogy mennyire nőtt vagy csökkent az adott szakterületre fordított kormányzati figyelem. Mivel a központi költségvetés elosztása valahol társadalmi prioritásokat is tükröz, ezért a táblázat valamilyen szinten alkalmas arra, hogy megmutassa mennyire volt sikeres az elmúlt években és jelenleg is folyó kampánysorozat, amelynek segítségével a tárca nyitni próbál a társadalom széles rétegei felé, illetve megpróbálja, úgymond elfogadtatni önmagát, szolgáltatását. (Mint ahogy nyugaton ez már régóta működik.)

Azonban ez a táblázat torz képet mutat, mivel csak a központi költségvetéstől kapott összegeket tartalmazza. Márpedig a tárcának saját bevételei is vannak. Ezen bevételekkel 2000-ig szabadon gazdálkodhatott a minisztérium. 2000-2003-ig minden a tárcához befolyt összeget be kellett fizetni a központi büdzsébe. 2003-tól megint változott a helyzet. Egyes a tárca által fenntartott intézményekhez (pl: MH egészségügyi intézetek, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) befolyó bevételek az intézményeknél maradhettek, és ehhez kaptak még költségvetési támogatást. Ezen változások miatt egy másik arányszámot érdemes felhasználnunk, amely realisabb képet fest az évekről.

Ez az arányszám a GDP százalékában határozza meg a tárca költségvetését. Ez egy nagyon népszerű mutató. Egyrészt mert ez is könnyen számolható. Másrészt, mert a nemzetgazdaság adott évi teljesítményéhez viszonyítja a tárca gazdálkodását. Így megfigyelhető, hogy a gazdaság fejlődéséből mennyivel gazdagodott az adott ágazat. A gazdasági növekedéssel egy ütemben növekedett a tárca kerete, esetleg az alatt vagy a felett. Továbbá ezen mutatót használják nemzetközi viszonylatban az országok összehasonlításánál. Ezzel a mutatóval dolgozik a NATO is annak mérése kapcsán, hogy a tagállamok gazdasági erejükhöz viszonyítva mennyit fordítanak védelmi kiadásokra. (Viszont az, hogy mi tartozik a védelmi kiadások körébe, NATO szinten nincs definiálva. Így általában a védelmi, honvédelmi tárca költségvetésének GDP arányszámát szokták figyelembe venni.)

A mutató képlete egyszerű:

$$GDP = \frac{P_{HM}}{GDP_n} \cdot 100$$

ahol:

GDP%: a honvédelmi tárca részesülése a nemzetgazdaságból (%),

PHM: a honvédelmi tárca évi költségvetése (milliárd HUF),

GDP_n: az adott évi bruttó hazai össztermék (milliárd HUF).

² Költségvetési előirányzat

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
P_{HM} (milliárd)	242,136	278,316	313,137	311,677	317,411	296,037	324,708	319,756 ³
GDP_n (milliárd)	15 270,1	17 180,6	18 940,7	20 718,1	22 042,5	23 795,3	25 419,1	
$GDP\%$ (%)	1,58	1,62	1,65	1,50	1,44	1,24	1,27	
GDP_n növekedés (előző év = 100%)		112,5	110,2	109,4	106,4	108	106,8	
P_{HM} növekedés (előző év = 100%)		114,9	125,1	99,5	101,8	93,3	109,7	98,5

2. számú táblázat: A honvédelmi tárca költségvetésének növekedése a GDP-hez viszonyítva
Forrás: KSH, Zárszámadási törvények, költségvetési törvények (1-8.)

Azonban az évek közötti összehasonlításra ezen mutatószámok sem jók, mivel ezekből csak azt tudjuk meg, hogy a nominális GDP növekedéséből, — amit ugye okozhat önmagában az árszínvonal növekedése is — mennyi jutott a Honvédelmi Minisztériumnak. Az nem derül ki, hogy ez ténylegesen — reálértéken — mennyivel jelent többet vagy kevesebbet a tárcának. Ehhez a költségvetési összegeket az árindexszel korrigálni kell. A következő táblázatban a Honvédelmi Minisztérium éves költségvetési kereteit tüntettem fel 2008-as árszínvonalon.

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Költségvetés folyó áron (milliárd)	242,136	278,316	313,137	311,677	317,411	296,037	324,708	319,756 ⁴
Infláció (előző év = 100%)	109,2	105,3	104,7	106,8	103,6	103,9	108	106,1
Kumulált infláció (2008 = 100%)	68,85	72,5	75,91	81,07	83,99	87,27	94,25	100
Költségvetés 2007-es árszínvonalon (milliárd)	351,686	383,884	412,511	384,454	377,915	339,220	344,518	319,756

3. számú táblázat: A tárca költségvetésének átszámítása 2008-as árfolyamra
Forrás: Zárszámadási törvények, költségvetési törvények (1-7.)

A reálérték kiszámítása úgy történt, hogy az adott év költségvetési összegének folyó áras adatait elosztottam a 2008-as bázisévvel számított kumulált árfolyamindexszel. Ezt a kumulált árfolyamindexet a 2008. előtti évekre a következőképpen kaptam:

$$i_{kum} = \frac{1}{\prod_{i=n+1}^{2008} (1+i)}$$

ahol:

i: az év végi éves inflációs érték,

n: az év, amire az adott kumulált infláció vonatkozik.

³ Költségvetési előirányzat

⁴ Költségvetési előirányzat

Így reálértéken összehasonlíthatóvá válnak az egyes évek költségvetési adatai. Látjuk, hogy 2003-ig nőtt, majd onnantól csökkent a minisztérium költségvetésének értéke, mely mélypontját 2007-ben érte el. A 2007-es év a magyar gazdaság fekete éve volt, és tudjuk jól, hogy nehéz helyzetben azok a kormányzati területek, amelyek az emberek napi megélhetésére nincsenek hatással, általában költségvetésileg háttérbe szorulnak. Ilyen a honvédelem ágazata is, hiszen — szerencsére — Magyarország biztonságpolitikai helyzete nem olyan, hogy a haderőre fordított összeg csökkenése közvetlen fenyegetést jelentene az emberek élet- és vagyonbiztonságára. Hosszú távon azonban nem tartható fenn ütőképes haderő reálértéken ilyen mértékben csökkenő költségvetési támogatás mellett, mivel a NATO-elvárások folyamatosan növekednek az ország haderejének interoperabilitása, expedíciós készsége, missziós szerepvállalása kapcsán.

KÖLTSÉGVETÉSI TÉNYEZŐK ELEMZÉSE

A költségvetés vizsgálatát a tárcán belül érdemes folytatni. Hogyan oszlottak le, milyen feladatokra végrehajtását célozták az előirányzott összegek. Ilyen vizsgálatot sok aspektusból el lehet végezni. Én két irányból közelítem meg a kérdést, egyrészt, hogy ki költhette el a pénz, másrészt, hogy mire.

AZ IGAZGATÁS ÉS A VÉGREHAJTÁS KÖLTSÉGVÁLTOZÁSAI

Az első megközelítéssel kapcsolatban a költségvetés két legjelentősebb tételének az alakulását vizsgálom. Az egyik maga a minisztérium. Idetartozik az igazgatásának a költsége, illetve hivatalainak és háttérintézményeinek tételei. A másik pedig a Magyar Honvédség (MH). Ide a Honvéd Vezérkart (vezérkar) és alárendeltjeit, a szárazföldi csapatokat, a repülő és légvédelmi csapatokat sorolom. Így mondhatni ketté lett választva a vezetési, tervezési és az operatív tevékenység. Természetesen lehetne más felosztást is találni, hiszen a vezérkart is lehetne az irányítási és vezetési, valamint szervezeti szintje alapján a minisztériumhoz sorolni. De a vezérkar közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezetek jelentős része napi működési feladatot lát el, ezért inkább ezt a csoportosítást választottam.

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Költségvetés (milliárd)	50,9	68,1	64	68,2	66,6	64,4	84,6	119,8 ⁵
Változás (Előző év = 100%)		133,8	94	106,6	97,7	96,7	131,4	141,6
A tárca költségvetésének %-ában	21,46	24,48	20,43	21,88	21	21,75	26,05	37,46
2008-as árfolyamon (milliárd)	74,1	94,2	84,6	84,4	79,5	74	89,7	119,8

4. számú táblázat: Honvédelmi Minisztérium és háttérintézményeinek költségvetése
Forrás: Zárószámadási törvények, költségvetési törvények (1-7.)

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Költségvetés (milliárd)	134,5	144,2	170,8	177,8	167,2	158	144	108 ⁶

⁵ Költségvetési előirányzat

⁶ Költségvetési előirányzat

Változás (Előző év = 100%)		107,2	118,4	104,1	94	94,5	95,9	71,3
A tárca költségvetésének %-ában	56,68	51,8	54,5	57	52,7	53,4	44,4	33,77
2008-as árfolyamon (milliárd)	195,9	199,5	225,7	220	199,7	181,6	152,9	108

5. számú: táblázat Magyar Honvédség (vezérkar és közvetlen szervezetei + csapatok) költségvetése
Forrás: Zár számadási törvények, költségvetési törvények (1-7.)

Látható, hogy 2001-től az igazgatás illetve a végrehajtás részesedése a tárca költségvetéséből állandónak mondható, tehát nem igaz, hogy jelentősen növekedtek az igazgatási költségek az alakulatok költségvetésének kárára. Az arányokban változást a 2008-as év hozott, amikor a szervezeti átalakításoknak köszönhetően az addig a vezérkar alárendeltségébe tartozó jelentős költségvonzatú feladatok minisztériumi szintre delegálódtak. (Szinte pontosan annyi %-kal nőtt a minisztérium és háttérintézményeinek részesedése a költségvetésből, mint ahány %-kal az MH részesedése csökkent.)

Természetesen az adatok bontását tovább lehet mélyíteni. Például a honvédségen belül a vezérkar, a szárazföld és a légierő adatainak elemzésével lehet folytatni. (De ugyanígy mélyíthető az elemzés a minisztérium esetében is.)

SZEMÉLYI JUTTATÁSOKRA ÉS BERUHÁZÁSOKRA FORDÍTOTT ÖSSZEGET VIZSGÁLATA

A költségvetési adatok szerkezetének vizsgálatát azzal folytatom, hogy áttekintem az éves költségvetés felépítésében milyen tételek szerepelnek a személyi juttatások illetve a hozzájuk kapcsolódó munkaadókat terhelő járulékok kapcsán, továbbá milyen összegeket fordítottak beruházásokra.

A személyi juttatások és a hozzájuk kapcsolódó, a munkaadókat terhelő járulékok összege megmutatja, hogy a tárca költségvetésének mekkora részét emésztik fel a humánerőforrással kapcsolatos kiadások.

Megfigyelhető, hogy az állami szféra béreinek 2002. évi megemelése jól láthatóan jelentkezett a honvédelmi tárcanál is. De ezen növekedést a központi költségvetés átvállalta, hiszen a humán erőforrással kapcsolatos kiadások százalékos aránya nem változott. Így már láthatjuk, hogy a cikk elején a 2002-es és 2003-as nominál GDP-növekedés feletti költségvetési bővülés a személyi juttatások jelentős bővüléséből adódott.

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Személyi juttatások és munkaadói járulékok (milliárd)	92,98	113,95	127,87	133,51	139,25	135,12	136,5	132,21 ⁷
Változás (Előző év = 100%)		122,55	112,22	104,41	104,3	97,03	101,2	97,86
A tárca költségvetésének %-ában	38,4	40,9	40,8	42,8	43,9	45,6	42	41,3
2008-as árfolyamon (milliárd)	135,18	157,63	168,94	165,17	166,29	155,13	143,62	132,21

6. számú táblázat: Személyi juttatások és munkaadókat terhelő járulékok
Forrás: Zár számadási törvények, költségvetési törvények (1-7.)

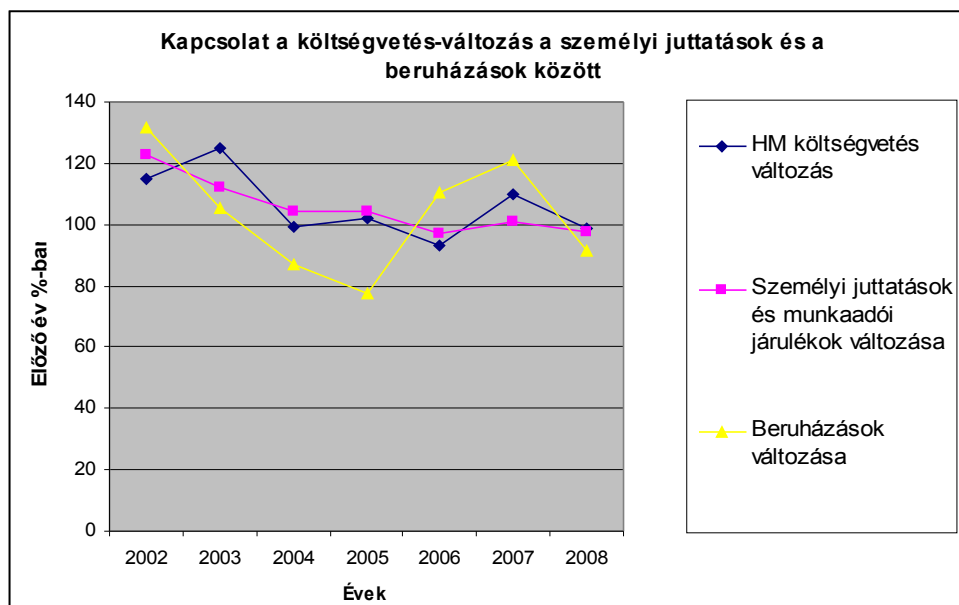
⁷ Költségvetési előirányzat

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tárca költségvetése	242,136	278,316	313,137	311,677	317,411	296,037	324,708	319,756 ⁸
Változás (Előző év = 100%)		114,9	125,1	99,5	101,8	93,3	109,7	98,5
Felhalmozás (milliárd)	37,36	49,96	52,67	45,74	35,4	39,04	47,35	43,13
Változás (Előző év = 100%)		131,6	105,4	86,8	77,4	110,3	121,3	91,3
A tárca költség-ve- tésének %-ában	15,4	18	16,8	14,7	11,2	13,2	14,6	13,48

7. számú táblázat: A felhalmozási (beruházási) költségek változása
Forrás: Zárszámadási törvények, költségvetési törvények (1-7.)

Egy külön dolgozatban érdemes lenne önmagában a munkaadói járulékok nélkül megnézni a személyi juttatások alakulását. (Még hasznosabb lenne állománykategóriánkénti létszámadatokkal megtenni.) Hisz az önkéntes haderőben a bérezésre legérzékenyebb szerződéses réteg juttatásait ez alapján vizsgálhatjuk. Mert megfelelő bérezés szükséges a tervezésben elképzelt haderő szerződésesekkel történő feltöltéséhez. A szerződéses állomány személyi juttatásainak várható költségei pedig az eddigi költségek vizsgálata alapján számíthatóak. Természetesen ugyanez igaz a hivatásos állományra is, azzal a különbséggel, hogy amíg a szerződéses állománynál figyelni kell az adott reálbértől való eltéréstől tapasztalható fluktuációs mutatókat, addig ez a hivatásosoknál egyelőre nem szükséges. Tehát ha megvan, hogy milyen haderőt akarunk kialakítani mekkora létszámmal, — ami alapvetően a Tárca Védelmi Tervező Rendszer adatiból tervezhető — akkor a várható infláció ismeretében kalkulálható a személyi juttatások várható összege

Reálértéket a beruházásoknál nehezebb számolni. Ugyanis itt nem csak a fogyasztói árindexet kell figyelembe venni, hanem a beruházási árfolyamindexnek és a külkereskedelem behozatali árindexének a változását is. Ez utóbbi a haderónál igen fontos, hiszen nagy értékű haditechnikai beszerzéseinek döntő része importáru. Azonban nehéz meghatározni, hogy ezen árindexek milyen súllyal essenek bele a reálérték számításánál a kosárba. Ráadásul a haditechnikai eszközök beszerzésének árfolyamváltozása megint csak más adatokat mutat. Ezért inkább az évek egymáshoz viszonyított százalékos értékét érdemes megvizsgálni. A következő grafikon ebben a formában mutatja be a fejezetben megfigyelt adatokat:

1. számú grafikon: A költségvetés, a személyi juttatások és munkaadói hozzájárulások, valamint a beruházások közötti összefüggés

⁸ Költségvetési előirányzat

A grafikonból jól látszik, hogy bővülő vagy stabil költségvetés esetén a beruházások alakulásának nincs szoros kapcsolata a költségvetéssel. Mindig attól függ, hogy az adott éves tervben mi élvez prioritást. (Jól mutatja ezt a 2003-as év adatsora, ahol a költségvetés növekedése ellenére csökkent a beruházásokra fordított összeg nominálértéke, hiszen a büdzsé növekedése az állami szféra dolgozóinak megnövekedett bérét ellensúlyozta. Ugyanígy 2008-ban a missziós tételek megnövekedése jelentkezik.) Ellenben mihelyt elvonásokra kerül sor, a beruházás mutatója rögtön meredeken követi a költségvetési mutatót. Sőt a beruházási mutató meredekebb, hiszen az elvonás nagyrészt a beruházásokat érinti, és ha a változásokat százalékos formában mutatjuk ki, akkor egyértelmű, hogy ha körülbelül ugyanannyit veszek el két különböző összegből, akkor az alacsonyabbnál nagyobb százalékpontos csökkenés fog jelentkezni.

A költségvetés és a beruházások alakulásának vizsgálata — statisztikai kapcsolatuk elemzése — fontos kiindulópont lehet a tervezők számára. Hiszen például a Pénzügyminisztérium 10 éves körirata tartalmazza a tárcák számára a nagybani mutatókat. Bár ez általában nem mutat reálérték-csökkenést — mert nem tükröz ilyen szintű preferencia-módosulásokat — de előfordulhat ez is. Rövid távon pedig bármelyik kormánynál bármikor előfordulhat hirtelen éves preferencia-változás, átcsoportosítás valamelyik terület fejlesztésére, amely általában — ez hosszú éves tapasztalat — a honvédelmi tárcát negatívan érinti. Mivel a tárca létszáma hosszú távon egy meghatározott értéken fog stabilizálódni, ezért a költségvetési támogatás csökkenésének hatását a beruházásokra képesek lehetünk tervezni.

KÖLTSÉGVETÉS A LÉTSZÁMADATOK TÜKRÉBEN

Ahogy már több helyen is említettem, ha a vizsgált adatokat a haderő létszámával korrigáljuk, akkor még pontosabb összehasonlításokat, elemzéseket végezhetünk, amelyekből még használhatóbb következtetéseket vonhatunk le. Hiszen nem mindegy, hogy mondjuk egy 160 000-es haderő kap beruházásokra, fejlesztésekre 26 milliárdot, vagy egy kb. 24 000 fős.

Létszámadatokkal mérhető mutatók. Az egyik legfontosabb a honvédelmi tárca költségvetésének viszonyítása a létszámadatokhoz. Eddig ugyanis csak azt vettük figyelembe a mutatóinkkal, hogy egy ország mennyit költ a haderejére. Erre volt használható a GDP %-ban kifejezett költségvetési irányszám. Ez jól használható nemzetközi viszonylatban az országok összehasonlításánál, azonban igazán csak azt mutatja meg, hogy egy ország mennyire preferálja a honvédelmi tárcát a költségvetés elosztásakor. Mindez viszont annak a függvénye, hogy egy ország mennyire érzi biztonságban magát, mennyire érzi úgy, hogy fel kell készülnie egy konfliktusra, egyáltalán mi a célja a haderejével. Ha egy ország nem érzi fenyegetve magát, akkor nem tart fenn nagyobb létszámú haderőt. Ez a haderő lehet korszerű és jól felszerelt, ezért a haderő minőségének megállapítására a GDP százalékában kifejezett mutató nem alkalmas. (Jó példa erre a Varsói Szerződés tagállamainak hadereje – köztük a Magyar Néphadsereg is. Az ország GDP-jében kifejezve, komoly pénzek jutottak a haderőkhöz, azok mégis korszerűtlenek voltak.)

A haderő minőségét sokkal jobban mutatja az, hogy ha azt vizsgáljuk meg, hogy egy katonára mekkora összeg jut a költségvetésből. Hiszen ettől függ, hogy az milyen ellátást, fegyverzetet kap, milyen járművek szállítják, milyen haditechnikai eszközök védik és támogatják harcát. Erre a mutatóra fokozottan érvényes, hogy egy-egy év adata önmagában nem állja meg a helyét, hiszen egy haderő fel- illetve visszafejlesztése hosszú-hosszú folyamat. Mindig figyelembe kell venni a korábbi időszakot is. Másrészt ezt a mutatót nemzetközi összehasonlításokra találták ki. Az önmagában nem mutat sokat, hogy egy ország mennyit költ egy katonájára. Ugyanúgy ahogy egy vállalat valódi hatékonysága is csak az iparágban előforduló más cégek teljesítményéhez viszonyítva mérhető. A haderők a haditechnikai eszközeiket is körülbelül ugyanarról a piacról szerzik be körülbelül ugyanazon az áron, így könnyen számítható: aki többet költ nagyságához viszonyítva, az fejlettebb, korszerűbb. Mert a haditechnikai eszközök piacán elmondható, hogy ami drágább az jobb. (Ez a specialitása más piacokkal szemben.)

Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tárca költségvetése (milliárd)	242,136	278,316	313,137	311,677	317,411	296,037	324,708	319,756 ⁹
Létszám¹⁰	47 168	41 627	43 077	40 433	33 707	29 928	24 500	23 900
1 főre jutó összeg (millió)	5,13	6,69	7,27	7,71	9,42	9,89	13,25	13,38
2008-as árfolyamon	7,47	9,25	9,6	9,54	11,25	11,37	14,06	13,38

8. számú táblázat: A honvédelmi tárca 1 főre jutó költségvetésének alakulása

Forrás: Zárszámadási törvények, költségvetési törvények, (1-7.)

A honvédelem négy éve 1998-2002, A honvédelem négy éve 2002-2006

A hazai adatokat szemlélve látható, hogy az egy főre jutó költségvetés reálértéken is folyamatosan növekedik. Ennek egyértelmű oka a NATO- és EU-tagságból eredő nemzetközi feladatellátással kapcsolatos növekvő elvárásoknak történő megfelelés. A békeműveletek során valós, éles szituációkban kell a magyar katonáknak bizonyítani, ehhez pedig elengedhetetlen feltétel a megfelelő, nemzetközi szinten is — gazdasági kifejezéssel élve — „versenyképes” felszerelés biztosítása.

A másik mutató, ami a létszámadatokkal jól mérhető, az a honvédelmi ágazat reálbérviszonyainak alakulása. Hogyan változtak a haderőben a bérek, mennyire követték a civil szféra változásait. Ehhez a személyi juttatások és a létszámadatok arányának változását kell górcső alá venni. Ez azért fontos, mivel az önkéntes haderőnek komolyan versenyeznie kell a munkaerőpiacon. A versenyben csak akkor tudja megállni a helyét, ha potenciális célközönsége számára olyan feltételeket kínál, amelyek az adott munkaerő-piaci szegmenset megcélzó versenytársaival legalább megegyező. Bár a magyar életszínvonal még nem olyan magas, hogy ez súlyos gondot okozzon a honvédségnek, de azért figyelmeztető példaként szolgálhat több olyan ország is, mint például Belgium, ahol kétszer is vissza kellett állítani a sorkötelezettséget, mert nem tudták feltölteni a haderőt. Hasonló esetben Magyarországon a politika nagy valószínűség szerint ezt nem tenné meg, ami viszont a haderő működésképtelenségéhez vezethetne.

Ilyen elemzés készítésekor az adatsorokat tisztítani kell, az olyan tényezők hatásaitól, amelyek növelik a személyi juttatásokat, de reálbérszínvonalra nincsenek hatással. Ilyenek például a létszámcsökkentéssel járó kiadások, vagy a missziós feladatok bővülésével együtt járó költségnövekedés.

AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

Az elemzéseket még hosszú oldalakon keresztül lehetne tovább mélyíteni — például a missziós költségek éves alakulása és lebontása, stb. —, de mindez már meghaladja ezen cikk kereteit. Ezért inkább megpróbálom az eddig feltárt eredményeket összegezni.

Amennyiben az eddig vizsgált adatokat akarjuk összegezni, és szeretnénk megállapítani, hogy mi okozta a változásokat a vizsgált időszakban, akkor a pénzügyi jelentések elemzésének táblázatos módszeréhez kell fordulnunk. Ennek módszertana a következő: a költségvetés egészét felosztjuk értelmezhető szorzótényezőkre, majd mindig egy szorzótényezőt változtatva megkapjuk, hogy a változtatott tényező milyen mértékben (összegeben) módosította a tárca költségvetését. Természetesen ahhoz, hogy számolni tudjunk, a tárca minden kiadását figyelembe kell venni. Így a működési költségek közé soroljuk nemcsak a személyi állománnyal kapcsolatos kiadásokat,

⁹ Költségvetési előirányzat¹⁰ 2001-2006-os évek adatai a január 1-jei létszámadatokat tartalmazzák

kat, hanem a dologi költségeket is, valamint az ágazati célleírányzatokat, mint például azon intézményi működési költségeket, amelyekkel eddig nem foglalkoztunk (Honvéd Művészegyüttes, Pécsi Tudományegyetem stb.) Ez alapján a 2001–2008-as időszak költségvetésének vizsgálatához az alábbi tényezőket használok fel:

LÉTSZÁM

EGY FŐRE JUTÓ MŰKÖDÉSI KÖLTSÉG = Összes működési költség / létszám / inflációs tényező

FELHALMOZÁSI MUTATÓ = Költségvetés / Összes működési költség

INFLÁCIÓS TÉNYEZŐ = 2008-as bázisévű kumulált infláció

	2001					2008
Létszám	47 168	- 23 268	23 900	23 900	23 900	23 900
1 főre jutó működési költség (millió)	6, 320 397	6, 320 397	5, 253913	11, 574 310	11, 574 310	11, 574 310
Felhalmozási mutató	1,183	1,183	1,183	-0,027	1,156	1,156
Inflációs tényező	0,6865	0,6865	0,6865	0,6865	0,3131	1
	242 136	-119 434	101 978	-5 127	100 251	319 756

9. számú táblázat: A költségvetés nagyságát befolyásoló tényezők változásának hatásai (millió Ft-ban)

Az elemzés alapján a következőket lehet megállapítani: a haderő létszámának csökkentése több, mint 119 milliárd forinttal csökkentette a tárca költségvetését. Viszont az egy főre jutó működési költségek reálértéken olyannyira megnövekedtek, hogy ez majdnem 102 milliárddal növelte a forrásszükségletet. Az, hogy a tárca költségvetésén belül az arányok a felhalmozási költségek felől a működési költségek felé tolódtak el kis mértékben — azaz a felhalmozási költségek nem növekedtek olyan gyorsan, mint a működési költségek — 5,1 milliárddal csökkentette a tárca igényét. Végül pedig a hét év alatt végbemenő árszínvonal növekedés önmagában 100 milliárd forinttal növelte a kiadásokat. Így növekedett meg a tárca költségvetése összesen 77,5 milliárd forinttal.

Kulcsszavak: tárca költségvetés, GDP részesedés, 1 főre jutó működési költség, felhalmozási mutató

Keywords: budget of ministry, GDP rate, operating cost per capita, accumulation,

FELHASZNÁLT IRODALOM

[T/762. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetésének 2001. évi végrehajtásáról](#)

[2003. évi XCV. törvény a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi Költségvetésének 2002. évi végrehajtásáról](#)

[2004. évi C. törvény a Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetésének végrehajtásáról](#)

[2005. évi CXVIII. törvény: a Magyar Köztársaság 2004. évi költségvetéséről és az államháztartás hároméves kereteiről szóló törvény végrehajtásáról](#)

[2006. évi XCIX. törvény: a Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetésének végrehajtásáról](#)

[2007. évi CXXVIII. sz. törvény: a Magyar Köztársaság 2006. évi költségvetésének végrehajtásáról](#)

[A 2006. évi CXXVII. törvény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről](#)

[2007. évi CLXIX. törvény a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetéséről](#)

2008. évi LXXVIII. törvény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetésének végrehajtásáról

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl3_06_01i.html

A honvédelem 4 éve 1998-2002

A honvédelem 4 éve 2002-2006

MÁRTON Andrea

AZ AMERIKAI MÁSODLAGOS JELZÁLOGPIACI VÁLSÁG HATÁSAI

THE EFFECTS OF THE AMERICAN FINANCIAL CRISIS

Az amerikai jelzálogpiaci válság nemcsak a globális pénzügyi rendszerre gyakorolt hatása miatt meghatározó jelentőségű, hanem azért is, mert a válság hatásai kiszámíthatatlanok és hosszú távon megkérdőjelezhetik a dollár vezető szerepét a világ gazdaságban.

The American financial crisis had a great importance not only because of the effect taken on the global financial system but because of the effects of the crisis are unpredictable and they can question the leading role of the American dollar in the world market in the long run.

A XX. században a nemzetközi rendszer és a nemzetközi politika számos nagy jelentőségű változáson ment keresztül. Globalizálódó világunkban a biztonságpolitika, illetve maga a biztonság egyre komplexebb jelentéssel bír, és egyre gyakrabban használt fogalomná vált.

A posztmodern biztonságpolitika alapgondolata az, hogy az államok egyre nagyobb nyitottsága és gazdasági összefonódása a biztonság valamint a jólét letéteményese. Ez a gondolat, amely a gazdasági összefonódásról szól, felértékeli a gazdasági biztonság fogalmát, és jelentőségét a többi dimenzió fölé helyezi, mert mindegyiknek az alapját képezi. Ma már semmilyen hosszú távú biztonság nem létezhet hosszú távú gazdasági stabilitás nélkül. „*A bankárok számára hosszabb a jövő árnyéka, mint a katonák számára. A gazdaság területén könnyebben kialakul az érdekek közössége, a célok pedig a hosszú távú jövőre vonatkoznak, ezért a gazdasági kooperatív megoldások száma nagyobb és jobban kidolgozottak, mint a biztonsági rezsimeké.*”¹

A gazdasági biztonság a globalizációnak köszönhetően felértékelődött, azonban főbb területeiről, illetve a biztonság más dimenzióinak kapcsolatáról átfogó elemzések nem készültek.

A gazdasági biztonság egyaránt létezik nemzeti és a gazdasági folyamatok internacionalizálódása következtében nemzetközi viszonylatban is.

Az előbbiekben felvázolt gondolat mentén szeretném bemutatni tanulmányomban az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válságát, mint a gazdasági biztonság egyik legaktuálisabb és legjelentősebb, globális hatású kihívását.

Miért is fontos nekünk, európaiaknak az amerikai másodlagos jelzálogpiac helyzete? A válasz az európai bankok amerikai leányvállalatainak helyzetéből, illetve az anyabankok által vállalt készfizető kezességben keresendő. A válasz egy másik aspektusa az, hogy hogyan hatnak ezek a tényezők azoknak az országoknak a gazdasági helyzetére, valamint az adott országok pénzügyi szektorára.

Áttekintem röviden mi is vezetett az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válságához. A válsághoz vezető utat meghatározták az amerikai pénzügyi rendszer II. világháború után kialakult jellemzői, illetve az amerikai bankok hitelezési gyakorlata.

AZ AMERIKAI PÉNZÜGYI RENDSZER JELLEMZŐI

A II. világháború végképp szétzilálta az országok közötti nemzetközi pénzügyi kapcsolatokat. Franklin Delano Roosevelt és Winston Churchill az 1941 augusztusában kibocsátott Atlanti Chartában kötelezték országaikat, hogy az 1930-as évek bilateralizmusa helyett a háború után a nemzetközi kapcsolatok multilaterális rendszerét hozzák létre.² 1942–1943-ban — a wilsoniánus csoportok lobbi-tevékenysége nyomán — jelentős vita kezdődött

¹ Matus János: A biztonság, a gazdaság és a kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban MTA Doktori Értekezés, Budapest, 2003, 174. oldal

² Gilincsek Edgár: A Bretton Woods-i pénzügyi rendszer születése Múltunk 2003/2 127-158. oldal
<http://tek.bke.hu/keynes120/magyar/bretton.htm#23> letöltési idő: 2008.02.27. 17:35

a háború utáni rendezésről. A tárgyalások egészen 1943 végéig tartottak, több indítványt is elvetettek mire a megállapodás megszületett. 1944. július 1-jén — Bretton Woodsban — megkezdődött az Egyesült Nemzetek Monetáris és Finanszírozási konferenciája.

A Bretton Woods-i konferencián határozták meg a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank (IBRD) felépítését illetve működését. Mivel az amerikai javaslatot fogadták el, így az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepet töltött be mindkét szervezetben. Egyes közgazdászok szerint a két szervezet működését teljesen alárendelték az amerikai politikai szándékoknak. 1949-re az amerikai aranytartalékok szintje 24,6 milliárd dolláros rekordot ért el. A Bretton Woods-i rendszer első megpróbáltatásai a koreai háború utáni időszakban jelentkeztek. 1957–1958-ban a világgazdaság recesszióba süllyedt. A kezdődő recessziónak vissza kellett fognia az amerikai pénzügyi rendszert, és regenerálnia azt.

Néhány évvel később — 1967-ben — a brit kormány súlyosan megsértette az IMF szabályait, hogy elkerülje gazdasága teljes összeomlását. Ekkor az amerikai deviza értéke az 1930-as évek szintjére csökkent, köszönhetően a vietnami háború költségeinek, továbbá az amerikai államháztartás rekord méretű hiányának. Többek között ennek is volt köszönhető, hogy a Johnson-adminisztráció egy nagyon veszélyes, úgynevezett „kreatív könyvelésbe” kezdett, amelynek a lényege az volt, hogy a Szövetségi Szociális Biztonsági Alapítvány vagyonát hozzáadták a költségvetés bevételi oldalához, valamint az összes gazdasági mutatót manipulálták.

1971-ben megváltozott a pénzügyi világ. Európa gyorsan fejlődő államai, élükön Franciaországgal valamint Japán követelni kezdték az Egyesült Államoktól, hogy az általuk felhalmozott dollár többletüket váltsa be aranyra. Nixon elnök és tanácsadói ekkor kénytelenek voltak szembenézni a tényekkel: a háború utáni amerikai ipari gazdaság fejlődése nem vette fel a versenyt a korszerű, gyorsan növekvő európai és ázsiai országok gazdasági bővülésével. Nixon elnök — tanácsadói véleményére támaszkodva — 1971. augusztus 15-én felfüggesztette a dollár aranyra válthatóságát. Ennek az lett a következménye, hogy a Bretton Woods-i rendszer összeomlott.

A rendszer összeomlása után a korábbi adósságállomány kezdett önjáróvá válni. A kormányzat már csak jelentős manipulációkkal tudta kezelni a helyzetet. Az 1973-as olajár válság kitörése után újabb manipulációk kellettek a dollár árfolyamának fenntartásához. Ez az időszak 1979 augusztusáig tartott. Ekkor — Jimmy Carter elnöki mandátumának a végén — az amerikai központi bank szerepét betöltő FED³ élére kinevezték Paul Volckert⁴. Az új bankelnök bejelentette, hogy a jelenlegi állapot nem tartható tovább, és a gazdaság helyreállításához sokkterápiára van szükség. A sokkterápia 1979 októberében el is indult, és 1982-ig tartott. A sokkterápia hatásaként az USA valamint a világgazdaság recesszióba sodródott, az amerikai jegybanki alapkamat kétszámjegyűre nőtt, és közben a munkanélküliség is elérte a 11%-ot. A Volcker-féle sokkterápia az amerikai gazdaság szerkezeti átalakulásához is vezetett. A hagyományos iparágak leépültek, vagy olyan külföldi — javarészt ázsiai országokba helyezték át a termelésüket, — amelyeknek a költségszintje lényegesen alacsonyabb volt az Amerikai Egyesült Államokénál.

A sokkterápia végére a gazdaság átalakult, és olyan pénzügyi szervezetek kerültek előtérbe, amelyek hatékonyan kezelték a különböző külföldi illetve belföldi befektetéseket, valamint olyan vállalatok, amelyek hatékonyságát a kutatás, fejlesztés határozta meg.

1987-ben az addig folyamatosan működő Saving & Loan Bank likviditási válságba került⁵. A bank átvilágításakor derült ki, hogy hatalmas veszteségeket engedélyezett a leányvállalatainak, amelyeknek értéke meghaladta a 160 milliárd dollárt. A tényleges számokat a szakértők sosem hozták nyilvánosságra. A szakértői vélemények szerint a tényleges likviditási veszteség elérhette a 900 milliárd dollárt is.

Megállapítható, hogy ebben az időszakban a gazdasági visszaesés következményei nemcsak az amerikai gazdaságra hatottak, hanem az amerikai dollár elszámolású országok fejlődő gazdaságaira is. Az amerikai gazdasági

³ FED: Az amerikai központi bank szerepét betöltő pénzügyi intézmény.

⁴ Paul Volcker: Amerikai közgazdász. Az amerikai központi bank szerepét betöltő pénzügyi intézmény elnöke 1979 augusztusa és 1987 augusztusa között. Jelentős szerepet játszott a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer megszüntetésében. A kis „hidegháború” időszaka alatt bevezetett gazdasági sokk terápiaának köszönhetően az amerikai gazdaság szerkezete átalakult. Jelentős befolyásra tettek szert a pénzügyi intézmények, és olyan iparágak szerveződtek át mint a gépipar vagy a bányászat.

⁵ Saving&Loan Bank likviditási válságáról bővebben lásd: Timothy Curry and Lynn Shibut: The cost of the savings and loan crisis: Truth and Consequences http://www.fdic.gov/bank/analytical/banking/2000dec/bv13n2_2.pdf letöltési idő: 2008.03.17 14:52

szakértők rájöttek, hogy orvosolni kell a problémákat, mert a gazdasági növekedést tartósan a rossz hitelekkel, illetve a növekvő elszegényedéssel nem lehet biztosítani. Ennek a problémának a kezelésére született meg az a kezdeményezés, amelyet egyszerűen úgy tudunk jellemezni, hogy „szemek az áron”. A kezdeményezés egy új korszakot is elindított az amerikai pénzügyi szférában. Ennek az új korszaknak a legjelentősebb képviselője Alan Greenspan,⁶ a FED új elnöke volt.

1987. október 19-én az amerikai tőzsdén bekövetkezett a „Fekete Hétfő”⁷. Ezt a helyzetet a FED újonnan megválasztott elnökének kellett orvosolnia. A bekövetkezett tőzsdekrach kezelésére a következő megoldás született: a FED bejelentette, hogy kész hitelt adni azoknak a pénzügyi intézményeknek, akik bajba kerültek. Majd a bejelentés után megkezdte a kereskedést a Chichagó-i székhelyű Major Market Index az NYSE feljövő részvényeivel. Az arbitrázsörök⁸ ezek után az ügyletek mögött fedezetként szolgáló készletekkel kezdtek kereskedni. A piac megindult a gyógyulás útján, és megszülettek az új pénzügyi termékek: a derivatív ügyletek⁹.

Az amerikai pénzügyi piacok főbb jellemzői, továbbá az általuk használt pénzügyi eszközök többsége a tőzsdéhez kötődik. A tőzsdeindexek minden megrendülése jelentős veszteségeket okozhat a pénzügyi szférának, illetve mint a mostani jelzálogpiaci válság is mutatja, megrendítheti a bankrendszer egészét. A globalizált világ gazdaságban azonban nemcsak azt az országot érinti, amelyben a válság kitör, hanem mint láthattuk az európai, sőt az ázsiai országok pénzügyi rendszerét is.

Tekintsük át milyen hatással volt az európai pénzügyi piacokra az amerikai jelzálogpiaci válság. A pénzügyi válság kialakulásához vezető út, részben az amerikai pénzügyi szektor történeti fejlődésével, részben pedig a bankrendszer kialakult hitelezési gyakorlatával magyarázható. Az előbbi részben az amerikai pénzügyi szektor fejlődését tekintettük át, most nézzük meg a pénzügyi szektor kockázatvállalási hajlandóságát, valamint a bankok által használt pénzügyi termékek körét.

Az amerikai pénzügyi szektor fejlődésén keresztül látható volt, hogy azok a hitelintézetek, amelyek kiemelkedő hasznot reméltek valamely pénzügyi terméktől, azok akár az átlagosnál is magasabb kockázatot vállaltak. E kockázatvállalási hajlandóságot növelte, hogy az amerikai piacon nagyon olcsón lehetett jelzáloghitelekhez jutni. A bankok és a pénzügyi szolgáltatók az olcsó hitelek korában olyan magánszemélyeknek is adtak kölcsönt, akiknek egy konzervatívabb kockázatvállalás esetén semmilyen jelzáloghitel felvételi esélyei nem lettek volna. Az úgynevezett „subprime” adósok számára azért volt veszélyes ez a mennyiségű hitelfelvétel, mert a nagyon alacsony kamatszint mellett olyan mennyiségű hitelt kaptak, amelyet már 1%-os kamatszint növekedésnél képtelenek voltak, vagy csak jelentős késéssel voltak képesek kifizetni. Az amerikai piacon levő bankok kockázatvállalási hajlandósága pedig a pénzügyi piacon levő strukturált termékek¹⁰, továbbá a jelentős verseny illetve a növekedési kényszer miatt jelentősen megnőtt. A bankok a verseny gerjesztette növekedési kényszer következtében a megülődlő hitel igényeket csak a prudens működés¹¹ betartásával, valamint szigorú kockázatvállalási szabályokkal el-
lensúlyozhatták volna. A hitelválság kitörésének időpontja 2007 őszére tehető, ekkor jelentkeztek a másodlagos jelzálogpiacon az adósok fizetési nehézségei, és magukkal rántották a rájuk alapozott származékos pénzügyi termékek piacán tevékenykedő hitelezőket is. „A hitelszűke lényegében a nagybani, bankközi piacra korlátozódott, a rövid lejáratú finanszírozás megnehezült, mert a bankok nem szívesen kölcsönöznek egymásnak rövid lejáratra,

⁶ Alan Greenspan: Amerikai közgazdász. 1987 augusztus 11-től 2006 január 31-ig a FED elnöke. Tevékenységéről lásd: Engdahl, F. William: The financial Tsunami and involving economic crisis: Greenspan's grand design <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=7876> letöltés ideje: 2008.03.17. 15:53

⁷ Fekete Hétfő: 1987. október 19-én bekövetkezett tőzsde krach. Lásd bővebben: Portfolió.hu: Nem lesz többé Fekete Hétfő megjelenés 2007.10.19-én <http://index.hu/gazdasag/magyar/fh071019/> letöltés ideje: 2008.03.17 14:55

⁸ Arbitrázsörök: Olyan piaci szereplő, aki kockázatvállalás nélkül szerez hasznot. Az arbitrázsörök a piaci anomáliákból adódó lehetőségeket használják ki. Arbitrázsprofitorra kétféleképpen lehet szert tenni: 1) akkor, ha két különböző tőzsdén eltérő áron jegyzik ugyanazt a terméket: ekkor nem kell mást tenni, mint ott megvenni, ahol olcsóbb, és ott eladni, ahol drágább; 2) akkor, ha egy termék ára és a termék szintetikus előállításának költsége eltérő: ekkor a teendő olyan formában megvenni a terméket, amelyikben olcsóbb, és olyan formában eladni, ahogy drágább. E befektetők tevékenysége biztosítja, hogy a piaci árakból eltűnjenek az anomáliák, és a pénzügyi termékek piaci árai a valóban méltányos (elméleti) árakat fejezzék ki.

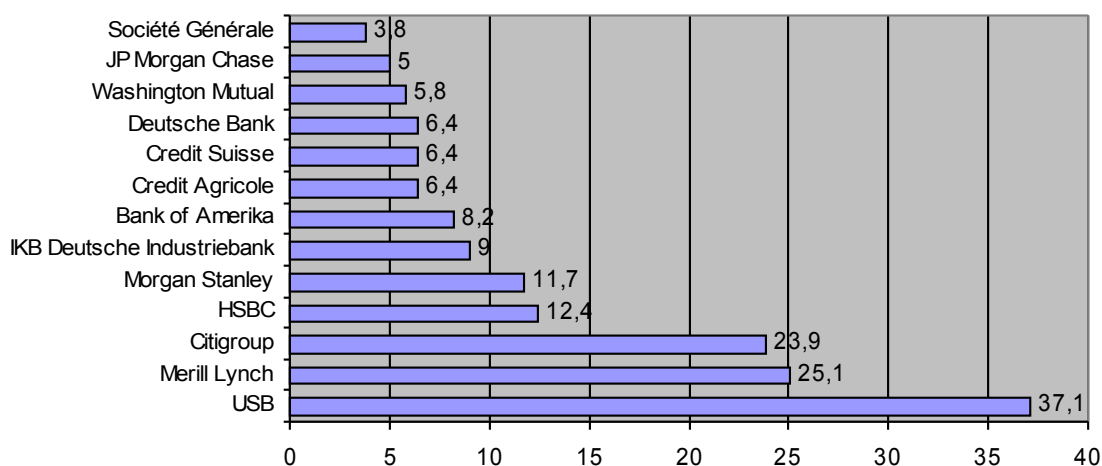
⁹ Derivatív ügyletek: Olyan pénzügyi termék, melynek áralakulása egy mögöttes termék (alaptermék) értékének, árának alakulásától függ, abból származtatható. Fajtái: határidős ügylet, opciós ügylet, csereügylet

¹⁰ Strukturált termékek: Különböző pénzügyi termékek kombinációja. Az egyik jellemző formája a tőkegarancia-szerkezet, ahol a tőke garantált és a szelvény (kamat) – a származékos ügyleten keresztül – egy mögöttes eszközhöz kapcsolódik.

¹¹ Prudens működés: AA külső jogszabályoknak és a belső szabályzatoknak megfelelő működés.

nem tudván, ki mennyire van kitéve a kétes értékpapírok kockázatának.”¹² Mivel a „hitelválság” csak a hitelező pénzintézeteket érinti így hatásos lehet a központi bankok beavatkozása. Amennyiben más adókat is érintene, akkor a központi bankok által a pénzügyi szektorba áramoltatott pénzmennyiség kevés lenne a válság stabilizálására.

Képesek a központi bankok kezelni a válságot? Jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy a válasz igen. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a válság érintettjei olyan bankok és pénzügyi szervezetek, amelyek tőkéjük jelentős részét kockáztatták a jelzáloghitel piacon, illetve olyan cégek, amelyek a strukturált termékekből vásároltak, így a vállalt kockázatot sem mindig tudták felmérni. A jelenlegi híradások¹³ arról számolnak be, hogy európai bankok is jelentős veszteségeket szenvedtek el az amerikai piacon. A tényleges veszteségek nagyságáról még csak most jelennek meg az első adatok, azonban már ezek is elégnak bizonyultak ahhoz, hogy a pénzügyi elemzők az amerikai gazdaság válságáról kezdjenek beszélni. A válság kitörésének okait Greenspan, a FED korábbi elnöke a korábbi eufóriával magyarázta, mert akkor senki sem gondolt rá meddig növekedhetnek az amerikai ingatlan árak. Az ingatlanárak folyamatos növekedése, továbbá a piacon levő hitelbőség lehetőséget biztosított a bankoknak, hogy a konzervatív kockázatkezelési modelleket félretéve olyan termékeket használjanak, amelyeknek nem lehetett előre látni a pénzügyi kockázatát. Jelenleg nem tudjuk, hogy melyik Wall Street-i bankház milyen kockázatokat söpört a szőnyeg alá. A kockázatok hibás felmérése lett a veszteség az egyik legrégebbi amerikai befektetési banknak a Bear Stearnsnek is. A nyolcvanöt éve a pénzügyi piacon levő befektetési bankház elvesztette tőkéjének jelentős részét, és versenytársa martalékvá vált. A lehető legalacsonyabb 10 USD felvásárlási árat fizetett a vevő érte. A jelenlegi helyzetben nem ez volt az utolsó nagy befektetési ház a pénzügyi piacon, aki nem tudta átvészelni a hitelválságot. Több kisebb-nagyobb jelzálogintézetre vár ugyanez a sors. A világ egyik vezető pénzügyi vállalkozása a Citigroup, szintén nem úszta meg jelentős veszteségek nélkül a válságot. A cég eddig elszenvedett vesztesége elérte a 18 milliárd dollárt.¹⁴ A válság tovább gyűrűzik, és újabb adatok láttak napvilágot a bankok illetve pénzügyi intézmények által elszenvedett veszteségekről. Az 1. ábra az eddig leírt veszteségeket mutatja be.

1. számú ábra: A pénzügyi intézmények veszteségei 2007 elejétől milliárd dollárban
(Forrás: www.bloomberg.com)

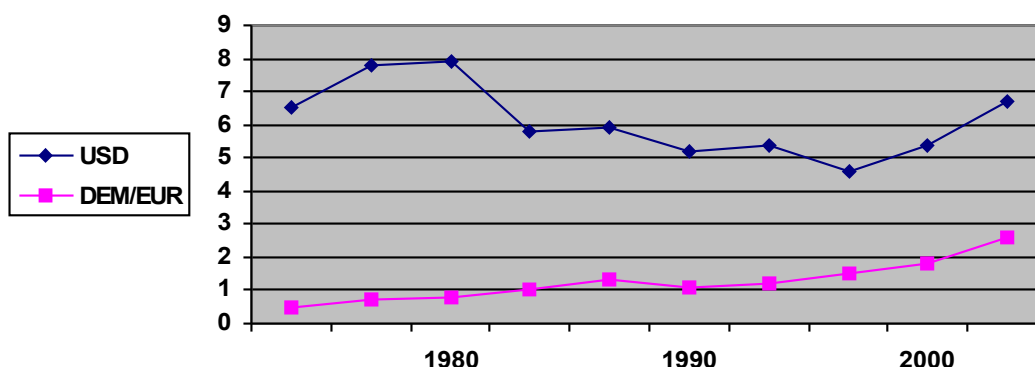
A bankok csődje és a hitelválság súlyosan megrongálja a pénzügyi intézményekbe vetett bizalmat. Az amerikai közgazdászok úgy gondolják, hogy a válságnak csak akkor lehet vége, ha az elszenvedett bizalmi válságot helyreállítják. Ez azonban nem ilyen egyszerű, hiszen akkor amerikai kisemberek házainak ezreit kell elárverezni,

¹² HVG.hu: Hitelválság: Bajban vannak a nagy amerikai bankok. Szerző nincs adat, megjelenés ideje: 2008.01.04
http://hvg.hu/gazdasag/20080114_hitelvalsag.aspx#www letöltési idő: 2008.03.19 15:46

¹³ HVG.hu: Deutsche Bank: A hitelválság 1,7 milliárd euróba kerülhet szerző nincs adat, megjelenés ideje: 2007.09.24
http://hvg.hu/gazdasag/20070924_Deutsche_Bank_hitelvalsag.aspx#www letöltési ideje: 2008.03.19 16:05

¹⁴ HVG.hu: További ezreket küld el a Citibank Szerző nincs adat, megjelenési ideje: 2008.03.20 http://hvg.hu/gazdasag/20080320_citibank_hitelvalsag_leepites.aspx letöltési idő: 2008.03.25 16:20

hogy a jelentős befektetési házak valamint a pénzügyi intézmények megmeneküljenek az összeomlástól. A válságnak azonban van egy jelentős, egyelőre csak papíron és közgazdasági modellekben létező geopolitikai jelentősége is. Ez pedig nem más, mint az Euro előretörése a globalizálódó világban.¹⁵

2. számú ábra: Az euro és a dollár tervezett helyettesítési része
(Forrás: Chinn és Frankel)

Két amerikai kutató¹⁶ állítása szerint hosszú távon ez a folyamat felgyorsulhat, mert az Európai Unió piaci méretei elérték az amerikai piacét,¹⁷ gazdasági mutatói is jobbak,¹⁸ és gazdasága is gyorsabban fejlődik. Bár ezek csak elméletek, gazdasági szakemberek, mégis figyelmeztetnek, arra, hogy a dollár visszaszorulhat az euróval szemben,¹⁹ és ez által, teret veszíthet a nemzetközi pénzügyi világban.

A HITELVÁLSÁG²⁰ HATÁSA KELET-KÖZÉP-EURÓPA ORSZÁGAIRA

Egyes banki elemzők²¹ szerint ezekre az országokra is hatni fog a válság, annak azonban bizonytalan a kimenetele melyik országban milyen lesz a hatásmegoszlás. Több elemzés²² is készült, arról, hogy ezek az országok hogyan lehetnek érintettek a válságban.

A kelet-közép-európai országok pénzügyi és banki rendszerének fejlődése jelentősen eltér egymástól. A jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden ország pénzügyi és banki szektorának fejlődését részletesen bemutassam, így csak a legfontosabb fejlődési szakaszokat tekintem át.

A volt keleti tömb országaiban lezajlott rendszerváltások természetes velejárója volt a pénzügyi rendszer átalakítása. Ezekben a változásokban a kelet-közép-európai országok más-más gyakorlatot követtek, hiszen a régió országainak pénzügyi rendszere nem volt homogén.

A Visegrádi Csoport országaiban a pénzügyi átalakulás előbb végbement, mint a régió többi országában. A Visegrádi Csoport országaiban a tervgazdasági rendszer örökségén, — amely jellemzője az egyszintű bankrendszer és a tőkepiacok hiánya volt — indult meg a pénzügyi rendszer átalakulása. Az átalakulás első lépcsőfoka a kétszintű bankrendszer megteremtése volt, majd a tőkepiacok létrehozása következett. Ezek a lépcsőfokok azért voltak fontosak, mert megteremtették a vállalatok és a pénzpiacok közötti közvetítő rendszert. Ezzel természetese-

¹⁵ Jeffrey Frankel: The euro could surpass the dollar within ten years <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/989> letöltés ideje: 2008.03.25 16:31

¹⁶ Jeffrey Frankel és Menzie Chinn

¹⁷ Az Európai Unió lakossága :493 millió fő; míg az USA lakossága : 303 millió fő forrás: www.imf.org letöltési idő 2008.09.02 17:20

¹⁸ Gazdasági összehasonlító adatok: Beruházások: EU: 21,815%; USA: 17,357%(a GDP százalékában); GDP növekedése: EU: 1,84 %; USA: 0,53%; forrás: <http://www.imf.org> letöltési idő: 2008.09.02 17:22

¹⁹ Lásd még: Chinn, M.–Frankel, J.: „Will the Euro Eventually Surpass the Dollar as Leading International Reserve Currency?”, in Richard Clarida (ed.), „G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment”, The University of Chicago Press, Chicago, 2006.;

valamint Chinn, M.–Frankel, J.: The Euro May over the Next 15 years Surpass the Dollar as Leading International Currency, NBER Working Paper No 13909, 2008. április

²⁰ Hitelválság és az amerikai jelzálogpiaci válságot szinonima fogalomként használom.

²¹ Banki elemzők: Pradeep Mitra, Világbank európai felzárkózó piaci főközgazdász, Goldman Sachs elemző pénzügyi csoport

²² Lásd: Phillipe d'Arvisenet: Did you say “decoupling”? Confirmation of a severe downturn in the US; 2008; <http://www.bnpparibas.com/en/community/popup.asp?code=ADIA-7CFKA8&doc=editorial> letöltés ideje: 2008.03.25 17:40

sen együtt járt olyan pénzügyi szabályok illetve jogszabályok megalkotása, amelyek lehetővé tették a befektetők védelmét, vagy lehetségessé tették a többségi vagy 100%-os tulajdonszerzést.

A balti országokban (Észtország, Lettország, Litvánia) később kezdődött meg a pénzügyi rendszer átalakítása. Az indok: az államok függetlensége után először a saját pénzt vezették be, és az önálló gazdaság megteremtését tették lehetővé. A pénzügyi rendszer fejlesztésében egyértelműen a banki közvetítő rendszer kiépítését kezdték meg. A három államban azonban a bankok alapítása megelőzte a törvényi szabályozás valamint hatósági ellenőrzés kiépítését. Ezért aztán a liberalizált, ellenőrzés nélküli piacon nem kellett sokat várni az első bankcsődre sem. A bankcsőd hátrányai nemcsak abból származtak, hogy költségei megterhelték az állami költségvetést, hanem abból is, hogy megingott az újonnan bevezetett valuták iránti bizalom. A térségben jelen levő nemzetközi vállalatok valamint kis- és középvállalkozások visszatértek a dollárelszámolásra.

A romániai²³ pénzügyi rendszer fejlődését számos tényező hátráltatta és csak lassan, több ütemben valósult meg. A legnagyobb problémát az okozta, hogy hiányoztak a megfelelő jogszabályok, nem voltak meg a kilencvenes éveknek megfelelő szintű vállalatirányítási rendszerek, és hiányzott a megfelelő szakembergárda. A fejlődés első hulláma a kilencvenes évek elejére tehető, amikor kialakult a kétszintű bankrendszer és megszülettek a működtetéshez szükséges jogszabályok. A második fejlődési ütem a kilencvenes évek közepe, amikor létrejönnek a vegyes alapítású és kizárólag külföldi tulajdonú pénzintézetek, majd a harmadik hullám a kilencvenes évek vége, amikor átalakul a banki szerkezet, és megkezdődik a bankkonszolidáció.

Bulgáriában²⁴ a rendszerváltozás szintén hatalmas gazdasági, társadalmi sokkal járt, azonban az ország jelentős gazdasági visszaesése hiperinflációval párosult. A bankrendszer átalakítását egészen addig nem lehetett megkezdeni, amíg a gazdasági stabilizációt az ország meg nem teremtette. Ez az időszak a kilencvenes évek közepére tehető. Innentől Bulgária szintén elkezdte átalakítani pénzügyi rendszerét, és a fejlődés egyértelműen az Európai Unióban elfogadott pénzügyi normák felé hatott.

Ukrajna²⁵ pénzügyi rendszerének fejlődése jelentősen eltér a többi kelet-közép-európai országétól. Az eltérés nemcsak abban mutatkozik meg, hogy a kilencvenes évek gazdasági recessziója után a pénzügyi rendszer átalakulása csak a 2000-es évekre tehető, hanem abban is, hogy jelenleg is erős az országban az orosz befolyás.

Jugoszlávia utódállamainak fejlődése és pénzügyi rendszerének átalakulása jelenleg is tart. Horvátország függetlenségének 1991-es kikiáltása után megkezdtek pénzügyi rendszerének átalakítását. Az országban ekkor már működött a kétszintű bankrendszer, azonban a kereskedelmi bankok hatásköre, mind a betétgyűjtés, mind a hitelkihelyezés területén rendkívül szabályozott és egyben korlátozott volt. 1994-ben a parlament megalkotta a bank rehabilitációról valamint a Betét Biztosítási ügynökség felállításáról szóló törvényt. 1995-ben kezdődött meg az első bankprivatizáció, azonban a szabályozatlanság és az ellenőrzés hiányosságai miatt a jelentősebb külföldi bankok csak a 2000-es években jelennek meg.

Szlovénia bankszektora a kelet-közép-európai országok között a legfejlettebb. Az ország függetlenségének kikiáltása után bankalapítási hullám indult meg. Bár fejlettebb volt a szektor, mint a többi államban, azonban a rossz hitelállomány növekedését és a bankcsődöket itt sem tudták elkerülni. A bankcsődök miatt szigorú szabályozást vezettek be, így minden kereskedelmi banknak jelentést kell küldenie a Központi Bank számára.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a volt szocialista országok pénzügyi rendszerének fejlődését meghatározta az ország induló gazdasági, társadalmi és politikai struktúrája. A fejlődés egyes országokban gyorsabban, másoknál lassabban ment, illetve megy végbe, azonban a folyamat jól észrevehető hasonlóságokat mutat. A fejlődés ütemét az egyes országok gazdasági és jogi fejlődése határozza meg, hiszen az Euro-övezethez történő csatlakozásnak, és a nemzetközi pénz-, illetve bankműveleteknek meghatározott szabályai vannak. A jelenlegi globali-

²³ Románia gazdasági elemzése lásd: Gazdaságpolitikai alternatívák-Románia felzárkózási esélyei - Mementó http://www.rmkt.ro/dokumentumok/kgf_dec_2005.pdf letöltés ideje: 2007-09-10 22:47

²⁴ Bulgária gazdasági elemzése lásd: Demeter Gábor - Radics Zsolt: Korlátok és lehetőségek: Bulgária az EU-csatlakozás tükrében <http://www.balkancenter.hu/elemezis/demeteradics.pdf> letöltés ideje: 2007-09-10 22:42

²⁵ Ukrajna gazdasági elemzését lásd: Ludvig Zsuzsa: Ukrajna-a gazdaság kettős kötődésének dilemmája című tanulmányában Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézet: Kelet-Európa Tanulmányok, Európa Peremén: Új tagok és szomszédok http://www.vki.hu/KE_tanulmanyok_1.pdf letöltési idő: 2007-09-11 14:14

zált világgazdaságban a pénzügyi szektor fejlesztése és működtetése elengedhetetlen az országok számára, mert e nélkül a külföldi működő tőke vonzó képességük jelentősen lecsökken. A csökkenés hatással van az ország fejlődésére, illetve a globalizált világgazdaság fő áramlataihoz történő alkalmazkodásra. Ugyanakkor megállapítható, hogy a kelet-közép-európai országok bankszektorára aligha van közvetlen hatása a jelzálogpiaci válságnak, mert a térség pénzintézetei nem voltak érintettek ilyen ügyletekben. A térség országaiban csak a legtehetősebbek számára érhetők el a rendkívül kockázatos hedge fundok,²⁶ ám a különböző pénzintézetek ezeknek az alapoknak a kockázatait úgy próbálják mérsékelni, hogy nem közvetlenül ezekbe az alapokba fektetnek be, hanem az ezekből az alapokból képzett erősen diverzifikált alapokba. Ám a globális pénzpiaci következményeket a régió országai sem úszták meg. A térség vezető bankjainak részvényárfolyamai estek, és elmaradtak a hitelválság előtti csúcsoktól. A térség országaiban elhalasztották a tervezett kötvény és vállalati részvénykibocsátásokat és hasonló folyamatok játszódtak le az állampapír piacon is. A bekövetkezett kedvezőtlen változások hatásától a térség azon államai szenvednek a legjobban, amelyeknek jelentős külföldi adósságállománya van. Ezek a fejlődő államok a jelenlegi pénzpiaci bizonytalanságok miatt az eddiginél szigorúbb feltételekkel juthatnak új finanszírozási forrásokhoz.

A hitelpiaci válság következményei már éreztetik a hatásukat a térség ingatlanpiacain is. Az első és legfontosabb jelzés a régió befektetői számára a hitellehetőségek beszűkülése, valamint néhány korábban már megindított ingatlanfejlesztés parkoló pályára állítása illetve végleges törlése a magas finanszírozási igény miatt. A hitelválság előtt jelentős mennyiségű tőke áramlott az ingatlanpiaci szektorba, és a bankok is szívesen finanszíroztak ilyen jellegű beruházásokat. A válság hatására azonban a fejlesztések üteme mérséklődött, illetve a bankok kockázattal járó vállalkozási hajlandósága is csökkent. Ennek következtében a régióban az ingatlanpiaci folyamatok tisztulásnak indultak, és előtérbe kerültek az ingatlanfejlesztés fundamentális alapjai. A kelet-közép-európai régióban a korábbi évek száguldása megállt, s 2007-ben szinte ugyanannyi — 12,5 milliárd eurónyi — ingatlanbefektetés történt, mint 2006-ban. A korábbi években a befektetett összegek folyamatosan dinamikus emelkedést produkáltak, a 2002-es 2,2 milliárd eurós szintről 2005-re 5,8 milliárd, míg 2006-ra 12,6 milliárd euróra nőtt a régióban ingatlanra elköltött összeg.²⁷ Ugyanakkor a trend csökkenő, a befektetők a kockázatosabb lakásépítési projektekből kezdenek kivonulni, és a hosszú távon is jelentős haszonnal kecsegtető kereskedelmi ingatlanfejlesztésekbe kezdeni. A régió jelenleg is jelentős számú turistát és üzletembert vonz. A kérdés azonban itt is felvetődik, a csökkenő trend mellett a kereskedelmi ingatlanfejlesztés meddig és milyen finanszírozási konstrukciókkal folytatható? A válasz jelenleg nem egyértelmű, hiszen ilyen jelentős hitelválság az elmúlt időszakban nem volt, és így annak tényleges hatásait sem tudjuk felmérni. Nem tudjuk pontosan megítélni a válság gazdasági hatásait sem, hiszen a kelet-közép-európai bankok anyavállalatai valamely nyugat-európai bank, amely vagy közvetlenül, vagy közvetve érintett a hitelválságban. Pontos képet csak akkor kaphatunk a jelzálog piaci válság kelet-közép-európai államait érintő hatásairól, ha az anyavállalatok illetve a meggyengülő európai bankrendszer veszteségei napvilágra kerülnek.

Megállapítható, hogy a hitelpiacok megrendülésének okai az amerikai pénzügyi rendszer fejlődésében valamint a bankok növekedési kényszerében és az ebből következő kockázatkezelési hiányosságokban keresendők. A derivatív ügyleteken realizálható haszon arra kényszerítette a pénzügyi intézményeket, hogy olyan termékekbe fektessenek, amelyek kockázatát nem ismerik teljes egészében. A pénzügyi szektor növekedési kényszerének olyan bankházak is áldozatul eshetnek, amelyek hosszú idő óta a piacon voltak/ vannak. A lassan begyűrűző hitelpiaci válság, amely elsősorban a kereskedelmi bankokat és a jelzálog hitelintézeteket érinti, lassítja a világgazdasági növekedést és jelentős likviditás hiányt generál a pénzpiacokon. Az érintett országok bankrendszerei jelentős bizalmi válságot is elszenvednek, hiszen az elmúlt napokban jelentek meg azok a besorolások, amelyek a bank-

²⁶ Hedge Fund: A spekulatív befektetési alapok a hagyományos befektetési alapokkal szemben zártkörűek, és magas kezdeti minimum befektetési összeget írnak elő. Ebből adódóan ezen alapokba szofisztikált, nagy intézményi befektetők, nyugdíjalapok, biztosító cégek, illetve vagyonos magánszemélyek fektetnek. Zártkörű tevékenységükből fakadóan számos tőkepiaci szabályozás és jelentési kötelezettség alól mentesülnek. Pozíció felvételüket semmilyen szabályozás sem korlátozza, jellemzőjük a magas tőkeáttétel, a short pozíciók (eladási pozíciók) és a derivatívák szabad használata.

²⁷ Ingatlanpiac a hitelválság után - Mire számíthatunk?

<http://www.helloinfo.hu/main.php?folderID=2024&articleID=14219&ctag=articlelist&iid=1> letöltési idő: 2008-04-14 16:41

rendszerek megbízhatóságát is értékelték. Ezek az elemzések rendre rontottak az amerikai, a svájci valamint a brit bankok és pénzügyi szektor besorolásán. A minősítések lerontása természetesen nem a legrosszabb kategóriákba sorolást jelenti, inkább csak jelzés értékű az egyes országok számára. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a prudens működés szabályainak be nem tartása, illetve a túlságosan modell szemléletű banki kockázatkezelés nem tudja kezelni a pénzügyi életben bekövetkező változásokat, és nem védi meg a befektetőket sem. A nyugat-európai pénzügyi rendszerbe is begyűrűző válság hatásait jelenleg úgy tűnik csak az Európai Központi Bank és a nemzeti bankok gyors és folyamatos beavatkozásával lehetett hatékonyan kezelni. Az egyes nemzeti bankok beavatkozásait azonban máris támadják azoknak az országoknak a banki szakemberei, akik úgy gondolják, hogy egyes nemzeti bankok túl sok segítséget, állami támogatást nyújtottak a bajban levő bankjaiknak. Az Európai Unióban ugyanis a versenyjogi szabályok miatt az állami támogatások nyújtása szigorú szabályokhoz van kötve. Az Európai Bizottság bejelentette, hogy illegális állami támogatás gyanúja miatt vizsgálatot kezdeményez Németországban, hogy kiderüljön milyen eszközökkel mentették meg az IKB Deutsche Industriebankot valamint a Landesbank Sachsant. Továbbá bekérte a Northern Rock jelzálogbank államosításával kapcsolatos iratokat is.

A válságnak nemcsak a nyugat-európai bankrendszerekre van hatása, hanem a kelet-közép-európai régióra is. A régió fejlődésére hatással vannak a világgazdaság tendenciái, noha a hitelválság csak közvetett hatással van a régió pénzügyi helyzetére. Ennek okai abban keresendők, hogy a volt szocialista országok pénzügyi rendszerei csak az 1990-es évek elején bekövetkező rendszerváltások idején indultak jelentős fejlődésnek. A fejlődés ugyan folyamatos, de üteme a régió országaiban jelentősen eltér. Az eltérő fejlődés pedig eltérő banki termékek és szolgáltatások használatát jelenti, így például a hitelválság egyik fő okának tartott derivatív termékek és a hedge fundok szolgáltatásai a térség országaiban csak korlátozottan elérhetőek. Ugyanakkor a válság közvetett hatásai lassan megmutatkoznak a térség országainak pénzügyi piacain illetve az ingatlanszektor teljesítményén.²⁸ Bár a 2007-es adatok²⁹ még a hitelválság előtti állapotot mutatják, az elemzők és a piaci szereplők kívánnak, a bankok pedig elutasítják a magas tőkeáttétellel rendelkező projekteket. Mindezeknek a következménye már rövidtávon érzékelhetővé válik, a kockázatos lakásépítési konstrukciók kikerülnek a befektetők által preferált befektetések közül, és a piacon megindult az egyre erősödő verseny a kereskedelmi célú ingatlanfejlesztés³⁰ területén. Ugyanakkor megjósolhatatlan a térség egyes országaira gyakorolt hatása, mert a jelentős külföldi adósságállománnyal rendelkező országok nehezebben fogják kivédeni a válság gazdaságukra gyakorolt negatív hatásait.

A hitelválságnak azonban nemcsak a világgazdaságra, hanem a geopolitikára gyakorolt hatása is van. Ez a hatás azonban csak hosszú távon érvényesülhet, ám akkor már mindenképpen. Ez a hatás pedig nem más, mint az amerikai dollár háttérbe szorulása az euróval szemben. Ez természetesen még nem holnap fog bekövetkezni, azonban a lehetőség 25 éven belül fennáll. Az euró tartalékvaluta szerepe azért kerülhet előtérbe, mert a dollárral szemben valós alternatíva jelent meg. Az Európai Unió gazdaságának méretei felveszik a versenyt az amerikai gazdaságéval, ugyanakkor az euró-övezet országainak gazdasági fejlődése biztosabb alapokon nyugszik, mint a korai hetvenes években Japán vagy Németország fejlődése. Vajon a gazdasági fejlődés megbízhatósága és a gazdaság mérete elég egy ilyen geopolitikai hatás kiváltására? A válasz kérdéses, mert jelenleg több tényező együttállására is szükség lenne ahhoz, hogy mindez a jövőben bekövetkezzen. Tekintsük át, mi kell ahhoz, hogy bármely ország devizája tartalékvalutává váljon. Először is meghatározza az ország vagy a régió nagysága, és hogy milyen gazdaságok használják az adott devizát. Másodszor fontos, hogy azok az országok mely másik országokkal milyen kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat folytatnak, valamint mennyire fogadják el az adott or-

²⁸ Ingatlanszektor teljesítménye: Lásd: Magyarország: Nehéz félni van a lakáspiac mögött, sajtóközlemény: <http://www.oc.hu/ingatlanpiac/692> letöltési idő: 2008.09.03. 17:37; Melypont után felfelé tart az ingatlanpiac - Vonzó a kelet-közép-európai ingatlanvállalatok árazása (Erste bank elemzése) <http://www.euroastra.info/node/17946> letöltési idő: 2008.09.04. 11:39

²⁹ 2007-es adatok: Bulgária: 876 millió EUR; Horvátország: 124 millió EUR; Szlovákia: 300 millió EUR; Románia: 1702 millió EUR; Magyarország: 142 millió EUR forrás: http://www.cbre.hu/hu_hu/research/report_results letöltési idő: 2008.09.03. 15:32

³⁰ A térség országaiban a kereskedelmi és ipari ingatlanfejlesztés üteme folyamatosan növekszik. Lásd: Romania Real estate overview 2008 http://portal.cbre.eu/portal/page/portal/research/publications/FPR_EMEA_ROMANIA_REAL_ESTATE_REVIEW_2008.pdf letöltési idő: 2008.09.03. 15:39; Bulgária Property Market Wiev [http://portal.cbre.eu/portal/page/portal/research/publications/FPR_EMEA_BULGARIA_INVESTMENT_MV_H1_2008\[1\].pdf](http://portal.cbre.eu/portal/page/portal/research/publications/FPR_EMEA_BULGARIA_INVESTMENT_MV_H1_2008[1].pdf) letöltési idő: 2008.09.03. 15:45

szág pénznemét elszámolási alapnak. Harmadszor az is fontos, mennyien használták, és mennyien fogják a jövőben használni. Mindezek a kérdéseknek a megválaszolása vezethet oda, hogy meghatározzuk bekövetkezhete egy ilyen geopolitikailag is fontos váltás az elkövetkezendő időszakban?

Az amerikai jelzálogpiaci válságnak tehát sokféle hatása van és lesz a világra. Egyelőre nem tudjuk felmérni sem, hogyan alakul a pénzpiacok sorsa az elkövetkezendő egy-másfél évben. Nem tudjuk, hogyan kell kezelni egy esetleges piaci összeomlást és az a világ egyes régióiban milyen hatásokat fog kiváltani. A hitelválság megmutatta, hogy a globalizált világban az egyes országok ezer szállal kötődnek egymáshoz, és ha egy gócpont megmozdul, akkor a változások megállíthatatlanul végigszáguldanak az egész világon.

Kulcsszavak: amerikai jelzálogpiaci válság; globális pénzügyi rendszer; az amerikai pénzügyi rendszer; kelet-közép-európai országok

Keywords: American financial crisis; global financial system; American financial system; Middle East-European countries

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Chinn, M.–Frankel, J.: „Will the Euro Eventually Surpass the Dollar as Leading International Reserve Currency?”, in Richard Clarida (ed.), „G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment”, The University of Chicago Press, Chicago, 2006.
- Chinn, M.–Frankel, J.: The Euro May over the Next 15 years Surpass the Dollar as Leading International Currency, NBER Working Paper No 13909, 2008. április
- Demeter Gábor - Radics Zsolt: Korlátok és lehetőségek: Bulgária az EU-csatlakozás tükrében <http://www.balkancenter.hu/elementes/demeterradics.pdf> letöltés ideje: 2007-09-10 22:42
- Engdahl, F. William: The financial Tsunami and envolving economic crisis: Greenspan's grand design <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=7876> letöltés ideje: 2008.03.17. 15:53
- Erste Bank Hungary Zrt: Mélypont után felfelé tart az ingatlanpiac - Vonzó a kelet-közép-európai ingatlanvállalatok árazása <http://www.euroastra.info/node/17946> letöltési idő: 2008.09.04. 11:39
- Gazdaságpolitikai alternatívák-Románia felzárkózási esélyei – Mementó http://www.rmkt.ro/dokumentumok/kgf_dec_2005.pdf letöltés ideje: 2007-09-10 22:47
- Gilincsek Edgár: A Bretton Woods-i pénzügyi rendszer születése Múltunk 2003/2 127-158. oldal <http://tek.bke.hu/keynes120/magyar/bretton.htm#23> letöltési idő: 2008.02.27. 17:35
- HVG.hu: Hitelválság: Bajban vannak a nagy amerikai bankok. Szerző nincs adat, megjelenés ideje: 2008.01.04 http://hvg.hu/gazdasag/20080114_hitelvalsag.aspx#www letöltési idő: 2008.03.19 15:46
- HVG.hu: Deutsche Bank: A hitelválság 1,7 milliárd euróba kerülhet szerző nincs adat, http://hvg.hu/gazdasag/20070924_Deutsche_Bank_hitelvalsag.aspx#www letöltés ideje: 2008.03.19 16:05
- HVG.hu: További ezeket küld el a Citibank Szerző nincs adat, megjelenési ideje: 2008.03.20 http://hvg.hu/gazdasag/20080320_citibank_hitelvalsag_leepites.aspx letöltési idő: 2008.03.25 16:20
- Ingatlanpiac a hitelválság után - Mire számíthatunk? <http://www.helloinfo.hu/main.php?folderID=2024&articleID=14219&ctag=articlelist&iid=1> letöltési idő: 2008-04-14 16:41

Jeffrey Frankel: The euro could surpass the dollar within ten years <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/989> letöltés ideje: 2008.03.25 16:31

Ludvig Zsuzsa: Ukrajna-a gazdaság kettős kötődésének dilemmája című tanulmányában Magyar Tudományos Akadémia Világ-gazdasági Kutató Intézet: Kelet-Európa Tanulmányok, Európa Peremén: Új tagok és szomszédok http://www.vki.hu/KE_tanulmanyok_1.pdf letöltési idő: 2007-09-11 14:14

Matus János: A biztonság, a gazdaság és a kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban MTA Doktori Értekezés, Budapest, 2003, 174.oldal

OC.hu: Nehéz félév van a lakáspiac mögött, sajtóközlemény: <http://www.oc.hu/ingatlanpiac/692> letöltési idő: 2008.09.03. 17:37

Phillipe d'Arvisenet: Did you say "decoupling"? Confirmation of a severe downturn in the US; 2008; <http://www.bnpparibas.com/en/commun/popup.asp?code=ADIA-7CFKA8&doc=editorial> letöltés ideje: 2008.03.25 17:40

Portfólió.hu: Nem lesz többé Fekete Hétfő megjelenés 2007.10.19-én <http://index.hu/gazdasag/magyar/fh071019/> letöltés ideje: 2008.03.17 14:55

Timothy Curry and Lynn Shibut: The cost of the savings and loan crisis: Truth and Consequences http://www.fdic.gov/bank/analytical/banking/2000dec/brv13n2_2.pdf letöltési idő: 2008.03.17 14:52
www.imf.org

Gábor TÓTHI

THE FRENCH ARMAMENT SECTOR IN THE CHANGING EURO-ATLANTIC CONTEXT

In the past France had to possess modern armament capacities to maintain its world-role and territorial conquests. France led to perfection her arsenal and technology to own one of the world's best defence industry. On the European continent after World War II, France became an initiator, and took part actively in integration efforts then after the Cold War its defence industry transformed significantly. In this paper we had a short overview on the French and international / European defence industry of the post Cold War period. It presents the European institutions of cooperation and the co operational chances of Europe, with or without the Trans-Atlantic partners.

INTRODUCTION

Working effectively in the international environment requires knowledge of the people, organizations and cultures of each country. This paper provides an introduction to the strategical, political, technological and industrial environment of France within the „2000 year's" world of armaments activities. We will try to analyze how the French arms industry and political will has been adapting to the new economic and geopolitical context, which was strongly determined by the effect of globalisation.

France always had – or tried to have — a dominant role in history, with a number of wars, crusades, or even revolutions, nevertheless France offered as a model to all the other nations of Europe and the world. The Revolution of 1789, the Declaration of the Rights of Man and the Citizen, the first Constitution, the Republics, the heritage of Napoléon, the World Wars, the colonisation and the decolonisation era, the return of General de Gaulle and the way to a European Unity with an independent role. In the post-war period France was strongly dependent on foreign military equipment, even during the war in Indochina in the early 1950s (50 percent of equipment came from the USA) a major objective of the Gaullist policy was that France develop weapon systems on its own right. This policy resulted on increase in military expenditures, stimulus given to technological capabilities and active export policy. In one hand, by the end of the 1950s, the development of a strong defence technological and industrial base had the stated objective of allowing France to sustain its independence of the two superpowers, and to be an alternative armaments supplier for countries keen not to be dependent upon the USA or the USSR. On the other hand, the very active French foreign policy's goal was to assert France's interdependence and its role on the world stage. In support of this policy France set about building the country's nuclear capacity, and France became a nuclear power as the American and British allies and as the USSR. This independent foreign policy led to withdraw France from NATO's integrated military command, but remained a member of the Atlantic Alliance. However the most important legacy was the establishment of close cooperation between France and Germany, which process led obviously to the formation of the European Union. France is also the founding member of the North Atlantic Alliance, the Western European Union and other supra-national organisations.¹

The aim of this paper is to provide insight into the French national practices and approaches within the European and Euro-Atlantic armaments context to facilitate successful co-operation and better understanding.

THE CHANGING DEFENCE MARKETS

The changes in the economic and geopolitical environment that took place in the 1990s constituted an important challenge for the European and also the French defence industry. The falling of USSR brought about dramatic changes in the geopolitical context and international relations. The USA remained the last superpower, but

¹ KAUSAL Tony: A comparison of the Defense Acquisition Systems of France, Great Britain, Germany and the United States, Defense Systems Management College Press, Fort Belvoir Virginia, 1999

nobody knows for how long. In 1998, the US arms industry turnover (domestic and exports) accounted for almost 50 percent of world production, and US military Research and Development (R&D) expenditures were seven times greater than those of France, the closest competitor to the USA.²

Since 1997, the French arms industry has been undergoing a major restructuring, including consolidation through national and European mergers and acquisitions, changes in corporate governance through privatization and participation by foreign institutional investors in major defence contractors. Five years later, in 2002, the amount and proportion of these expenditures has changed, as shown on the next chart.³

Country	Defens Exp.	% GNP	Equipment Exp.	R&D Exp.
USA	330	3,3	70	48
Europe (15)	160	1,9	36	9,5
Germany	25	1,5	3	1,3
France	38,6	2,6	12,5	3,1
UK	44,5	2,4	13	3,9

in Md USD

In this year US (R&D) expenditures were less than five times greater than in Europe, but fifteen times greater than those of France. The budget for armaments equipment is double in the USA, than in Europe. An other important fact, is that US military equipment's import in Europe is ten times greater than European exports in the USA.

This new age of globalisation meant world-wide markets, large transnational corporations, intense competition, together with the globalisation of finance and investment and the emergence of global labour markets. From the late 1980s globalisation has affected civil industries such as computer and information technology, electronics, motor cars, pharmaceuticals, telecommunications, food and drinks products and restaurants.⁴ In the post cold war period, when the former threat, and enemy — the USSR — collapsed, and military expenditures decreased, to remain competitive defence companies followed the same example.⁵ The rising equipment costs and falling defence budgets meant that nations cannot avoid the need for difficult choices in their defence policy. Arms industries had the economic characteristics of global industries, but traditionally, they have relied on their home market and sales to their national armed forces. The three largest arms industries were located in China, the USA and Russia. Since the end of the Cold War, there have been substantial employment reductions in NATO, Eastern Europe, the former Soviet Union and elsewhere in the world.

When comparing different defence industries there are two major economic features to come into consideration: the importance of R&D and the importance of quantity. These two economic features explain the competitive advantage of the US arms industry and the incentives for international co-operation. When two or more nations collaborate on a new equipment project, they share R&D costs and by combining orders, they can achieve economies of scale in production. During the concerned period European countries have undertaken a number of collaborative aircraft and missile projects, where the economics of collaboration enabled the European aerospace industry to compete with the USA. On the other hand — even so progress has been made — various reasons make it difficult for European manufacturers to enter the US market, to make investments there or even to cooperate.

² Claude SERFATI: The adaptability of the French armaments industry in an era of globalization in: Industry & Innovation Volume 8, Issue 2, August 2001, pages 221 - 239

³ Christian HUYNH (Delegation Generale Pour L'armement): Impact des sociétés transnationales de défense sur les programmes d'armement (Rapport d'Étude), DGA, Paris 2004 page 9

⁴ Keith HARTLEY: Arms Industry and the Globalisation Process; Centre for Defence Economics, University of York, Source: <http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/research/unesco.pdf>; 14 Mai 2008

⁵ Keith HARTLEY, Todd SANDLER: Handbook of Defense Economics Volume 2, Elsevier B.V. 2007 page 625

One way of reducing weapon's unit costs is through importing and collaborative purchasing rather than buying small numbers from a national defence industry. Governments will no longer be willing to pay the price of supporting a small-scale national arms industry. That's why US arms companies foreshadow a major competitive threat to small-scale (in our case European) arms industries. In the late 1990's mergers in the USA have created large arms companies which amplified this competitive threat, and another crucial effect is that US model of large arms companies were based on a large home and foreign market. Between 1993 and 1997, a wave of consolidation in the US led to the creation of aerospace and defence giants with turnovers several times greater than those of the biggest European groups.⁶

The next chart indicates the changes in the number of companies of each market in the USA.⁷

Industrial base	Number of suppliers in 1990	Number of suppliers in 1998
Aircraft	12	5
Space	19	8
Tracked vehicles	3	2
Shipbuilding	23	11
Missiles	9	4

At the same time in Europe 7 aircraft, 6 missile, 9 armoured vehicle supplier, and 11 shipyards were on the market, and shared only 50% of US defence expenditures.

To this challenge European defence industries / governments have responded to the US competitive threat by mergers and re-structuring to create a smaller number of larger groups able to compete with the big American arms corporations and European arms companies required that the European governments combine their various national demands to create a Single European Defence Market. Comparison with how the consolidation process ran in the USA highlights some institutional differences. In the early 1990s, the consolidation of the US arms industry was initiated by the Department of Defence, in France and in other European countries, consolidation was an outcome of a political decision-making process. Even today the European armaments market still consists of a large number of isolated national or regional sub-markets. In Europe some progress towards a common defence market has been made in the last years, but existing procedures still continues to hamper industrial co-operation.⁸

FRANCE

The first objective of France's defence policy is to be able to defend its vital interests, alone if necessary, at any cost and against any threat from any source. Beyond that France has interests corresponding to its international responsibilities and to its position in the world which, as for all countries, results from a combination of historical, political, strategic and military factors, as well as economic, scientific and cultural factors. The security of these interests cannot be guaranteed without suitable defence, including the element of armaments.⁹ The second objective of French policy is to ensure European and international stability. The ability to maintain France's position in the world will be closely related to its ability to influence the European construction and future developments in Europe. This European option is necessary for strategic and economic reasons, and the European identity would

⁶ Philippe COTHIER, Olivier DEBOUZY: Défense: l'heure des choix in: Défense nationale, 2003. Janvier (1) pages 29-41

⁷ KAUSAL Tony: A comparison of the Defense Acquisition Systems of France, Great Britain, Germany and the United States, Defense Systems Management College Press, Fort Belvoir Virginia, 1999 page 6-61

⁸ LÉNÁRT Ferenc: Védelemgazdaság, fegyverkereskedelem in: GAZDAG Ferenc: Biztonságpolitika, SVKH, Budapest, 2001, page 130

⁹ ALLIOT-MARIE Michèle: Loi de programmation: un ambition pour la France, pour l'Europe, in: Défense nationale, janvier 2003 (1) pages 5-14

be incomplete, if it were not also expressed in the context of defence.¹⁰ To fulfil these objectives France is a founding member of key international organisations, like the European Union, the North Atlantic Alliance (NATO) the Western European Union and other armaments related organizations.¹¹

French arms industry is among the top world arms industries. In the period aborded in the article, France accounted for 9-10 percent of the world arms production, ranking second with the UK, but far behind the USA (46–49 percent).¹² From the early 1980s to 1990, the arms industry enjoyed a steady growth, mainly due to a strong increase in procurement, coupled with exports doubling. From 1991 to 1995 the negative effects of the military expenditure cuts in procurement and free fall of arms exports resulted in a steep decrease in arms turnover.¹³ The most critical period was 1993–95, when it was confronted by both the superiority of the US arms industry further strengthened after the Gulf War and cuts in domestic procurement needed for France to comply with the Maastricht treaty's financial requirements. From 1996 on, an energetic action to stimulate arms exports was undertaken by the Balladur, Juppé then the Jospin Governments. It was clear that the government's only concern was to preserve the capacity of the French arms industry to remain a key actor in Europe, whatever the cost might be for civilian industrial activities. The defence sector consolidation plan launched by President Chirac in 1996 covered four sectors: nuclear, ground weapons, electronics and aerospace.

DCN in the naval industry and GIAT Industries in the ground industry were the one single company monopolizing the production.¹⁴ Land system companies and naval shipyards, in contrast of the aerospace sector, have never reached the same degree of cooperation.¹⁵

In the electronic sector first happened the separation of Thomson S.A. to Thomson-CSF (military activities), Thomson Multimedia (electronic appliances) and to SGS-Thomson (electronic components). Finally the creation of Thales regrouped all the actors of the electronic sector.

Driven by high R&D costs, aerospace companies started to cooperate much earlier than their counterparts in other sectors. In the aerospace sector the merger between Aerospatiale Matra and Daimler-Chrysler Aerospace, soon joined by Spain's CASA and Italy's Finmeccanica. The new company, EADS (European Aeronautics Defense and Space Company) was ranked first in Europe and third world-wide, and it is important to notice that EADS controls 80 percent of the Airbus capital.¹⁶

SUPRANATIONAL ORGANISATIONS

In spite of the recent consolidation wave, Europe's defence industrial landscape remains extremely complex and differs widely from one sector to the other. Since the last 50 years France always tried to actively take part in the European integration process.

The *Western European Union* (WEU) was founded on the 23rd October 1954 in Paris to become the European collective defence and security organisation. It developed its own military organisation but became a consultative forum of European member states reliant on NATO military resources whenever required. WEU political decisions are taken by the assembly of full members convening twice a year. WEU runs a Paris based International Institute for Security Studies and a Satellite Centre at Torrejón de Andoz near Madrid / Spain. By the end of 2001 the EU took over and integrated the WEU's main capabilities including the mentioned assets.¹⁷

¹⁰ KAUSAL Tony: A comparaisn of the Defense Acquisition Systems of France, Great Britain, Germany and the United States, Defense Systems Management College Press, Fort Belvoir Virginia, 1999 pages 1-17

¹¹ BENTEGEAT Henri: Stratégie militaire française: in Défense nationale, juin 2003 (6) pages 28-40

¹² SIPRI Military Expenditure and Arms Production Project 2003, Source: <http://projects.sipri.se/milex/aprod/nationaldata/france.pdf> 18 February 2004

¹³ SIPRI Military Expenditure and Arms Production Project – June 2003, Source: http://projects.sipri.se/milex/aprod/nationaldata/aprod_usa_fra_frg_uk.pdf 18 February 2004

¹⁴ Source: <http://www.dcn.fr/entreprise/histoire.html> 2 July 2005

¹⁵ SCHMITT Burkard: The integration of defence and aerospace industries in Europe: towards a European armaments industry? Lecture in PARIS, 30 March 2001

¹⁶ Source: <http://www.eads.net/eads/fr> 2 July 2005

¹⁷ Source: <http://www.assembly-weu.org/en/presentation/presentation.html> 2 July 2005

Within the framework of the WEU, the *Western European Armaments Group* (WEAG) and the *Western European Armaments Organisation* (WEAO) were created in order to coordinate research and arms procurement.

The main objectives of WEAG were: more efficient use of resources through, inter alia, increased harmonisation of requirements; opening national defence markets to cross-border competition in order to create a more effective European Defence Equipment Market; strengthening the European Defence Technological and Industrial Base; co-operation in defence research and development.¹⁸

During its operation WEAG ran three different panels: (I) the promotion of cost effective equipment programmes; (II) defence research and technology prior to the development of weapons, system or equipment; (III) common defence economics policy and armaments co-operation procedures. Furthermore WEAG had an ad-hoc study group on the European Defence Agency via the Armaments Secretariat and WEAG Staff Group.¹⁹

The WEAO was a subsidiary body of the WEU and shared its international legal personality. WEAO could therefore provide a legal framework for such co-operative armaments activities as WEAG ministers assigned to it. Initially the executive body of the WEAO was the Research Cell, which supported Research and Technology activities of WEAG and was able to place contracts on behalf of participating nations.²⁰ The WEAO was purposely designed to allow an evolutionary approach to the European Defence Agency.

In the „*Letter of Intent*” (LoI) process, the six major EU arms-producing countries agreed to coordinate the restructuring of their defence industries and to make it easier to engage in cooperative arms projects.²¹

On 9 December 1997, France, Germany and the United Kingdom signed a statement designed to facilitate the restructuring of the European aerospace and defence industries through intergovernmental action. This was followed by a joint statement of 20 April 1998 by the same three nations plus Italy, and Spain, paving the way for the Letter of Intent Treaty signed at Farnborough on 27 July 2000 by the Defence Ministers of the mentioned countries and Sweden. The main objective of the LOI initiative was to put in place the necessary intergovernmental action to facilitate the restructuring of the European aerospace and defence industries, with the emphasis on harmonising existing regulations in order to facilitate cross-border industrial co-operation and mutual trust. The LOI initiative covers six key areas: security of supply; export procedures; security of informations; research and technology; treatment of technical information; harmonisation of operational requirements.

Another body based on a limited membership is the *Organisation conjointe de coopération en matière d'armement* (OCCAR) which headquarters are at Bonn / Germany. It serves as a management organization for multilateral arms procurement projects. It was formed on 12 November 1996 by the governments of France, Germany, Italy and the United Kingdom to rationalise cooperation and manage armaments programmes involving the member nations more effectively, utilising best practices.²² The principles of OCCAR are: to form transitional project teams, using modern programme management methods; to help consolidate and develop the Defence Technological and Industrial Base; to abandon the principle of *juste-retour* for a system of global balance, with work share spread across several programmes and over a certain period of time; to give preference in procurement decisions to equipment developed by the partner nations within OCCAR. On 9 September 1998 the Defence Ministers of the four founding nations signed a convention designed to give the organisation legal status. This has now been ratified by the member states, thus creating conditions which will allow OCCAR to issue contracts to companies for those programmes for which it has responsibility, and to employ its own staff.

Until the 1990s, the defence cooperation between European partners was essentially bilateral. Before the Maastricht Treaty, and the „creation” of the EU, the defence related questions remained in national competency. Then the Common Foreign and Security Policy (CFSP) was created within the framework of the second pillar.²³

¹⁸ Source: <http://www.weu.int/weag/index.html> 19 September 2006

¹⁹ Source: http://europa.eu.int/eur-lex/fr/com/cnc/2003/com2003_0113fr01.pdf 21 March 2006

²⁰ Source: <http://www.weao.weu.int/site/frameset.htm> 11 October 2006

²¹ Source: http://www.defense.gouv.fr/dga/fr/les_metiers/cooperer_europe/enjeux/programmes/index.html 9 Mai 2005

²² Source: <http://www.occar-ea.org/occar/portaloccar/occarbase.nsf/vwContentFrame/N254SMTV400SLEREN> 23 April 2004

²³ Source: http://europa.eu.int/comm/external_relations/cfsp/intro 2 December 2005

The European Commission (EC) has on several occasions expressed a desire to become more closely involved with European armaments matters in its role as regulator of the single market. In January 1996, the Commission published COM 896 10 final on „*The challenges facing the European defence related industry — contribution for action at the European level*”. This document set down the broad guidelines for EU action.

In December 1997 the Commission produced a paper for EU Council entitled „*Implementing European Union Strategy on Defence-related Industries, COM (97) 583 final*” which sought to facilitate cooperation between member states in the field of defence industrial restructuring. The paper called for the creation of an integrated market for defence products, based on a proposed CFSP Common Position and Action Plan for defence related industries, using a combination of legislative and non-legislative instruments under the first and second EU pillars. The Action Plan made proposals in 14 different areas.

The newly created European Defence Agency (EDA), as an intergovernmental institution has the task of supporting the EU states in the development of military capabilities for crisis management operations. Its purpose is to coordinate, optimize, and harmonize cooperation between the member states. The EDA has already taken some initial steps towards a more Europeanized armaments policy. For example, the previously presented „inefficient” WEAG and WEAO were dissolved and their projects transferred to the EDA. Also, a systematic integration with OCCAR is currently underway. However the EDA’s room for manoeuvre is limited, initial successes are being registered in the regime created in 2006 to promote international tendering of procurement projects and in the joint investment program in the area of research and technology. Accordingly, the success of the EDA as well as any initiative of the EU Commission depends on the political will of the national governments.

Additionally, several NATO bodies deal with the coordination of procurement, standardization, interoperability, and research and development.²⁴ The cooperation between NATO member countries is based on four major purposes: political; military; social-economic and technological but the main objective is interoperability.²⁵

In the NATO there are about 40 different committees and agencies charged of the cooperation. The work is supervised by the Conference of National Armaments Directors and its subordinated committees.

CONCLUSION

In the past France had to possess modern armament capacities to maintain its world-role and territorial conquests. France led to perfection her arsenal and technology to own one of the world’s best defence industry. On the European continent after World War II, France became an initiator, and took part actively in integration efforts then after the Cold War its defence industry transformed significantly. In this paper we had a short overview on the French and international defence industry of the post Cold War period.

Since the last 50 years France always tried to actively take part in the European armaments integration process. From the beginning of the European co-operation France had a leading role, but after the collapse of the URSS, and the end of the Cold War, the changes influenced the whole sector. The result of these changes has been reflected in industrial plant closures, job losses, exits from the arms industry, mergers, re-structuring and rationalisation. New forms of industrial organisation have emerged as defence companies have developed their prime contracting and systems integration capabilities for a range of air, land and sea equipment and changed from national to international (global) companies. Defence companies now are competing in an increasingly globalised environment for profits and market shares. However, in Europe these developments have not extended equally to the whole defence industrial sector. The consolidation of production capacities and the creation of multinational corporations have primarily affected the aerospace and electronics sectors. The market segments for land-based

²⁴ Source: www.nato.org/docu/handbook/2001/hb080501.htm 9 Mai 2005

²⁵ Source: <http://www.cremoc.org/armement.htm#otan> 9 Mai 2005

and maritime systems remain fragmented. Even after this difficult period, the armaments cooperation in Europe was largely determined by ad-hoc programs and has hardly had any restructuring effect yet²⁶. A present problem is that, many arms-producing states continue to perceive their national independence and the security of supply to their armed forces as being linked to the maintenance of their own armaments industry. An other obstacle is that, the divergent national security concepts result in different demands for capabilities and correspondingly different role conceptions for the national defence industries. There are also varying views as to the role that the state should adopt towards its own defence industry — as a regulator, as a shareholder, and as a customer. Finally only very few European countries have a comprehensive production infrastructure of their own, leading to heterogeneous procurement and market policies. Arms-producing countries often prefer the products of their own industry. Moreover, among the bigger producing countries, there is a continuing tendency to maintain as broad a range of national production capacities as possible. Non-producing countries, on the other hand, do not even necessarily purchase their defence products on the European market, but from the US, for example. Nevertheless European countries and even France are trying to have good relationship with the US „partners”.

Keywords: France, armament, defence market, arms industry, post Cold War, international organisations

BIBLIOGRAPHY

- ALLIOT-MARIE, Michèle: *Loi de programmation: un ambition pour la France, pour l'Europe*. -In: Défense nationale, janvier 2003 (1) pages 5-14.
- BENTEGEAT, Henri: *Stratégie militaire française*. -In: Défense nationale, juin 2003 (6) pages 28-40.
- COTIER, Philippe, DEBOUZY, Olivier: *Défense: l'heure des choix*. -In: Défense nationale, 2003. Janvier (1) pages 29-41.
- HARTLEY, Keith, SANDLER, Todd: *Handbook of Defense Economics*. Volume 2, Elsevier B.V. 2007.
- HARTLEY, Keith: *Arms Industry and the Globalisation Process*. Centre for Defence Economics, University of York, Source: <http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/research/unesco.pdf>
- HUYNH, Christian (Delegation Generale Pour L'armement): *Impact des sociétés transnationales de défense sur les programmes d'armement*. (Rapport d'Étude), DGA, Paris, 2004.
- KAUSAL, Tony (szerk.): *A comparison of the Defense Acquisition Systems of France, Great Britain, Germany and the United States*. Defense Systems Management College Press, Fort Belvoir Virginia, 1999.
- KEMP, Geoffrey: *Arms Traffic and Third World Conflicts*. -In: International Conciliation, Carnegie Endowment for International Peace, New York, March 1970 / No. 577
- LANXADE, Jacques: *Quand le monde a bascule*. Nil Éditions, Paris, 2001.
- LÉNÁRT Ferenc: *Védelemgazdaság, fegyverkereskedelem*. In: GAZDAG Ferenc: *Biztonságpolitika*. -Budapest: SVKH, 2001.
- MAOUI, Gérard: *Aérospatiale*. Le Cherche Midi Éditeur, Paris, 1989.
- MÖLLING, Christian: *The European armaments sector: The need for the state to adapt*. -In: CSS Analyses in Security Policy, Vol 3, No 31 April Zürich, 2008.
- Délégation Générale pour l'Armement, Rapport d'activité 2001*
- Direction des Constructions Navales, La (DCN) : *Une transformation à réaliser d'urgence*. -In: LES INDUSTRIES D'ARMEMENT DE L'ÉTAT; RAPPORT AU PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE Chapitre IV 2001.
- Les Cahiers de l'armement, Sessions Européennes des Responsables d'Armement (SERA) 13ème Session (2001) Rapports Finaux: Le positionnement dans le futur d'une Europe de l'armement dans un contexte de globalisation; Chear, Paris, 2001
- SERFATI, Claude: *The adaptability of the French armaments industry in an era of globalization*. -In: Industry & Innovation Volume 8, Issue 2, August 2001, pages 221 – 239.
- SCHMITT, Burkard: *The integration of defence and aerospace industries in Europe: towards a European armaments industry?* Lecture in PARIS, 30 March 2001.

²⁶ Christian MÖLLING: The European armaments sector: The need for the state to adapt in: CSS Analyses in Security Policy, Vol 3, No 31 April 2008

Homepage of the French National Assembly: <http://www.assemblee-nationale.fr>

Homepage of the French MoD: <http://www.defense.gouv.fr>

Homepage of EADS: <http://www.eads.net/eads/fr>

Homepage of the President of the Republic's Office: <http://www.elysee.fr>

Homepage of the EU: <http://europa.eu.int>

Homepage of the Federation of American Scientists: <http://www.fas.org>

Homepage of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs: <http://www.kulugyminiszterium.hu>

Homepage of NATO: www.nato.org

Homepage of OCCAR: <http://www.occar-ea.org>

Homepage of Swedish International Peace Research Institute: <http://www.sipri.se>

Homepage of WEU: <http://www.weu.int> and <http://www.assembly-weu.org>

Homepage of WEAG: <http://www.weu.int/weag/index.html>

Homepage of WEAO: <http://www.weao.weu.int>

SYSTEMES D'ARMES 2002 CD-ROM, GIAT Industries, 2002.

NÁBRÁDI Nóra

NATO STANAG 6001 NYELVVIZSGÁZTATÁSI SZEMINÁRIUM GARMISCHBAN

NATO STANAG 6001 LANGUAGE TESING SEMINAR IN GARMISCH

A német-amerikai Marshall Központban működő Partner Nyelvek Európai Oktatási Központja évente három alkalommal szervez NATO STANAG 6001 nyelvvizsgáztatási szemináriumot nyelvtanárok és vizsgáztatók számára. A képzés célja a NATO STANAG 6001 szabványon alapuló nyelvvizsgáztatás rendszerében dolgozók – feladatírók, vizsgáztatók, javítók – felkészítése, szakmai kompetenciájának bővítése. A kéthetes tanfolyam anyagán belül kitüntetett jelentőséggel bír a szabvány szintleírásainak elemzése, értelmezése, hiszen ezen alapszik az egyes tagországok saját vizsgarendszere. A szeminárium hivatalos tananyagán túl nagy szerepet kap a különböző országok vizsgáztatóinak tapasztalatcseréje, mivel a vizsgarendszerek sokszínűsége és a helyi igények sokfélesége rengeteg érdekességgel és tanulsággal szolgálhat. 2008 őszén alkalmam volt részt venni ezen a színvonalas szemináriumon, melynek tapasztalataiból szeretnék néhányat megosztani.

The BILC Language Testing Seminar (LTS) is being conducted three times a year as an official NATO/PfP training activity at the Partner Language Training Center Europe, in the George C. Marshall European Center for Security Studies, in Germany. The objective of the LTS is to develop competency in the development and administration of language proficiency tests, based on NATO STANAG 6001 standards. Within the material of the two-week workshop special focus is given to the analysis and interpretation of the scales and descriptors of the standard, which serves as a basis for the individual national tests. Apart from the syllabus of the seminar, exchange of experiences between the participants was also very interesting and informative due to the heterogeneity and diversity of the national tests. In autumn 2008, I had the opportunity to complete this course of a really high standard, the experience of which I would like to share with you.

A bajorországi Garmisch-Partenkirchenben található a George C. Marshall Biztonságpolitika Tudományok Európai Központja (George C. Marshall European Center For Security Studies), a neves német-amerikai intézet, ahol a védelem- és biztonságpolitika tudomány témakörében többféle képzést szerveznek NATO- és partnerországokból érkező hallgatók számára. Az 1993-ban alakult Marshall Központ fő feladatának tekinti, hogy hozzájáruljon a mainál stabilabb biztonsági környezet létrejöttéhez, elősegítve Európa, Eurázsia és Észak Amerika nemzetei közötti partnerség megerősödését, valamint a demokratikus intézmények együttműködésének kialakulását, fejlődését. A Marshall Központ keretein belül működik a Partner Nyelvek Európai Oktatási Központja (Partner Language Training Center Europe), mely 2008 őszén kéthetes STANAG 6001 nyelvvizsgáztatási szemináriumot szervezett a NATO tagországokból érkező, nyelvoktatás illetve nyelvvizsgáztatás területén dolgozó szakemberek számára.

LTS – NYELVVIZSGÁZTATÁSI SZEMINÁRIUM (LANGUAGE TESTING SEMINAR)

A nyelvvizsgáztatási szemináriumot, az LTS-t 2000-ben dolgozta ki a BILC (Bureau for International Language Coordination, Nemzetközi Nyelvi Koordinációs Iroda) teszteléssel foglalkozó munkacsoportja. Azóta évente három alkalommal kerül megrendezésre, mint hivatalos NATO/PfP képzés. Az LTS kéthetes interaktív workshop, melynek anyaga a négy nyelvi készségre koncentrálni tartalmazza a vizsgarendszer- és feladat-kidolgozás lépéseit és folyamatát, valamint az értékelés kritériumait. A szeminárium munkaformái változatosak, a résztvevők előadásokat hallgatnak, szóbeli vizsgákról készült bemutató videó felvételeket néznek és elemznek. Kiscsoportban

gyakorlati jellegű feladatokat oldanak meg, például készség szint (proficiency level) értelmezése, a nyelvi szint megállapítása, értékelés, feladatsor összeállítás, teszt specifikáció kidolgozása a különböző készségek mérésére stb. Feladataik közé tartozik még egymás munkáinak nagycsoportban történő megbeszélése, megvitatása, kritizálása, értékelése, további pontosítások és javítások elvégzése, következtetések leszűrése.

A Language Testing Seminar célja, hogy a NATO STANAG 6001 szabványon alapuló nyelvvizsgáztatás rendszerében dolgozók – feladatírók, vizsgáztatók, javítók – felkészítését, továbbképzését biztosítsa, különös tekintettel a szabvány szintleírásainak (descriptors) megismertetésére, értelmezésére, elemzésére. Hogy ennek miért van különös jelentősége? A vizsgáztatási technikák és az értékelés kritériumainak összehangolásával biztosíthatjuk a standardizálást és azt, hogy az értékelés, a mért nyelvtudásra kapott minősítés (a szint meghatározása) lehetőleg nemzetközi szinten ugyanazt a nyelvtudásszintet jelentse. Ezzel nagyon fontos lépést teszünk a NATO/PfP közös gyakorlatokon, illetve missziókban elengedhetetlen interoperabilitás biztosítása, javítása felé.

NATO STANAG 6001 SZABVÁNY (STANDARD)

A NATO STANAG 6001, melyet 1976 óta alkalmaz a NATO, a szervezet által elfogadott egységes követelményeken alapuló szabvány, melynek alapján az egyes tagországok egyénileg dolgozzák ki saját vizsgarendszerüket. A készség szintek egységes skálájának alkalmazása a NATO számára azért fontos, hogy egyértelmű nyelvi követelményeket tudjon állítani a különböző nemzetközi beosztások feltételeként, a nyelvi készség nemzetközi szinten egységesen mérhető legyen, azaz a tagországok egyéni szabványai összehasonlíthatóak legyenek (lásd mintaértékelő teszt). A STANAG 6001 vizsgarendszer a nyelvtudásszint meghatározására hat alapszintből álló skálát (scale) alkalmaz, azaz hat szinten írja elő az elvárt nyelvi tartalmakat, funkciókat és nyelvhelyességet készségekre (beszédértés, beszéd-készség, olvasott szövegértés, íráskészség) lebontva. A hat alapszint:

- 0 szint: *no proficiency - nincs értékelhető nyelvtudás;*
- 1 szint: *survival - alapfok, a szakmához kapcsolódó legalapvetőbb feladatok ellátásához elegendő;*
- 2 szint: *functional - középfok, behatárolt szakmai feladatok ellátásához elegendő;*
- 3 szint: *professional – felsőfok, a szakmai feladatok széles skálájának ellátására alkalmas;*
- 4 szint: *expert – bármilyen szakmai feladat ellátásához megfelelő;*
- 5 szint: *highly articulate native – igényes anyanyelvi beszélő nyelvtudásával egyenértékű.*

A szintleírások általános funkcionális készség szinteket írnak le, amelyeket globális feladatokon keresztül mérnek. Az egyes szinteket nem a skála egy-egy pontjának, hanem sokkal inkább készség szint tartományoknak foghatjuk fel, amelyeken belül természetesen jelentős eltérések mutatkozhatnak az egyes vizsgázók teljesítményében. A skála meghatározza minden szinten a minimálisan elvárt tartalmakat, funkciókat és nyelvhelyességet (a küszöböt, threshold), amit minden esetben következetesen teljesítenie és tartania kell a jelöltnak.

A NATO STANAG 6001 vizsgarendszerben a nyelvi képességet négyjegyű számmal értékelik, amely a négy készségben elért szinteket jelzi az alábbi sorrendben: beszédértés (listening), beszéd-készség (speaking), írott szöveg értése (reading), íráskészség (writing). Ez a négy szám adja a szabványosított nyelvi profilt, az SLP-t (Standardized Language Profile), például az SLP 3232 azt jelenti, hogy a jelölt beszédértésének és írott szövegértésének szintje 3, beszéd-készségének és íráskészségének szintje pedig 2.

PLUSZ SZINTEK

Az alapszinteken kívül, a BILC teszteléssel és értékeléssel foglalkozó munkacsoportja 2005-ben kidolgozta a köztes készség szintek megállapítására alkalmas plusz szintek kritérium leírását is a két szint között álló vizsgázók nyelvtudásának értékelésére. A plusz szintek nem küszöbértéket mutatnak, hanem olyan nyelvtudás leírására szolgálnak, amely lényegesen meghaladja az adott szint küszöbét, a következő, magasabb szinthez közelít, a legtöbb nyelvi elem, illetve funkció tekintetében eléri azt, de teljesítményét nem mindig képes következetesen és

maradéktalanul a magasabb szinten tartani; a vizsgázó nyelvtudása sokkal közelebb van a magasabb szinthez, mint az alapszinthez.

A BILC által kidolgozott készség szintet mérő skála a plusz szintek alkalmazásával 11 fokozatúra bővül: 0, 0+, 1, 1+, 2, 2+, 3, 3+, 4, 4+, 5. Ezzel a nyelvtudás sokkal pontosabb mérése és értékelése érhető el, ami lehetővé teszi az alapszintek széles tartományában történő differenciálást. A nyelvi fejlődés kisebb léptékű nyomon követésével, a plusz szint megállapítása motiváló hatású visszajelzéssel szolgálhat a nyelvtanuló részére erőfeszítéseinek eredményességéről, fejlődésének mértékéről, és serkentőleg hathat további nyelvi előmenetelére. Tájékoztató jellegű lehet a munkaadó számára is, hiszen a 2+ közelebb áll a 3-as, mint a 2-es szinthez, így akár differenciálhat adott beosztásra jelentkező hasonló kvalitású pályázók között, illetve a nyelvi képzésre történő beiskolázás esetén a döntéshozók pontosabban tudnak kalkulálni a nyelvtanulásra fordítandó idővel és forrásokkal.

A plusz szintek alkalmazása nem STANAG 6001 előírás, csak egy lehetőség, és a tagországok egyéni hatáskörébe tartozik eldönteni, hogy élnek-e vele és saját vizsgarendszerüket a plusz szintek figyelembevételével alakítják-e ki. Magyarországon nem alkalmazzuk a plusz szinteket, így nem lehet például 2+ szint eléréséről vizsgabizonyítványt szerezni, ugyanis a magyar államilag elismert akkreditált vizsgarendszer nem ismeri a plusz szinteket.

ETALON: BENCHMARK ADVISORY TEST (BAT) (MINTAÉRTÉKELŐ TESZT)

A BILC nemzetközi (nyolc ország, köztük Magyarország szakembereiből álló) teamje a közelmúltban, a STANAG 6001 szintleírásai alapján, az első három szint (1-2-3) nemzetközileg egységes mérésére alkalmas tesztet dolgozott ki a négy készség mérésére. A BAT célja, hogy összehasonlítási alappal szolgáljon, és elősegítse a szabvány szintjeinek minél pontosabb és egységesebb meghatározását. Ez a tesztet etalonként használható és visszajelzéssel szolgálhat a különböző országok vizsga teamjeinek, hogy a nemzeti vizsgájuk mennyiben felel meg a STANAG 6001 kritériumainak.

Mind a négy készség mérésére önálló teszt készült. A beszédértést egy 60 feleletválasztós kérdésből álló, számítógép által értékelt internetes teszt segítségével mérik. A beszéd-készség mérése egy telefonon keresztül lebonyolított interjú alapján történik emberi értékeléssel. Az olvasott szöveg értésének mérésére szintén egy 60 feleletválasztós tesztpontról álló számítógéppel értékelt internetes tesztet alkalmaznak. Az íráskészség tesztelése is interneten keresztül történik, a vizsgázó begépel a szövegeket, amelyeket később javítók értékelnek. A két receptív készség értékelését tehát - amelyeknél a feladat típusából adódóan lehetséges a teljesen objektív értékelés (számolás) - a számítógép végzi, a produktív készségek esetében, ahol szükség van az emberi ítélőképességre, javítók látják el ezt a feladatot.

BAT feladatsort a NATO és PfP tagországok igényelhetnek abban az esetben, ha van saját STANAG 6001 vizsgarendszerük, amivel a mintaértékelő teszt eredményeit össze lehet vetni. Ahhoz, hogy a BAT valós, értékelhető összehasonlítással szolgálhasson, csak olyan jelöltekkel szabad a tesztet megcsináltatni, akik 6 hónapnál nem régebbi STANAG 6001 pontszámmal rendelkeznek. A tesztet igénylő országok vizsgaközpontjának rendelkeznie kell a BAT lebonyolításához szükséges technikai háttérrel, illetve elengedhetetlen követelmény a tesztet kapcsolódó biztonsági protokoll betartása. A vizsgázók mintaértékelő teszten elért eredményei nem használhatók fel a saját STANAG 6001 vizsgán elért eredménnyel való összehasonlításon kívül semmilyen egyéb célra.

EGY- ÉS TÖBBSZINTŰ VIZSGÁK

A NATO STANAG 6001 vizsga az egyes országok hatáskörébe tartozóan lehet egyszintű, kétszintű, illetve többszintű. A többszintű vizsga azt jelenti, hogy a vizsgázó nem egy általa választott szintre jelentkezik, mint ahogyan ez Magyarországon történik, ahol egyszintű vizsgaként akkreditálták a NATO STANAG 6001-et, hanem a nyújtott teljesítmény alapján a vizsgáztatók állapítják meg, hogy a jelölt tudása az adott készségből milyen szinten értékelhető, azaz a készség szinteket leíró skála mely tartományával esik egybe, illetve írható le. A többszintű tesztek ál-

talában hosszabbak, alaposabbak, több feladatból állnak, sokoldalúbban és többféle szempontból igyekeznek ki-puhatolni a jelölt tudásszintjét. Míg az egyszintű vizsgák esetében elég azt tesztelni, hogy képes-e a jelölt az adott szinten megbízható teljesítményt nyújtani, azaz eléri-e vagy sem azt a szintet, amelyre jelentkezett – a többszintű vizsgán meg kell állapítani a jelölt nyelvtudásának szintjét, majd meg kell bizonyosodni arról, hogy képes-e az adott szinten következetesen jól teljesíteni, illetve meg kell győződni arról is, hogy hol vannak tudásszintjének határai. Mielőtt megállapítják a nyelvtudás szintjét, számos feladaton, több témát érintve ellenőrzik, hogy képes-e a jelölt az adott szinten következetesen funkcionálni, megfelelően a szintre vonatkozó nyelvhelyességi, nyelvhasználati kritériumoknak, ugyanakkor több próbát is tesznek és feszegetik a határokat, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy a jelölt szintje nem magasabb-e?

A többszintű beszédképességet mérő interjú folyamán a vizsgáztatók több feladat elvégzésén keresztül kapnak értékelhető mintát a jelölt nyelvtudásáról. A vizsgáztatók az interjú folyamán rugalmasan a jelölt szintjéhez igazítják a társalgás nehézségét, magasabb fokra emelik azt, ha a vizsgázó maradéktalanul teljesítette a feladatot, illetve alacsonyabb szintre lépnek, ha úgy tapasztalják, hogy az új szint túl nehéznek bizonyul. A szóbeli vizsga jól strukturált és számos kihagyhatatlan fázisból áll: bemelegítő kérdésekkel kezdődik, melyek mellett, hogy a vizsgázó megnyugtatóan szolgálja, egyben rá is hangolják őt a vizsgára. A bemelegítő kérdésekre adott válaszok alapján a vizsgáztatók kezdeti globális képet formálhatnak a vizsgázó várható szintjéről, amelyen elkezdhetik majd a tesztelést. A bemelegítést az alapszint beállítása és többszöri ellenőrzése (level check) követi, amely során a jelöltnak az adott alapszinten előírt összes feladaton végig kell haladnia, a tesztelők a szinten elvárt összes funkciót ellenőrzik a lehető legtöbb témakörre (tartalomra) kiterjedően. Közben 2-4 alkalommal próbát tesznek a társalgás magasabb szintre emelésére (probe), majd amikor újból meggyőződtek a jelölt nyelvtudásának szintjéről és hatáiról, egy vagy több, az adott szintnek megfelelő szituációs szerepjáték következik. Végül a szóbeli vizsga levezetéssel zárul, melynek célja a vizsga mesterséges, feszült légkörének oldása. Sem a bemelegítés, sem a levezetés során nyújtott teljesítmény nem kerül értékelésre, a vizsga eredményébe nem számít bele. A jelölt szintjétől függően a többszintű beszédképességet mérő vizsga akár 50-60 percig is tarthat.

ÖSSZEGZÉS

A fent leírtakon kívül, még nagyon sok a vizsgáztatással kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésről volt szó a szemináriumon. Nagy érdeme volt, hogy a résztvevők széleskörű rálátást és átfogó képet kaphattak a NATO STANAG 6001 szabványról és a nyelvvizsgáztatás legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseiről, valamint kutatási irányvonalairól. A szeminárium anyagán kívül a nyelvvizsgáztatás- és nyelvoktatás területén dolgozók egymástól is nagyon sokat tanulhattak, kölcsönösen hasznos tapasztalatokat cserélhettek. Csoportunk tíz tagja nyolc különböző országból, különböző technikákat alkalmazó, egyéni kidolgozású vizsgarendszerrel, eltérő, de egy-mással konstruktív módon megosztható tudásanyaggal és gyakorlattal érkezett, és a tanfolyam eredményeként szélesebb látókörű, gazdagabb tapasztalattal rendelkező vizsgáztatóként térhetett haza.

Kulcsszavak: NATO STANAG 6001, nyelvvizsgáztatás szabvány, szabványosított nyelvi profil, szintleírás, skála, mintaértékelő teszt, szint, plusz szint, egyszintű vizsga, többszintű vizsga

Keywords NATO STANAG 6001, language testing, standard, Standardized Language Profile (SLP), descriptor, scale, Benchmark Advisory Test (BAT), level, plus level, single-level test, multi-level test

FELHASZNÁLT IRODALOM

NATO Standardization Agreement, Language Proficiency Levels (Edition 3)

BILC LTS, Manual

www.zmne.hu

Dr. NÉGYESI Imre

AZ INFORMÁCIÓ SZEREPE A KATONAI-VEZETŐI INFORMÁCIÓS RENDSZEREKBEN

THE ROLE OF THE INFORMATION IN THE MILITARY- MANAGERIAL INFORMATIONAL SYSTEMS

Ma már nem lehet kérdéses, hogy egy szervezet hatékony működésének egyik alapvető feltétele egy jól működő, lehetőségek szerint testreszabott, speciális informatikai rendszer bevezetése. Ezt a felmerült igényt elégíthetik ki a korszerű, integrált vállalatirányítási rendszerek, amelyek információ igényével foglalkozik ez a dolgozat is. Mindezek mellett célom az is, hogy összefoglaljam azokat az alapelveket, amelyek bármilyen típusú szervezet esetében irányadóak lehetnek és elemezzem, hogy miként alkalmazhatóak ezek a rendszerek egyes kis létszámú katonai szervezetek esetében.

The question that one are his fundamental condition, the introductions of a special informatics system customized according to opportunities working well for an organisation's efficient function may not arise already today. This the arose claim the modern, integrated corporate management systems may satisfy it, that this paper deals with the claim of information. Beside all these my aim it, that let me summarize the basic principles that may be normative in the case of an organization with an any kind of type and let me analyse as what these systems are applicable in single undermanned military organisations' case.

BEVEZETÉS

A XXI. században már egyértelműen kijelenthetjük, hogy a gazdasági, társadalmi élet egész területén megnövekedett az informatika szerepe. Ugyanakkor kijelenthetjük azt is, hogy az információkkal való gazdálkodás nélkül egyetlen szervezet sem képes hatékonyan működni. Mindezeket figyelembe véve érdekes, hogy a különböző tudományágak milyen megfogalmazásokat használnak az *információ* fogalmának meghatározásakor. A különbözőségek abból is adódnak, hogy a tudományok meglepően későn fedezték fel az információ fogalmát, az viszont nem meglepő, hogy az egyes tudományágak mind másként, más szempontok szerint definiálják a fogalmat.

A köznyelvben az információ szó többnyire tudakozódás kapcsán merül fel, és azt mondjuk, hogy az információk tények összefüggéstelen, elkülönült csoportjai. A kommunikációelmélet szerint az információ kölcsönösen egymásra ható objektumok kommunikációjának objektív tartalma, amely ezen objektumok állapotának megváltozásában nyilvánul meg.

A hírközlés tudománya szerint az információ valamilyen sajátos statisztikai szerkezettel rendelkező jelkészletből összeállított, időben és/vagy térben elrendezett jelek sorozata, amellyel az adó egy dolog állapotáról, vagy egy jelenség lefolyásáról közöl adatokat, melyeket egy vevő felfog és értelmez. Az információ mindaz, ami kódolható és egy megfelelő csatornán továbbítható.

A matematikai információelmélet szerint az információ számmal mérhető, mégpedig első közelítésben az információ mennyisége azoknak a kérdéseknek a számával egyenlő, amennyi az optimális kérdés mellett maximálisan szükséges a dolog kitalálásához. Az információ a hír váratlanságának mértéke.

Az ismeretelmélet szerint az információ olyan ismeret, tapasztalat, amely valakinek a tudását, ismeretkészletét, ennek rendezettségét megváltoztatja, átalakítja, alapvetően befolyásolja, ami átmenetileg a tudásbeli bizonytalanság növekedésével is járhat.

Társadalomtudományi szempontból pedig az információ a társadalom szellemi kommunikációs rendszerében keletkezett és továbbított hasznos vagy annak minősülő ismeretközlés. Össztársadalmi jelenség, a világ globális problémáinak egyike, hasonlóan az energiához, és a környezetvédelemhez.

A katonai terminológiában az információ az egyes ember szempontjából a világ egy megragadott aspektusának visszatükröződése, mentális reprezentációja az emberi tudatban. [1]

Még lehetne sorolni a különböző szakterületek információfogalmait; mert úgy tűnik, hogy minden tudásgyűjtéssel foglalkozó tudományág (pl.: az orvosi diagnosztika, az antropológia, a meteorológia, a geológia) előbb-utóbb kialakítja a saját információfogalmát és a hozzá tartozó információelméletet. A szembevetendő különbözőségek mellett a meghatározások között egy közös nevezőt mindenképpen találhatunk, mely szerint az információ valamilyen új ismeretet hordoz, amely a felhasználó számára valamilyen tekintetben „hasznos” lehet.

AZ INTEGRÁLT IRÁNYÍTÁSI RENDSZEREK FOGALMA, LEHETŐSÉGEI

A cikk alapvetően azzal a témával foglalkozik, hogy általánosságban mi jellemzi a szervezetek által használt vezetői információs rendszereket, és milyen általános megfontolások vezethetik azok alkalmazását. Itt az elemzés alapját a vállalati szféra és az oktatás területe képezte, mint a két legmeghatározóbb alkalmazási terület. Az alapelvek és információk bemutatása mellett utalásokat teszünk arra vonatkozólag is, hogy milyen hasznosítási lehetőségeket látok kisebb katonai szervezetek esetében. (A szerző jelenleg nem gyakorló alegységparancsnok, ezért elképzelhető, hogy az utalásokból kimarad egy-két fontos információ. Ugyanakkor, ha a gyakorló parancsnokok látják ezeket a hibákat, akkor a cikk már elérte célját, hiszen felkeltette az érdeklődést, és ráirányította a figyelmet az információ szerepének vizsgálatára és az információ-gazdálkodás minden szervezeti szinten megjelenő jelentőségére.)

Akkor beszélhetünk integrált vállalatirányítási rendszerről, ha a használt szoftver támogatja a vállalat pénzügyi, kereskedelmi vagy gyártási tevékenységének legalább két komponensét. Az integrált vállalatirányítási rendszerek a cég informatikáját mintegy 80%-ban fedik le. A maradék 20%-ban kell megoldani a vállalat irodai, levelezési, dokumentumkészítési, internetes/intranetes feladatainak számítógépes támogatását. Egy integrált rendszer kiválasztásánál egyre nagyobb szerepet kap ez a 20%, különös tekintettel az Internet adta lehetőségek kiaknázására. Ezért döntő lehet a választásnál, hogy az integrált vállalatirányítási rendszer milyen Internet/intranet-felülettel rendelkezik, de érdemben az internetes felhasználói felületet már minden rendszerfejlesztő tudja produkálni. Rájöttek ugyanis arra, hogy sok cég nem feltétlenül szeretné megvenni a méregdrága integrált rendszert, hanem azt a megfelelően kiépített védőgátakon át csak az Interneten keresztül kívánja használni. (Az integrált rendszerek piacát bővítheti az outsourcing szolgáltatás, amely lehetővé teszi, hogy az integrált vállalatirányítási rendszert a szolgáltató szerverén telepítsék, a felhasználó pedig cége PC-jén vegye igénybe a rendszer szolgáltatásait.)

A kialakítandó rendszerrel kapcsolatban az egyik alapvető elvárás, hogy az a vállalatirányítási logikájának megfelelően moduláris felépítésű legyen, továbbá egyes moduljai egyenként, és akár korlátozott funkciókkal is bevezethetők legyenek. A modularitásnak számos egyéb előnye is lehet a vállalat számára, hiszen a modulok funkcionalitása — telepítés után — azonnal rendelkezésre áll, azok kihasználása kizárólag az adatfeltöltések ütemétől, a paraméterezés és az oktatás mélységétől függ. A modularitásból származó legfontosabb üzleti előnyök továbbá, hogy szabadon eldönthető, mely modulokra, azon belül mely komponensekre van szükség, és melyekre nem. (Csak a felhasználásra kerülő modulokat kell megvásárolni.) Ez lehetővé teszi, hogy a legfontosabb modulokkal lehessen elkezdni a rendszer használatbavételét, a legsürgősebb feladatokra koncentrálva, majd később a rendszerhez bármikor újabb modulok integrálhatók anélkül, hogy a meglévő modulok működését zavarná.

A LÉTREHOZÁS ALAPELVEI ÉS ANNAK KATONAI VONATKOZÁSAI

A következőkben nézzük meg, hogy milyen további alapelveket érdemes figyelemmel kísérnünk a rendszerek felépítése során.

Az *első alapelv* az, hogy mit is jelent integrált irányítási rendszerekben az integráltság fogalma. Az integráltságot az alkalmazási rendszer három feltétel teljesítésével biztosíthatja:

- egyes moduljai között a kapcsolatok — legalább logikailag — egy egységes adatbázis megteremtése révén valósulnak meg;
- adatbázisa legyen konzisztens¹, és — legalább logikailag — egységesen tárolja a bevitt elemi, illetve a működés során keletkező adatokat;
- moduljai a közös adatbázisból vegyék mind az elemi, mind a származtatott adatokat, ezzel megakadályozva a többszörös adatbevitelt. [2]

A rendszer moduljai közös adatbázison dolgoznak. Nincsenek inkonzisztens² adathalmazok, nincs szükség az egyes funkciókat ellátó modulok közötti külön adatátvitelre.

Egy kisebb katonai szervezet esetében ez az integráltság több irányból is értelmezhető. Egy magasabb szintű szervezet (előljáró) felé nem feltétlenül szükséges és lehetséges a közvetlen kapcsolódás, ezáltal nehezen biztosítható az integráltság, mert nincs közös adatbázis. A példaként vizsgált kis létszámú szervezet esetében éppen a szervezet parancsnoka (zászlóaljparancsnok, osztályvezető) kezében lesz a központi adatbázis, ezáltal neki kell biztosítani „lefelé” az integráltságot. A beosztott parancsnokok és vezetők (századparancsnok, alosztályvezető) pedig felhasználókként biztosítják a bevitt adatok egységét.

Rendkívül *fontos alapelv* a paraméterezhetőség, amely paraméterek lehetnek rendszerparaméterek, adatátlomány struktúrát meghatározó paraméterek, illetve a működést szabályozó paraméterek. Fontos, hogy az alkalmazói rendszerben az egyes modulok funkciói, az adatstruktúrák, a bizonylat- és jelentésformátumok, stb. az adott felhasználók specialitásainak megfelelően legyenek definiálva. A paraméterezhetőségből származó előny lehet, hogy a kipróbált és bevált módon működő rendszert úgy lehet az egyedi igényekhez igazítani, hogy nem a programkódban kell változtatni, ami ezernyi hibalehetőséget jelentene hosszú valamint rövidtávon egyaránt, hanem a módosítást a rendszer által ellenőrzött körülmények között végezhetjük el úgy, hogy az végül is a rendszer alapvető működését nem befolyásolja. Az egyszer beállított paraméter táblák pedig átvihetők a rendszer újabb verzióiba is, míg az esetleges programkód módosítást minden egyes verziónál újra és újra el kellene végezni.

Ha az adott felhasználók alegységparancsnokok, vagy egy kisebb létszámú egyéb típusú katonai szervezet vezetői, akkor a specialitás minden pillanatban megjelenhet. Miután nem minden katonai szervezet rendelkezik állománytábla szerint külön-külön informatikai végzettségű szakállománnyal, ezért lényeges, hogy az egyszer már előre beállított paramétertáblák programkód változtatás nélkül a felhasználók által is használhatóak legyenek. Így növelhető a stabilitás és csökkenthetőek a hibalehetőségek is.

Az *előző alapelvhez* szervesen kapcsolódik, hogy a rendszernek biztosítani kell a rugalmasságot a szervezeteknek. Ez azt jelenti, hogy a rendszer tudja kezelni több szervezet adatait, lehetővé teszi a jogilag önálló egységek saját adatbázisainak használatát és biztosítja a jogosultak számára a szükséges feladatok elvégzésének lehetőségét. Rugalmasan változtathatóak a paraméterezés során beállított értékek, igény szerint bővíthetőek a modulok. Hosszabb távon a rendszer lehetővé teszi az elektronikus partnerkommunikációs megoldások³ alkalmazását.

A *következő általános alapelv*, hogy az alkalmazói rendszer az általánosan használt és előre beépített lekérdezések illetve jelentések mellett rendelkezzen intelligens, kérdések feltevését valamint jelentések készítését interaktívan támogató eszközzel, továbbá tegye lehetővé a felhasználók által definiált lekérdezések, jelentések előállítását, valamint a definíciók tárolását. Felhasználói felülete és kezelési technikája legyen egységes, felhasználóbarát továbbá logikus az összes modulra kiterjedően. Az általános „help” funkció mellett a rendszer működésének minden szakaszában biztosítson tájékoztatást az aktuális továbblépési lehetőségekről. Rendelkezzen mind ka-

¹ belső ellentmondásokról mentes, egységes

² ellentmondásos, következtelen

³ EDI=Electronic Data Interchange: előre meghatározott, egyezményes szabványok szerint felépített, strukturált üzenetek cseréjét számítógépes alkalmazások között oly módon, hogy a folyamatba emberi kéz nem avatkozik bele, segítségével létrehozható a papírmentes iroda

rakteres, mind grafikus felhasználói felülettel, és a leggyakrabban használt parancsai a billentyűzetről is aktivizálhatóak legyenek.

Az *ötödik alapelv* — az interaktivitás — a katonai szervezetek vezetői számára az egyik legfontosabbnak tekinthető. Az alkalmazott rendszerekben a rögzített tranzakciók átvezetése az érintett modulokban real-time (valós időben) történik, ugyanakkor lehetőség van az aktualizálás késleltetésére is. A rendszer valós idejű voltából következik, hogy a rendszerbe bevitt adatok gyakorlatilag azonnal, a bevétel pillanatában kerülnek ellenőrzésre, és jutnak be a közös adatbázisba. Így egyrészt a rendszerben mindig az aktuális állapot látható, másrészt az ellenőrzést a rendszer a teljes körű vállalati információ alapján tudja elvégezni. Az elemi szintű adatokon túl szükség esetén az előre definiált kimutatások és jelentések is azonnal rendelkezésre állnak. A rendszerbe az adatokat keletkezésük helyén viszik be a felhasználók, és az információ a bevétel pillanatában automatikusan eljut valamenyny érintett területére. Ezzel szükségtelenné válik a rendszer moduljai között a bonyolult csatlakozási felületek definiálása és az adatok utólagos áttöltése. Az adatok ilyen módon történő feldolgozása lecsökkenti a papírmunka mennyiségét, a beérkező bizonylatok feldolgozási idejét, így nagy mennyiségű munkaidőt szabadít fel, és felgyorsítja az adatok feldolgozását. Az adatok gyorsabb feldolgozása jelentős lépéselőnyhöz juttatja a döntéshozókat. Az adatok azonnali széleskörű ellenőrzése minimalizálja az adatbevitelkor elkövetett hibák esélyét, továbbá azonnali, megbízható adatokkal támogatott döntések meghozatalát teszi lehetővé a végrehajtói szinten.

Ez az alapelv a katonai szervezetek számára az egyik legfontosabbnak tekinthető. Ebből is kiemelhető az adatok azonnali rendelkezésre állásának lehetősége, amely segítheti a parancsnokokat (vezetőket) az azonnali, megalapozott döntések meghozatalában és a parancsok, utasítások kiadásában. A másik kiemelendő lehetőség a papírmunka csökkentésének lehetősége. Az adatok gyorsabb feldolgozása jelentős előnyt jelenthet a parancsnokoknak munkájuk során, de egyúttal nem zárják ki a meghatározott dokumentációk papír alapon történő elkészítését sem.

A különböző informatikai rendszerek mindegyikénél kiemelt figyelmet kell fordítani a biztonság kérdésére. A katonai feladatok végrehajtása során ez a feladat még hatványozottabban jelentkezik. A kis létszámú katonai szervezetek esetében csak azért nem vizsgáltam tovább ezt a kérdést, mert ezt már előttem többen is megtették, és az általuk levont következtetések mindegyike helytálló, az integrált irányítási rendszerek esetében is alkalmazható. Ehhez az elvhez kapcsolódik a hatodik — szintén a biztonság kérdésével foglalkozó — alapelv, amelynek lényege, hogy a rendszer nyújtson megbízható megoldást az adatbevitel tartalmi és formai (pl. érvényességvizsgálat) ellenőrzésére. A működtetéséhez szükséges jogosultság kiadása, megváltoztatása csak központilag történhessen, kizárólag rendszeradminisztrátori bejelentkezéssel legyen elvégezhető. A rendszer biztosítsa az adatok védelmét, a hozzáférés illetékességét, ezen belül legyen lehetőség az adatbevitel, a kezelők tevékenységének naplózására, a védelem legyen többszintű, a jelszavak folyamatosan változtathatóak legyenek. A rendszer tegye lehetővé a hibásan bevitt adatok javítását. Az adatbázis sérülése esetén biztonságosan és egyértelműen visszaállítható legyen egy konzisztens állapot, továbbá legyen biztosítva az archiválási lehetőség, valamint a gyors hozzáférés az archivált adatokhoz.

Végül egy *összefoglaló alapelvként* még hozzátehetjük, hogy a rendszerben érvényesülnie kell a szabványosság és a nyitottság valamint a honosítottság elvének is. Az alkalmazói rendszernek meg kell felelnie a vonatkozó magyar, Európai Unió-s és ISO-szabványoknak, illetve szabványos adatfogadási- és átadási lehetőségekkel kell rendelkeznie a kapcsolódó társrendszerek tekintetében. Összhangban kell lennie a magyar jogszabályokkal és a szervezet belső szabályzataival, utasításával. Képesnek kell lennie, hogy kövesse a fentiekben bekövetkezett változásokat. Természetesen rendelkezzen magyar felhasználói felülettel, magyar súgó rendszerrel és magyar dokumentációval, ugyanakkor legyen lehetőség a rendszer egészének idegen nyelvű használatára.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A korszerű integrált irányítási megoldások lehetővé teszik, hogy a munkatársak az irodájuktól távol is hozzáférhessenek a kulcsfontosságú adatokhoz egy laptopon, de akár egy PDA-n keresztül is. Legnagyobb eredmény az adminisztratív munka gyorsítása, amelynek következtében mindig naprakész, pontos információk állnak rendelkezésre. Az integrált irányítási rendszerek bevezetését jelentősen elősegítheti a GPL⁴ egy általános célú nyílt forráskódú licenc, amelyet az FSF⁵ tervezett a GNU⁶ projekt programkódjaihoz. A GPL leginkább elterjedt változata, a GPLv2 1991-ben készült, de 2007 nyarán megjelent a GPLv3 verzió is. A GPL a legelső, és egyben a legelterjedtebb valóban szabad licenc. A licenc lényege — más szabad licencekhez hasonlóan, — hogy a mű szabadon terjeszthető (akár pénzért is), és szabadon módosítható, de a terjesztései valamint a módosítások kötelezően szintén GPL licenc alatt kell, hogy megjelenjenek, így biztosítva, hogy a szabad tartalmakból készült bármilyen származékos mű is szabad maradjon. [3] A GPL legnagyobb programbázisa jelenleg a Linux rendszermag, és a szabad Unix-szerű rendszerek segédprogramjai. Jelentős mérföldkő a nyílt forráskód történetében a Java Platform GPL licenc alatti megnyitása 2007-ben.

Mindezek a feltételek biztosítják, hogy a kisebb létszámú katonai szervezetek is kihasználják az integrált informatikai rendszerek előnyeit pénzügyi ráfordítások nélkül, és ezzel fokozzák szervezeteik hatékonyságát. A különböző szintű parancsnokok számára rendelkezésre áll ennek megfelelően egy vezetői információs rendszer⁷, amelynek segítségével interaktív jelentéseket, grafikonokat és összefoglalókat készíthetnek ismert alkalmazásokon keresztül. Maga a vezetői információs rendszer létrehozása az informatikai rendszer kiépítésének befejező lépése lehet, amelyet az informatikai fejlesztéseket taglaló tervekben, mint igényt is szerepeltetni kell, és csak akkor érdemes vele foglalkozni, ha az adatbázisokat létrehoztuk és a feldolgozó, ún. tranzakciós programokat beüzemeltük. [4]

Kulcsszavak: Informatikai rendszer, Informatika, Információs társadalom, információ

Keywords: informatics system, informatics, information society, information

FELHASZNÁLT IRODALOM

[1] MUNK Sándor: Katonai informatika I. -Bp.:ZMNE

[2] <http://kvkmai.uw.hu> (letöltés ideje: 2008. 12. 14.)

[3] A GNU GPL - Az Általános közreadási feltételek dokumentuma Copyright (C) 1989, 1991 Free Software Foundation, Inc. 59 Temple Place, Suite 330, Boston, MA 02111-1307, USA

[4] MICHELBERGER Pál: *Vállalati információs rendszerek jövője*. (<http://ecm-certification.com/virj.doc>, letöltés ideje: 2008. 12. 14.)

⁴ General Public Licence (rövid neve GPL)

⁵ Free Software Foundation, szabad szoftver alapítvány

⁶ Általános Nyilvános Licenc (rövid neve GNU)

⁷ MIS - Manager Information System

VADÁSZ Istvánné

VÁLTOZÁSOK A NATO STANAG 6001 VIZSGÁZTATÁSBAN MAGYARORSZÁGON

NATO STANAG 6001 TESTING IN HUNGARY AND THE COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE FOR LANGUAGES

Magyarország NATO-csatlakozása következtében jelentős változások történtek a Magyar Honvédség kiképzési rendszerében, így a nyelvi képzésben is. A szövetséges államokban nagy fontosságot tulajdonítanak az előírt nyelvtudási szint elérésének. A NATO Standardization Agreement (STANAG 6001) eszközt biztosít a nyelvtudás szintjének objektív mérésére. A Közös Európai Keretrendszer is egy további lépés a nyelvvizsgáztatás átláthatóságának növelésére.

NATO membership resulted in major changes in the Hungarian military training system including language training. Reaching the required level of language proficiency has become a priority for the military personnel in the allied countries. NATO Standardization Agreement (STANAG 6001) provided the participant nations with a tool for measuring language proficiency levels. The Common European Framework is another step in creating transparency in language testing.

Magyarország NATO-csatlakozását követő haderő átalakítás lényeges változásokat eredményezett a kiképzési rendszerben, a többek között a Magyar Honvédség állományának nyelvi felkészítésében is. Magyarország és a NATO kapcsolatai a katonai élet mind több területét fogják át. A munkakapcsolatokhoz olyan szakemberekre van szükség, akik megfelelő szinten beszélik az együttműködés nyelvét, az esetek többségében az angolt. Így az állomány nyelvi felkészítése különös figyelmet kap 1999-óta.

A NATO soknemzetiségű szervezet, amely számára igen fontos, hogy az együttműködés során munkakapcsolatba kerülő különböző anyanyelvű tisztek, katonák és civil dolgozók egységes követelmények szerint részesüljenek nyelvi képzésben. A nyelvtudás mérésének legfontosabb eszköze a NATO STANAG 6001 szabvány alapján létrehozott vizsgáztatási rendszer lett, amely öt különböző nyelvtudási szintet határoz meg.

A NATO STANAG 6001 minősítési rendszer lehetőséget ad a nyelvismeret egységes szempontok szerinti értékelésére, valamint az egyes beosztások, megbízatások illetve oktatási intézmények által meghatározott nyelvi követelmények egységes értelmezésére. A NATO-ban e rendszer alapján határozzák meg azt a minimális nyelvtudás szintet, amely bizonyos beosztások betöltéséhez, illetve képzési felvételhez szükséges. A NATO STANAG 6001 szabvány egységes követelményeket támaszt a nyelvtudással szemben, de a nyelvvizsgarendszerek vizsgafeladatai országonként változhatnak, mivel egyéni kidolgozásúak.

Magyarországon a NATO STANAG 6001 vizsgarendszerben 1–3 szinten folyik a vizsgáztatás, amit a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) Nyelvi Intézet angol szakcsoportja 1998-ban indított el. A STANAG vizsgáztatás a magasabb 3-as szintű vizsgával indult, mert a NATO brüsszeli magyar munkacsoport beosztásainak betöltésére ezt a szintet írták elő. A következő néhány évben az intézet kifejlesztette a NATO STANAG 6001 2-es és 1-es szintű vizsgákat is. 2005-ben a ZMNE Nyelvvizsgaközpont által kidolgozott NATO STANAG 6001 vizsgarendszer államilag elismert nyelvvizsga lett Magyarországon.

Az Európai Unió bővítése, továbbá a munkaerőpiac összeurópaivá válása az általános figyelem előterébe helyezte a nyelvtudás fejlesztését és egységes szempontok alapján történő értékelését. Az egységes értékelés szempontjait adja meg a Közös Európai Referenciakeret (KER), amelyet az 1991-es Rüşchlikon-i szimpóziumon indítottak el. A szimpóziumon megfogalmazták a KER alapvető céljait:

- a különböző országok oktatási intézményei közötti együttműködés elősegítése;

- az idegen nyelvi minősítések egységes alapjának megteremtése;
- a tanulók, tanárok tantervirok, vizsgatestületek munkájának segítése és koordinálása.

A KER-t egy nemzetközi munkacsoport dolgozta ki 1993 és 1996 között a Svájci Nemzeti Tudományos Kutatási Tanács projektje keretében. Az Európa Tanács 1997-ben fogadta el hivatalosan is a KER-t, amely meghatározza, hogy az egyes szinteken a nyelvtanulóknak milyen képességekkel kell rendelkeznie olvasás, írás, beszéd és hallás utáni értés terén.

A1 – Minimumszint (<i>Breakthrough</i>)	Ezen a szinten a nyelvhasználó képes megérteni és használni hétköznapi alapkifejezéseket, amelyek valamilyen konkrét szituációban jelennek meg. Képes bemutatni magát és másokat, képes kommunikálni, amennyiben a beszélgetőtárs lassan és érthetően beszél.
A2 – Alapszint (<i>Waystage</i>)	Ezen a szinten a nyelvhasználó képes egyszerű mondatokat és gyakori kifejezéseket használni, amelyek hétköznapi, egyszerű, rutin helyzetekben előfordulnak. Képes beszélni közvetlen környezetéről és az őt közvetlenül érintő dolgokról.
B1 – Küszöbszint (<i>Threshold</i>)	Ezen a szinten a nyelvhasználó képes egyszerű, összefüggő szöveget alkotni és megérteni általános témakörökben (munka, iskola, szabadidős tevékenység, utazás). Tud beszélni eseményekről, tapasztalatokról és képes röviden megindokolni döntéseit, véleményét.
B2 – Középszint (<i>Vantage</i>)	Ezen a szinten a nyelvhasználó képes megérteni összetettebb szövegek fő mondanivalóját mind konkrét, mind elvont témákban, beleértve saját szakterületét. Viszonylag folyékonyan és spontán kommunikál, ami lehetővé teszi, hogy anyanyelvi beszélőkkel is úgy tud társalogni, hogy az mindkét fél számára élvezhető. Képes részletes és világos szövegalkotásra sokféle témakörben, és különböző véleményeket kifejezni azok előnyeivel és hátrányaival.
C1 – Haladó (<i>Effective Operational Proficiency</i>)	Ezen a szinten a nyelvhasználó képes megérteni hosszú, összetett és nehéz szövegeket, és felismeri a mögöttes jelentéstartalmakat. Folyékonyan, spontán módon kommunikál. A nyelvet rugalmasan és hatékonyan használja akár társasági, akár szakmai közegben. Világos, jól felépített, részletes szöveget képes alkotni összetett témákban.
C2 – Mesterfok (<i>Mastery</i>)	Ezen a szinten a nyelvhasználó gyakorlatilag bármit képes megérteni szóban és írásban egyaránt. Képes összefoglalni és elemezni különböző forrásokból eredő információkat és ezt elő is tudja adni. Folyékony, spontán és változatos módon használja a nyelvet, képes a nyelvi finomságokat érzékelteni és akár az árnyalatokat is kifejezni. Közel anyanyelvi szint.

1. számú táblázat: Nyelvi szintek a Közös Európai Referenciakeret szerint

A KER publikálást követően az Európa Tanács nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az európai nyelvvizsga-rendszerek átláthatóak és kompatibilisek legyenek. Magyarországon a Nyelvvizsgát Akkreditáló Testület 2005-ben előírta, hogy minden akkreditált nyelvvizsga központ feleltesse meg az általa használt vizsgarendszert a KER skálájának. A Nyelvvizsgát Akkreditáló Testület a KER fokozatai közül az alábbi három szintet ajánlotta a hagyományos nyelvtudási szintekkel végzett megfeleltetésre:

- Alapfok – B1 szint (küszöbszint);

- Középfok – B2 szint (középszint);
- Felsőfok – C1 szint (haladó szint).

Magyarországon 2006. szeptember 01-je után csak a KER-hez igazított szintmegfeleltetések alapján lehet alap-, közép- és felsőszinten vizsgáztatni.

A ZMNE Nyelvvizsgaközpont is megfeleltette NATO STANAG 6001 katonai szaknyelvi nyelvvizsgájának szintjeit a Közös Európai Referenciakeret hatfokú skálájának. A 2006. szeptember 01-je után kiállított vizsgabizonyítványok már tartalmazzák a KER szerinti besorolás szintjeit is az alábbiak szerint:

Az Európa Tanács hatfokú skálájának szintjei	A NATO STANAG 6001 katonai egynyelvű szaknyelvi nyelvvizsgarendszer szintjei
C1	NATO STANAG 6001 Felsőfok Listening 3 Speaking 3 Reading 3 Writing 3
B2	NATO STANAG 6001 Középfok Listening 2 Speaking 2 Reading 2 Writing 2
B1	NATO STANAG 6001 Alapfok Listening 1 Speaking 1 Reading 1 Writing 1

Az érvényben lévő 137/2008. (V. 16.) Kormányrendelet alapján „bizonyítvány szóbeli vizsga, vagy írásbeli vizsga, valamint egy vizsgaidőszakban, ugyanannál a vizsgaközpontnál tett írásbeli és szóbeli vizsga sikeres letétele esetén adható ki.” A Kormányrendelet értelmében 2009 januárjától, a NATO STANAG 6001 sikeres részvizsgái (pl. beszédértés és beszédkészség, vagy írott szöveg értése és íráskészség) csak ugyanazon vizsgaidőszakban vonhatók össze.

A komplex nyelvtudást igazoló államilag elismert nyelvvizsga-bizonyítványt akkor kaphat a vizsgázó, ha az adott szinten mind a négy vizsgája (beszédértést, beszédkészséget, írott szöveg értését és íráskészséget mérő vizsgák) sikeres. A szóbeli és írásbeli típusú vizsgabizonyítványok együttesen a komplex nyelvtudást igazoló vizsgabizonyítvánnyal lehetnek egyenértékűek, „függetlenül a két vizsgacselekmény között eltelt időtől és a vizsga helyül szolgáló vizsgaközponttól”. A Kormányrendelet lehetővé teszi ugyanazon nyelvből tett részvizsgák egyesítését. Az egyesíthető részvizsgák típusait a Kormányrendelet 1. sz. melléklete tartalmazza, amely szerint:

Egyesíthető részvizsgák típusai	Egyenértékű vizsgatípus
Általános egynyelvű szóbeli és Általános egynyelvű írásbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános kétnyelvű szóbeli és Általános kétnyelvű írásbeli	Általános kétnyelvű komplex
Általános egynyelvű szóbeli és írásbeli	Általános kétnyelvű komplex

Általános egynyelvű írásbeli és Általános kétnyelvű szóbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános egynyelvű szóbeli és Szaknyelvi egynyelvű írásbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános egynyelvű írásbeli és Szaknyelvi egynyelvű szóbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános kétnyelvű szóbeli és Szaknyelvi kétnyelvű írásbeli	Általános kétnyelvű komplex
Általános kétnyelvű írásbeli és Szaknyelvi kétnyelvű szóbeli	Általános kétnyelvű komplex
Általános egynyelvű szóbeli és Szaknyelvi kétnyelvű írásbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános egynyelvű írásbeli és Szaknyelvi kétnyelvű szóbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános kétnyelvű szóbeli és Szaknyelvi egynyelvű írásbeli	Általános egynyelvű komplex
Általános kétnyelvű írásbeli és Szaknyelvi egynyelvű szóbeli	Általános egynyelvű komplex
Szaknyelvi egynyelvű szóbeli és Szaknyelvi egynyelvű írásbeli	Szaknyelvi egynyelvű komplex
Szaknyelvi kétnyelvű szóbeli és Szaknyelvi kétnyelvű írásbeli	Szaknyelvi kétnyelvű komplex
Szaknyelvi egynyelvű szóbeli és Szaknyelvi kétnyelvű írásbeli	Szaknyelvi egynyelvű komplex
Szaknyelvi egynyelvű írásbeli és Szaknyelvi kétnyelvű szóbeli	Szaknyelvi egynyelvű komplex

A külföldön szerzett egynyelvű, illetve szaknyelvi nyelvvizsga-bizonyítványokat honosítani lehet. A kérelmet az Oktatási Hivatal Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központhoz kell benyújtani. (www.nyak.hu) További információ a NATO STANAG 6001 nyelvvizsgáról és a nyelvvizsgáztatás rendjéről a www.zmne.hu címen a ZMNE Nyelv- vizsgaközpont honlapján található.

Kulcsszavak: NATO bővítése, kiképzési rendszer, nyelvi felkészítés, nyelvtudás szint, nyelvtudás mérése, vizsgáztatási rendszer

Keywords: NATO membership, military training, language training, military personnel, participant nations, language testing

FELHASZNÁLT IRODALOM

137/2008. (V.16.) Korm. rendelete az idegen nyelv tudást igazoló államilag elismert nyelvvizsgáztatásról és a külföldön kiállított, idegennyelv-tudást igazoló nyelvvizsga-bizonyítványok Magyarországon történő honosításáról, Magyar Közlöny, 2008/75. szám

NATO Standardization Agreement (STANAG 6001) Language Proficiency Levels, 1976. Military Agency for Standardization, 1976.

MILANOVICH, M.: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, Language Examining and test development*. – Language Policy Division, Strasbourg, 2003

NORTH, B., FIGUERAS, N., TAKALA, S., Van AVERMAET, P., VERHELST, N.: *Relating Language Examinations to the Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEF), Manual, Preliminary Pilot Version*. – Language Policy Division, Strasbourg, 2003

Hadtudományi Szemle
2. évf. 1. szám (2009)

Hadművészet

Varga László: A hadtudomány művelőinek néhány gondolata a diszciplínáról	1-8
Felházi Sándor – Ruszin Romulusz: A tűztámogatás nemzetközi tapasztalatai adoptálásának lehetősége a Magyar Honvédség képességei fejlesztésében	9-15
Lükő Dénes: A konferencia-sorozat terrorizmus elleni légi műveleteivel és az azok támogatásával kapcsolatos elemzések tapasztalatai	16-22
János Deák: The military significance of Kaliningrad	23-26

Nemzetbiztonság és rendvédelem

Kenedli Tamás: A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola és a rendőr tiszthelyettes-képzés története (II. rész)	27-39
Hanuska Miklós: A határforgalom ellenőrzés tartalma a schengeni követelményeknek megfelelően	40-50
Várhalmi A. Miklós: A hírszerzés-felderítés szerepe és jelentősége a XXI. századi Európai Unió számára	51-59

Társadalomtudomány

Tóth János: A különleges helyzetekre való felkészítés pedagógiája : a katonai vezetés pedagógiai kérdései	60-64
Hegedűs Henrik: A biztonság fogalmának tágabb és szűkebb értelmezése, a humánbiztonság, avagy egy konferencia tanulságai	65-76
Dereskey Anna – Dávid Lóránt: Terrorista-profil: a terroristák célcsoportjai toborzáskor	77-86
Taksás Balázs: A honvédelmi tárca költségvetése a számok tükrében (2001-2008)	87-96

Általános

Márton Andrea: Az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válság hatásai	97-106
Gábor Tóthi: The French armament sector in the changing Euro-Atlantic context	107-114
Nábrádi Nóra: NATO STANAG 6001 nyelvvizsgáztatási szeminárium Garmischban	115-118
Négyesi Imre: Az információ szerepe a katonai-vezetői információs rendszerekben	119-123
Vadász Istvánné: Változások a NATO STANAG 6001 vizsgáztatásban Magyarországon	124-127